

قارداشلىق
QARDASHLIQ

KARDASLIK 85

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT VE FOLKLOR DERGİSİ 3 OCAK - MART 2020 SAYI/ISSUE
REVIEW OF CULTURE ART LITERATURE AND FOLKLORE JANUARY - MARCH 2020 YIL/YEAR 22

Türkmen Şehitleri Anıldı

KERKÜK VAKFI

KERKÜK VAKFI

KARDAŞLIK

Kültür Sanat Edebiyat ve Folklor Dergisi

Yıl 22 Sayı 85 Ocak - Mart 2020

ISSN : 1302-2857

Fiyatı : 20 TL

Kerkük Vakfı Adına
İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Erşat HÜRMEZLÜ

Editör ve Genel Koordinatör
Suphi SAATÇİ

Yazışma adresi
P. K. 20 Cerrahpaşa/İSTANBUL
Tel. (0212) 584 00 75
www.kerkukvakfi.com

İdare Merkezi:
Haseki Sultan Mahallesi Kuka Sokağı
Huzur Apt. No: 1/1
Fındıkzade / İSTANBUL

Temsilciler
Habib HÜRMEZLÜ (Ankara)
Necat KEVSEROĞLU (Kerkük)
Ali İhsan NAQIB (ABD)

Bilim Kurulu
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
Prof. Dr. Zeynep AYGEM
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Mahir NAKİP
Prof. Dr. Suphi SAATÇİ
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Yazı Kurulu
Kemal BEYATLI
Aydil EROL
Erşat HÜRMEZLÜ
Habib HÜRMEZLÜ
Mahir NAKİP
Acar OKAN
Suphi SAATÇİ
Suphi SALT
Nazım TERZİOĞLU

KARDAŞLIK

Kerkük Vakfı İktisadi İşletmesi tarafından Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak üç ayda bir yayınlanır hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu imza sahiplerine aittir. Dergide yayınlanmış yazılar ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alınabilir.

Abone yurtiçi yıllık 80 TL, yurtdışı yıllık 50 \$ veya 40 Euro Pošta Çeki No: 5325057 Cerrahpaşa/İstanbul veya İş Bankası İstanbul, Fındıkzade Şubesi Hes. No: 1068 840492
EUR Hes. No: 1068 3312429
Dolar Hes No: 1068 3312415

Tasarım
Ercan ŞİMŞEK

Baskı
Fuzuli Basım ve Yayın
Bu dergi Kerkük Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından bastırılmıştır.

Yeni Çıkan
Kitaplarımızı
Kerkük Vakfı'ndan
isteyiniz.

Arka Kapak Suluboya Resmi: Yaşar Mehmet SUBHİ

İÇİNDEKİLER

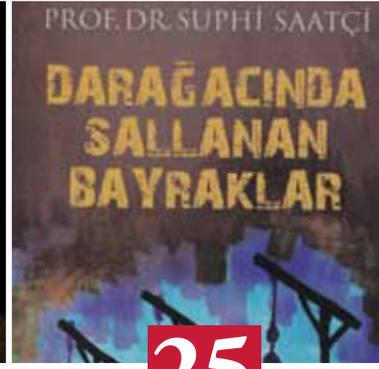
8

10

20

25

Türkmeneli Coğrafyasının Bekçileri
Türkmen Gençleridir / Editör'den

2

Darağacında Sallanan Bayraklar
Abmet ŞAHİN

25

Dekart mı... Türk Hars ve Medeniyeti mi?
Erşat HÜRMÜZLÜ

4

Irak'ta Eğitim Sistemi Yüzünden Kaybolan
Nesiller • Ahmet TÜRKER

28

Azad Oldu Kerkük
Taba HAMZELİ • şiir

5

Tevfik Celâl Orhan (1905-1981)
Ata TERZİBAŞI

32

Bakanlık mı İstersin Himmet mi?
Mahir NAKİP

6

Gazi Nakip'in Şiir Defterinden
Hazırlayan: Nâzım TERZİOĞLU

36

İçim Açsam Coşarım
Reşit Kâzım BEYATLI • şiir

7

Türkmen Albümünden
Editörün Seçtikleri

38

Türkmen Şehitleri Ankara'da Anıldı
Kardaşlık

8

Kalemim Yetiyor
Mehmet Ferit ERBİLOĞLU • şiir

40

Çoban Hıdır Uluhan (1948 -)
Önder SAATÇİ

10

Hak
Mehmet Ferit ERBİLOĞLU • şiir

40

Edebiyatın Büyük Kapısından Giren Küçük
Yazar: İläf Köprülü • Mehmet Ömer KAZANCI

14

Üç Kale
Nesrin ERBİL • şiir

19

İNGİLİZCE

41-44

Türkmen Dağarcığı
Suphi SAATÇİ

20

ARAPÇA

45-64

Türkmeneli Coğrafyasının Bekçileri Türkmen Gençleridir

Geçtiğimiz ayın başlarında (31 Ocak-7 Şubat 2020) Türkmeneli bölgesine yaptığımız ziyarette yaşadığımız toprakların kokusunu bir kez daha içimize sindirerek dolaştık. Atalarımızın bu topraklara gelişi ve yerleşmesi elbette ki kolay olmamıştır. Geçmişimizin gençlerimiz tarafından bilinmesi ve bu konuda Irak'taki Türkmen varlığımızın hikmeti ve gerekçelerinin iyice anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Zira yaşadığımız Türkmeneli coğrafyasının, bazıları tarafından göz ardı edilmesine karşılık, yetişen Türkmen gençlerimizin ayak bastıkları toprakların gerçek sahipleri olduklarını bilmeleri gerekir. Unutulmamalıdır ki geçmişini bilmeyen toplumlar geleceklerini de inşa edemezler.

Selçukluların İslam Dünyasına Hizmetleri

Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçuklu hanedanı, 1071 yılındaki Malazgirt Zaferinden önce, Sultan Alparslan'ın amcası Selçuklu Sultanı Tuğrul Beğ'in parlak ve güçlü devlet yönetimi sayesinde İslam dünyası Selçuklu Devletinin himayesine alınmıştı. Selçukluların 23 Mayıs 1040 tarihinde kazandıkları Dandanakan Zaferi'nin ardından, Merv'de topladıkları kurultayda alınan karar gereği, Tuğrul Bey'in imzası ile Bağdat'a Halife Kaim bi-Emrillah'a hitaben bir fetihnâme gönderilmişti. Selçuklu elçisi ile gönderilen bu fetihnâmede, bundan sonra adaletin geçerli olacağından söz edilmiş, Selçukluların eskiden beri halifeye duydukları saygı ve bağlılıkları bildirilmişti.

Tuğrul Bey'in mektubu hilafet merkezine ulaşınca, Halife Kaim elçisini Rey'e, Tuğrul Bey'in yanına gönderdi. Halife, hilâfet merkezini şereflendirmesi için Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelmesini ısrarla istiyordu. Fakat Tuğrul Bey'in sürekli fetihlerle meşgul olmasından dolayı,

Bağdat'a gidecek vakti yoktu. Bu yüzden halifenin elçisi üç yıl Rey'de beklemek zorunda kalmıştı.

Nihayet elçinin devamlı ısrarı ve ricası üzerine, Hac yolunu tamir ve bozulan asayişini temin gayesi ile Bağdat'a hareket eden Tuğrul Bey, kesif Oğuz ordusu ile Irak'a girdi. Bu gaye ile, 15 Aralık 1055 Cuma günü, hutbenin Tuğrul Bey adına okutulmasını emreden Halife Kaim, böylece dünyevî saltanatı bırakıp, sadece ruhanî sıfatı olduğunu, liderliği Türk Hakanı Tuğrul Beğ'e bıraktığını hukuken de kabul ettiğini açıkça gösteriyordu. 10 gün sonra 25 Aralık günü Tuğrul Beğ halkın coşkun sevgi gösterileri arasında Bağdat'ta karşılandı. Böylece Irak, Selçukluların koruması altına girmiş oldu. Bağdat'ta güvenliği sağladıktan sonra hükümet sarayına yerleşen Tuğrul Bey, devlet işleri ile meşgul olmağa başladı ve Oğuz boylarından oluşan askerlerini bölgeye yerleştirdi.

Oğuzların yayıldığı Irak'ı Selçuklu ülkesine katan Tuğrul Beğ, Bağdat'ta imar işleri ile bizzat ilgilendi. Dicle kenarında kendisi için bir saray inşasına başlayan Tuğrul Beğ, topladığı birçok sanatçı ve işçilere, eski mahalleleri yıktırıp, saray, çarşı, cami, ev ve hamamlar yaptırdı. Yaptırdığı sarayın inşaatı bitince Tuğrul Bey, halife tarafından hediye edilen değerli taşlarla süslü altın tahtına oturdu.

Türkmenlerin Ebedî Vatanı Türkmeneli

Selçuklu Sultanı Tuğrul Beğ'in 1055 yılında Irak'a girdiği tarihten itibaren bu coğrafyayı Türkmenler vatan edinmişlerdir. Selçuklu döneminin devamında Türkmenler Musul, Erbil ve Kerkük'te beylikler kurmuşlardır. Karakoyunlu, Akkoyunlu ve son olarak Osmanlı devletleri ile bölgedeki varlıklarını pekiştiren

Türkmenler, Telafer'den Mendeli'ye kadar uzanan coğrafyayı imar etmişlerdir.

Türkmenler yaşadıkları bölge ile kaynaşmış ve Türkmeneli topraklarını mukaddes bir vatan olarak benimsemişlerdir. Ülkede güvenliği ve adaleti sağlayan Türkmenler, kendi topraklarında bir kültür bütünlüğü vücuda getirmişlerdir. Bu bütünlüğün içinde dil, edebiyat, din, örf ve adetler, güzel sanatların her çeşidi ve folklor malzemelerini harmanlayarak yoğurmuşlardır. Bölgede zengin bir kültür hazinesine sahip olan Türkmenler böylece bütün yönleriyle kendi medeniyetlerini inşa etmişlerdir.

Günümüzde bile Kerkük, Erbil, Tuzhurmatu ve Telafer gibi Türkmen şehir merkezlerinde zengin kültür kurumlarının varlığına tanık olmak mümkündür. Bütün bu bölgelerde Türkmenlerin kendilerine özgü mimarı, musiki, el sanatları, folklor, halk edebiyatı, yüksek tabaka edebiyatına ait ürünleri, bütün canlılığı ile ayakta. Genel Türk kültürünün bir parçası olan bölgedeki Türkmen kültürünün kendine has rengi, bölgede konuşulan Türkçenin bir fonetiği, grameri ve sözlükleri vardır. Türkmen toplumunun dinî hayatı, musikisi ve mimarisi başlı başına birer kültür ve sanat deryasıdır. Bölgede geliştirilen Türkmen konut mimarisi Kerkük'te, Erbil'de ve Tuzhurmatu'da günümüze kadar zengin varlığını sürdürmektedir.

Erbil Kalesi'nde varlığına tanık olduğumuz Türkmen konak ve sarayları, Kerkük Kalesi'nde yapılan tahribatlara rağmen örneklerini gördüğümüz örnekler, Türkmenlerin tarih boyunca medeniyet dünyasına kazandırdıkları zengin mimari mirasını belgelemektedir. Plan tasarımları ve yapılış tekniklerinden başka, geleneksel Türkmen konaklarında uygulanan süsleme sanatları da uygarlığın ürünleri olarak ilgi çekerler. Türkmen konut mimarisinin güçlü tasarımı kasaba ve köy gibi kırsal alanlarda yaşayan Türkmen yerleşimlerinde de varlığını sürdürmüştür. Türkmen yerleşimleri olan Altunköprü, Tazehurmatu, Beşir, Tavuk, İmam Zeynelabidin, Kifri, Hanekin ve Karatepe aynı

plan tasarımı ile ancak topraktan imal edilen kerpiç malzemelerle inşa edilmişlerdir.

Başı Dik Yaşayan Türkmenler

Bin yıldan beri varlıklarını bu coğrafyada sürdüren Türkmenler tarihleri boyunca başları dik ve alınları açık olarak yaşamışlardır. Bu bölgede bin yıldan beri varlık gösteren Türkmen toplumu, ne yazık ki Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra adaletsiz bir yönetim altında haksızlıklara ve baskılara maruz kalmışlardır. Yaşadıkları topraklar, sahip oldukları tarım arazileri, taşınmaz varlıkları tecavüze uğramıştır. Yetişen pırl pırl Türkmen gençleri devlet memuriyetlerinden dışlanmışlar, sırf Türkmen oldukları için hiçbir işe tayin edilmemişlerdir. Daha da kötüsü kendi topraklarında direndikleri için soykırımlara, sürgüne ve tutuklamalara maruz kalmışlardır.

Yakın tarihte de görüldüğü Türkmen coğrafyasına göz koyan, Türkmen şehirlerini istila etmeye kalkışan ve Türkmenlerin varlığını yok etmek yolunda gizli emeller taşıyanların yaratıkları sıkıntılar, sonuçta kendi aleyhlerinde tecelli etmiştir. Bu yüzden bir günde her şeyi bırakıp kaçanlar ve itibarları beş paralık olanlar, kendi yerlerine dönmüşlerdir. Buna karşılık Türkmenler, kendi vatan topraklarında direnen dik durmuşlardır. Zira Türkmenlerin gidecekleri yerleri yoktur ve Türkmenlerin gidecekleri tek yer, mukaddes bildikleri Türkmeneli toprağıdır. Bu mukaddes topraklar işgalcilere ait olmadığı için bırakıp kaçmışlar ve ait oldukları yerlere gitmişlerdir.

Artık iyice anlaşılmıştır ki bu toprağın gerçek sahibi Türkmenlerdir. Adı Türkmeneli olan bu mukaddes vatan işgalcilere, çapulculara ve yağmacılara teslim edilemez. Bu aziz toprakların bekçileri de Türkmeneli'nin idealist, vatansever, ülkücü, fedakâr ve milletimizin göz bebeği olan Türkmen gençleridir.

Yüce Mevlâ'm Türkmenlerin yar ve yardımcısı olsun...

Süleyman Saatiçi

Dekart mı...

Türk Hars ve Medeniyeti mi?

Rene Descartes (Rene Dekart) Fransız bir filozoftu. 1696 yılında vefat eden bu filozofun ismi batı dünyasında bir sıfat halini aldı. Dekartizm dediğinizde bu dünyada açıklık, şeffaflık, akli hakim kılmak, hurafelerden arınma ve basit ailelerdeki insanları etkisi altına alan, nesilden nesile hiç sorgulanmadan miras kalan destanlardan kurtulma demek oluyor.

Doğrusu Dekart'da çok zulüm gördü. Kapalı akıllar ve cehalete gömülmüş olan yetkililerin dayatmasına dayanamadığı için başka âkil adamlar gibi Hollanda'ya kaçtı. Bir zaman sonra bu düşünür, fikirleri yayınlanınca eski asırların Arestotle ve Eflaton mertebesinde anılmaya başlandı.

Dekartizme muhtaç olduğumuz bu coğrafyada ve bu zamanlarda bir de kendi kendimize soralım. Daha Dekart dünyaya gelmeden Türk-İslam medeniyetini şiar edinen desek daha iyi olur eski nesillerimiz bu öğretileri ortaya koymadı mı?

Kur'an-ı Kerim'den feyz alan eski kuşaklarımız her şeye rağmen, dünya dürtülerine aldırmanın bu fikirleri savunmadı mı?

Bizim nesiller dayatılmış eğitim kurgularından kurtulamayıp ÖĞRENİM safhasına geçmediği için hem medeniyetimiz hem harsımızdan uzaklaşmaya başlıyoruz. Araştırma ve inceleme ruhunu aşamadığımız kuşaklar şu anda kendi medeniyetimiz ve kendi harsımızdan uzaklaşarak taklitçi kuşaklara dönüşüyor.

Bugün Kubbetü's-Sahra Mescidi ile Aksa mescidini ayırt etmeyen nesillerimiz, sayısal veya sözel olarak bir çemberin kıskacına giriyor,

kendisine dayatılan bilgileri hazmetmeye çalışıyor ve yaran meclislerinde bahsedilen konularla iktifa ediyor.

Bugünlerde etrafınızda göreceğiniz, gazete manşetlerini bile okumayan; eline kitap almayan ve kitap tavsiye ettiğinizde yüzünü buruşturan, ancak söz tartışma minberine dönüşünce allame kesilip kitap yazma hevesini hiç yitirmeyen insanlarla dolu değil mi? Hiç kızmayalım lütfen, kızmak gerekirse kendimize kızalım.

Değişen olay, batı dünyası ortaçağ kültürünü geride bırakıp ilim ve uygarlık gemisine binmişken Türk-İslam medeniyetini yüzyıllarca yaşatan bazı topluluklarımız "ZAMAN" ile ilgilenme yerine "AN" ile ilgilenmeyi seçtiler.

Bunu daha da açmak için şöyle açıklayalım: bazı topluluklar uzun vadeli planlar yaparak ciddi adımlarla hedefe ilerlerken bizim çoğu topluluğumuz sadece söz gelişi iş işten geçtikten sonra kınama ve protesto ile yetiniyorlardı. Dikkat ediyor musunuz, herkes kendi mevkiinden davaya hizmet etmesi gerekirken, bizim bazı çevrelerimizde millî sporumuz başkalarına küfür etmek, ihanetle suçlamak ve küçümseme olmuştur. Bu ne kadar acı ise o kadar da gelecek bakımından tehlikelidir.

Bizim ülkümüzde, yani Türk- İslam medeniyeti ve harsı birlikte yaşamak isteyenlerin yolu net ve açık olmalıdır. Hem realist ve gerçekçi, hem de bilim ve söz gelimi Dekartik olarak akli ve mantığı tahkim etmek, fakat aynı zamanda millî kültürümüzden vazgeçmeden yeni kuşaklarımızı ahlakî değerlerle yetiştirmek durumundayız.

Bunun en doğru yolu eğitim programlarımızı yeniden gözden geçirmek, insanlarımızı öğrenimi eğitime tercih etme yoluna yönlendirmek, gençlerimizi analitik çalışmalara teşvik edip tek kaynaklarının sosyal medya olmamasını temin etmekten geçer.

Bütün bunları özümsemek durumuna geldi-

ğimiz zaman da tabii ki görevimiz bitmiyor. Kucaklayıcı bir çalışma ile bu fikirleri iç dünyamıza aksettirmek yetmediği için bu fikir ve hedeflerimizi hem başka topluluklara, hem de hür dünyaya açıklayarak bir sarsılmaz savunma hattımızı oluşturmamız gerekir.

Bilmem anlatabildim mi?

Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
İllerdi bitmiri¹ hüznünlü yası
Her yere ulaştı² Türkman'ın sesi
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
Düşmedi dayandı bitmez nefesi

Kalede kılındı Cuma namazı
Hoş oldu Kerkük'ün baharı yazı
Gerçektir diyeller geçmişe mazi³
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
Millete kavuştu Kışla Kalesi

Biliriğ çoh⁴ göz var Kerkük'te neftte⁵
Koymullar⁶ yaşasın bu millet kefte⁷
Çalınsin davullar çalınsin def te⁸
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
İllerdi çekiri⁹ bitmez cefası

Türkmanlar asildi bağıldı¹⁰ yurda
Hak geldi na-hakkı yoh etti burda¹¹
Saltanat sürenler kaldılar harda¹²
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
Oğuzdu Türkman'ın¹³ büyük babası

Kıydılar yurdumun kurru¹⁴ yaşına
Pis ayağ¹⁵ bastılar toprağ daşına
Sihirbazın sihri döndü başına
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
Bilindi Türkmandı¹⁶ aslı esası

Zulmedip bizlere neler yaptılar
Ev basıp öldürüp Türkman kaptılar
Sabredip Allah'tan bular taptılar¹⁷
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
Türkman'a kıyanın yohtu vefası

O bozan Kerkük'ün halın ahvalın¹⁸
Bir gecede kaçtı ayağı yalın¹⁹
Yerinde bırahtı çulun çuvalın²⁰
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
Şad oldu Kerkük döndü sefası

Sözümüz bir edeğ bugünnen bele²¹
Yilinen hakları getireğ ele²²
Hamzeli diyiri vereğ bel bele²³
Azad oldu Kerkük kırdı kafesi
Ne güzel esiri²⁴ eski havası

1 Yillardır bitmiyor

2 Ulaştı

3 Gerçektir diyorlar geçmişe mazi

4 Biliyoruz çok

5 Neftte, petrolede

6 Bırakmıyorlar

7 Keyifte

8 Tef de

9 Yillardır çekiyor

10 Türkmenler asildir, bağıldır

11 Hak geldi haksız yok etti burada

12 Nerede

13 Oğuz'dur Türkmen'nin

14 Kuru

15 Kirli ayak

16 Türkmen'dir

17 [Cezalarını] Allah'tan buldular

18 Durumunu düzenini

19 Yalınayak

20 Yerinde bıraktı çulunu, çuvalını

21 Sözümüzü bir edelim bugünden böyle

22 Yenilen hakları getirelim ele

23 Hamzeli diyor sırt sırta verelim

24 Esiyor

Bakanlık mı İstersin Himmet mi?

Buğday mı Himmet mi?
Yunus, derviş olup Emre'leşmeden önce Anadolu'nun kıtlık çeken bir köyünde yaşardı. Köyün ileri gelenleri Yunus'a, "Kıtlık köyün belini kırıyor, sen de köyün bir gencisin, Hacı Bektaş adında bir ulu kişi fukaraya buğday dağıtırmış sen de git bu ermişten bize biraz buğday getir" derler. Yunus uzun bir yolculuktan sonra varır Hacı Bektaş-ı Veli'nin ulu dergâhına. Huzura kabul edilir.

Yolda yabandan topladığı bir torba alıcı (bir cins yaban meyvesi) hediye diye Hünkâra takdim eder ve söze başlar:

- Köyümüz kuraklıktan kırılıyor, ekmeğimiz yok, unumuz yok, buğdayımız yok. Köyümüzün ihtiyarları bana dediler ki Hünkâr Hacı Bektaş kimseyi eli boş göndermez. Ailem ve köyüm için buğday isterim Hünkârım."
- Sana buğday yerine himmet versek?
- Himmeti neyleyim Hünkârım. Köyümüz aç. Buğday isterim.
- Ya getirdiğin her alıcı karşılık iki nefes versek?
- Himmetle, nefesle çoluk çocuk doyar mı Hünkârım? Bana buğday gerek.
- Derviş can Yunus'a kağnısı yükünce buğday verin, karnını da doyurun ve uğurlayın.

Yunus himmetle nefesin ne demek olduğunu anlamadan buğdayını alır sevinçle köyüne revan olur. Bir süre yol aldıktan sonra himmetle nefesin ne demek olduğunu anlar ve deli gibi geri döner Hacı Bektaş-ı Veli'ye...

- Anladım himmeti ve nefesi Hünkârım. Alın buğdayınızı verin bana himmet ile nefesi.

- Geç kaldın oğul. Senin kilidinin anahtarını başkasına devrettik. Var nasibini Taptuk Emre'den iste gayri.

İşte böylece Yunus Hacı Bektaş'ın yanında değil, Taptuk Emre'nin yanında pişer, olgunlaşır ve sonra da Yunus Emre olur.

Ne İstiyoruz?

Irak'taki çalkantılar hakikaten hem baş döndürecek kadar hızlı hem de sonuç getirmiyor. Yapısal sorunlar ne uzun süreli ne de kısa süreli hükümetlerle çözülebilecek durumdadır. Topyekun siyasetçilerin adeta gözü dönmüş haldedir. Herkes bir şeyin paylaşımı peşindedir. Aylardır Bağdat ve Güney illerindeki nümayişler devam ediyor. Bu yüzden hükümet istifa etti ama hesaplaşmalar ve şartlı destekleme naraları hâlâ atılmaya devam ediyor. Geçici bir hükümetin kurulması bile bu kadar zor ve pazarlıklı oluyorsa, gelecekte Irak'ı tümünü imar edecek ve kalkındıracak hükümetlerin nasıl kurulacağını artık siz tahmin edin. Irak Parlamentosundaki vekillerimiz de doğrusu bu girdabın içinde debelenip duruyorlar. Farklı listelerden olmalarına rağmen birlikte hareket ettiklerine elbette seviniyoruz. Ancak gayretleri beyhudedir. Geçici bir hükümette bize bir bakanlık verseler Irak siyasetinde itibarî bir değer elde etmiş olabiliriz. Ancak dağ kadar biriken sorunlarımızın belki de hiç birisini çözmeyecektir.

Peki biz bu hengâme içerisinde ne istiyoruz veya ne yapmalıyız?

Evet hikâyemize dönersek bize bakanlık değil, himmet ve nefes lazım. Yani kendimizi ıslah, düzeltme ve evimizin içini tertiplemeye ihtiyacımız var. Başka bir ifadeyle Irak'ın karanlık

geleceğini hesaba katarak bir nefis muhasebesine, öze dönmeye ve birlikte düşünmeye ihtiyacımız var. Bir kere siyaseten çok dağınık bir vaziyetteyiz. Siyasi partilerimiz dağınık, pejmürde ve güçsüz. Gençlik teşkilatlarımız hedefsiz, yetersiz ve verimsiz. Kadın teşkilatlarımız içi boş, monoton ve basit meselelere boğulmuş. Telafer, Erbil, Kerkük, Tuzhurmatı ve Diyala Türkmenleri arasında ortak bir ülkü veya bir yol haritası görünmüyor. Diğer sivil kuruluşlarımız sadece Kerkük ve biraz da Erbil'de varlık gösterebiliyor. Bu kuruluşların varlık göstermesi de aslında sadece içe dönüktür; yani, seslerini sadece Türkmenlere ulaştırabiliyorlar. Eğitimimiz kör-topal gidiyor. Kadrolaşma, uzmanlaşma, toplumsal bilinci tabana yayma gibi faaliyetlerimiz çok yetersiz. Ticarete ve sanayide çok zayıfız; sermaye birikimimiz yoktur; siyasetimizi destekleyecek bir fonumuz oluşmamıştır. Siyasetçilerimizin İngilizce gibi yabancı bir dil bilmesini yana bıraktık; toplumun elit veya kültürlü dediğimiz tabaka içerisinde kaç kişi Türkmen sorunlarını İngilizce bir yabancı gazeteciye veya televizyon muhabirine anlatabilir?

Bundan bir müddet önce uluslararası iki fikir kuruluşu (think-tank) basına kapalı bir çalışmaya davet edildim. Irak'ın içinde bulunduğu

çıkılmaz tartışıldı. Birleşmiş Milletler adına hareket eden bu iki think-tank'ın temsilcileri sadece çalışmayı yönettiler. Esas konuşmaları ve tahlilleri yapanlar Irak'tan doğrudan katılan dört fikir kuruluşu oldu. Bunların ikisi Kürt Bölgesinden ikisi de Araplardan oluşuyordu. Maalesef Irak'ta kurulmuş ve böylesi bir uluslararası çalışmaya davet edilebilecek bir fikir kuruluşumuz yoktur. Bizler Türkiye'den katılarak ihtiyacı kapatmaya çalıştık. Benzer bir çalıştay, Irak'ta gençlik, kadınlar, ticaret, eğitim gibi alanlarda yapılırsa aynı sonuçla karşılaşacağız.

Himmet ve Nefese Talip Olmak

Sonuç olarak başta siyasi partilerimiz, bu partileri temsil eden il ve ilçe başkanlıkları, sivil kuruluşlar, aydınlar, gençler, kadınlar, hasılı toplumun bütün katmanları önce örgütlenmeye önem vermesi gerekmektedir. Bütün bu saydığımız siyasi, sivil ve ticari müesseselerimiz zor günler için örgütlenmeli ve herkes kendi alanında kadrosunu ve uzmanlarını yetiştirmeye çalışmalıdır.

Ortadoğu'da Türk olmak zordur, hele Irak'ta ve Suriye'de iyiden iyiye zorlaşmaktadır. Önce bir himmet ve iki nefese ihtiyacımız var, başkanlığa değil.

Yıllar yılı yorgunum
Bir dilbere vurgunum
Yar nazlı ben sevdalı
Dilim varmaz dargınım

Kaşı ayça¹ andırır
Gözü gönül kandırır
Yanaklar kızıl elma
Çalım satar yandırır

İçim açsam coşarım
Söyledikçe taşarım
Vefası kem yârimi
Düşündükçe şaşarım

Ne olur beni ansa
Bir aşık gibi sansa
Sevda taşan gönlüme
Biraz kansa inansa

Onu her dem özlerim
Vuslatını gözlerim
Dünyalar benim olur
Yüzün görse gözlerim

Ümit kesmem özünden
Her ne çeksem yüzünden
Yeter dilberim yeter
Gel öpeyim gözünden

1 Hilal

Türkmen Şehitleri Ankara'da Anıldı

Türkiye'nin başkenti Ankara'da Türkmen Şehitleri anma etkinliği düzenlendi. Bu etkinlik kapsamında "Irak'ın Geleceğinde Türkmenler" Paneli tertiplendi. Etkinlik Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilciliği ile Türk Ocakları Genel Merkezi iş birliğinde düzenlendi.

Anma programı kapsamında önce Irak Türkmen Şehitlerinin fotoğraflarının yer aldığı serginin açılışı yapıldı. Daha sonra törende Türkmen şehitleriyle ilgili "Bir Sevdadır Türkmeneli" başlıklı belgesel bir film gösterimi sunuldu. Anma programında gösterilen film katılımcılara duygusal anlar yaşattı. Hüzün dolu ortamda Türkmen sanatçıları Ahmet Tuzlu ve Ahmet Benne tarafından Türkmen ezgilerinden seçilen ağıtlı parçalar sunuldu. Seslendirilen ağıt örnekleri sırasında birçok katılımcı göz yaşına hâkim olamadı.

Türkmen Şehitleri için yapılan anma etkinliğinin açılışında ilk söz alan Türk Ocakları Ge-

nel Başkanı Prof. Dr. Mehmet Öz oldu. Öz yaptığı konuşmada Türkmen Şehitlerini saygı ile andıklarını, böylesi anma programlarının çokça tertiplendiğini ancak artık bu konuda bir devlet politikası geliştirilmesi gerektiğini, Türkmen meselesinin partiler üstü bir husus olduğunu vurguladı.

Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi Mehmet Tütüncü ise, "Biz Türkmenler her zaman ülkenin bütünlüğünden yana olduk. Ancak, bize rağmen Irak bölünürse biz asla bir parçanın parçası olmayacağız, kendi geleceğimizi kendimiz tayin edeceğiz" diyerek Irak Türkmen Cephesinin yaklaşımını net bir biçimde ortaya koydu.

Anma töreninde Protokol konuşmaları yapan Demokrat Parti Genel Başkanı Gültekin Uysal, CHP Genel Başkan Yardımcısı Bülent Kuşoğlu, İYİ Parti Ankara Milletvekili İbrahim Halil Oral, eski bakan Saadet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Sabri Tekir, Büyük Birlik

Partisi Genel Başkan Yardımcısı Ali Keser, Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı Hamit Zafer Kars duygu ve düşüncelerini yaptıkları konuşmalarla dile getirdiler ve Türkmenlerin her zaman haklı davalarının yanında olduklarını ifade ederek, Türkmenlerin yalnız olmadıklarını vurguladılar.

Irak Türkmen Cephesini Genel Başkanı ve Kerkük Milletvekili Erşat Salihi, Ankara'daki anma programında hazır bulunanlara video bağlantısıyla bir konuşma yaptı. Salihi bu programı düzenleyenlere ve katılımcılara teşekkürlerini bildirerek bütün katılımcılara selamlarını ilettiler.

Etkinliğin son bölümünde "Irak'ın Geleceğinde Türkmenler" başlıklı panele geçildi. Prof. Dr. Mehmet Öz moderatörlüğünde yapılan panel Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Suphi Saatçi, Yıldız Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı Prof. Dr. M. Akif Okur ve Bozok Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kürşad Zorlu'nun katılımlarıyla gerçekleştirildi.

Programın sonrasında panelistlere plaket takdim edildi. Keza Türk Ocakları Genel Başkanı ve Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi Mehmet Tütüncü karşılıklı olarak günün anısına birer armağan takdim ettiler.

Büyük ilgi toplayan panele Türk ve Türkmen şahsiyetlerinin yanı sıra çok sayıda vatandaş da katıldı.

Çoban Hıdır Uluhan (1948 -)

Çoban Hıdır Uluhan, 1948 yılında Kerkük'e bağlı Beşir köyünde doğdu. İlerleyen yıllarda bir ara "Beşirli" soyadını kullanması bundandır. Son yıllarda ise "Uluhan" soyadını kullanmaya başladı. Geleceklerin hayatı sardığı bir çevrede doğan Uluhan sevgi ve samimiyetin hâkim olduğu bir sosyal çevrede yetişti.

İlköğrenimini Beşir'de aldı. Ortaokul ve liseyi ise Irak Türkmenlerinin merkez şehri Kerkük'te okudu. Parlak bir öğrenci olan Çoban öğretmenlerinin de dikkatini çekiyordu. Çoban Uluhan, bütün bu yıllarda Irak Türkmenlerinin ortak kaderini paylaştı, o da her Irak Türkmeni gibi bütün eğitim kademelerini Arapçayla tamamlamak zorunda kaldı. Fakat ana diline olan ilgisi ve sevgisi onu şiir yazmaya yönlendiriyordu. Aruz, hece, serbest olmak üzere bütün vezinleri deneyerek şiirler yazdı.

Uluhan şiirlerini, o zamanlar Irak Türkmenlerinin en popüler dergisi olan, bugün de yayınına devam eden Kardeşlik dergisinde yayınladı; dergi o yıllarda edebiyata hevesli gençler için bir okul niteliğindedeydi. Uluhan da böylece, bu derginin sayfalarında, Çoban Hıdır Haydar adıyla kalem denemelerinin ilk verimlerini ortaya koydu. Ancak Türkçe sevgisi ve o yıllarda Irak Türkmen gençleri arasında gelişen Türk milliyetçiliği fikri onu Türkiye'ye çekiyor; Türkiye hasreti kalbinde gün gün bir alev topuna dönüşüyordu.

1971, Uluhan'ın anavatan Türkiye topraklarına ayak bastığı yıldır. Ankara'ya gelir gelmez Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine müracaat edip dil sınavını da ba-

şarıyla verdikten sonra Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydolur. Uluhan artık dilcilik mesleğine ilk adımını atmıştır.

Çoban Uluhan, lisans öğrenimi sırasında Hasan Eren, Vecihe Hatiboğlu, Gündüz Akıncı, Hasibe Mazıoğlu, Doğan Aksan gibi devrin ünlü hocalarından ders aldı. 1975 yılında Hasan Eren yönetiminde "Kerkük Folkloru" başlıklı bitirme teziyle lisans mezunu oldu. Daha sonra Türk dili alanında kendini daha iyi yetiştirmek için doktora yapmaya karar verdi ve İstanbul'a geçti. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Irak Türkmeni iki arkadaşı Hidayet Kemal Bayatlı ve Hüseyin Şahbaz Hassan

* Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir MYO.

ile birlikte doktora çalışmalarına başladı. Doktora öğrenimini sürdürürken 1978'de Türk Folklor Araştırmaları dergisinde "Kerkük Ninnileri" makalesini yayınladı. 1979 yılında doktora eğitimini tamamladı. Uluhan bu süreçte, Prof. Dr. Sadettin Buluç'un nezaretinde "Irak Türkmen Ağızları" tezini tamamlayarak doktor unvanını elde etti.

Uluhan'ın doktora tezi birkaç yönden önem taşır. Onun, tezine esas tuttuğu metinler doğrudan doğruya halk ağzından alınmıştır. Bu metinleri zamanın kayıt araçlarıyla, sıcak Irak ikliminin yazında, yalnız Kerkük merkezyle sınırlı kalmayarak Tazehurmatı, Tuzhurmatı, Beşir, Tisin, Çardaklı, Abbud, Biravçılı, Zengili, Bastamlı gibi Türkmen ilçelerini ve köylerini karış karış dolaşarak toplamıştır. Böylece hocası Sadettin Buluç'un 60'lı yıllardaki birkaç bildirisinden başka çalışmanın bulunmadığı Irak Türkmen ağızları literatürünü bu çalışmasındaki metinlerle zenginleştirmiş ve tezindeki gramer çalışmasıyla da Türkoloji dünyasına bu bölgenin Türkçesini tanıtmıştır. Tezin indeks kısmı ise aynı zamanda küçük bir sözlük mahiyetindedir. Uluhan'ın derlemiş olduğu metinler arasında sohbet kayıtları olduğu gibi masal ve ağıt türlerine dair örnekler de bulunmaktadır. Bu yönüyle hem dilcilik hem folklor çalışmalarına katkı sağlamıştır. Üstelik, metinlerin hassas bir şekilde transkripsiyonlanmış olması bölge ağızlarındaki ayrıntıların kayda geçirilmesinde önemli bir katkıdır. Çoban Uluhan'ın doktora tezi bugün dahi Irak Türkmen ağızları üzerinde çalışanlar için vazgeçilmez başvuru kaynaklarından biridir. Uluhan'ın doktora tezi ayrıca Irak Türkmenlerinin yıllarca uğramış oldukları asimilasyon politikalarına karşı da bir başkaldırı niteliğindedir. Zira, 1976 yılında zamanın Irak hükümeti Tuzhurmatı ilçesini Kerkük il sınırlarından koparıp Salahaddin iline bağlar. Bu idari taksimat değişikliğinin amacı Türk nüfusunu kâğıt üzerinde de olsa dağıtmak ve az göstermektir. Ancak Uluhan'ın derlemeler gerçekleştirdiği köylerin çoğunun Tuzhurmatı'ya bağlı olduğu düşünüldüğünde, onun doktora tezi, bütün asimilasyon çaba-

larına karşı bu yörenin Türklüğünün belgesi hâline gelir.

Çoban Hıdır Uluhan, doktora eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine döndü ve 1979'da Bağdat Üniversitesinde Filoloji Fakültesinin Türk Filolojisi Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başladı. Zamanla bölüm başkanlığına yükseldi. Uluhan'ın hocalık yılları da çok verimlidir. Öğrencilerinin eğitimine katkıda bulunmak üzere pek çok ders kitabı hazırlamıştır. 1986'da "Türk Dil Bilgisine Giriş" ile "Okuma ve Yazma Kitabı" nı yayınladı. "Okuma Kitabı" da aynı yıl yayınladığı üçüncü eseridir. Bunların hepsi de Irak'taki Türkoloji öğrencilerinin yararlanması için hazırlanmıştır. Bu eserlerde bir taraftan dil bilgisi konuları diğer taraftan Türkçenin imlası işlenmiştir. Bu kitaplardaki içeriği ayrıca Arapça bir kitap hâlinde de yayınlamıştır.

Çoban Uluhan yalnız dilcilikle ilgilenmemiş aynı zamanda Irak Türkmen edebiyatının önemli şahsiyetlerine ait eserlerin de gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Nitekim, 1988 yılında "Mahir'in Divanı'ndan Seçmeler" başlığını taşıyan bir edebî yayına da imza atmıştır. Aynı yıl yine Türkoloji üçüncü sınıf öğrencilerinin seviyesine uygun şekilde "Edebî Metinler" kitabını hazırlamıştır. Bunların ardından, 1991'de Uluhan iki ayrı eğitici kitaba daha imza atmıştır: Bunlardan biri "Yazım Kılavuzu", diğeri ise Türkoloji bölümünün ikinci sınıf öğrencileri için "Konuşma Kitabı"dır. 1993'te ise Arapçayla yazılmış Türkçe imla kılavuzu ve Türkçe dil bilgisi kitapları yayınlamıştır. Çoban Uluhan makaleleriyle de Irak Türkmen ağızları literatürüne olan katkılarını sürdürmüştür. Bu bağlamda 1996'da TDK'nin Türk Dünyası dergisinde "Irak Türkmen Ağızlarında Birleşik Kelimeler" başlıklı makalesini yayınlamıştır.

Uluhan 1999'da edebiyat araştırmalarına bir eser daha ekler. Türk dünyasında pek meşhur olan Yusuf u Züleyha mesnevilerinden bir yenisini, Kerküklü Mehmet Nevruzî'nin 17. yüzyılda yazmış olduğu nüshayı, TDAY-

Belleten'deki "Bilinmeyen Bir Yusuf u Züleyha El Yazması" başlıklı makalesiyle Türkoloji dünyasına tanıtır. 2002 yılında da eseri yayınlanmaya hazır hâle getirerek TDK'ye verir. Eser 2007 yılında TDK tarafından iki cilt hâlinde yayınlanır. Uluhan, 2006 yılında yine TDK'nin Türk Dünyası dergisinde "Irak Türkmen Folklorunda Leyleler" başlıklı makalesini yayınlar.

Çoban Uluhan, Türkiye'yle bağını hiçbir zaman koparmaz katıldığı kongre ve sempozyumlarda hem çalışmalarını meslektaşlarına tanıtır hem de Türkiye hasretini giderir. Uluhan, bu bağlamda 2006 yılında Bilkent Üniversitesinin düzenlemiş olduğu Büyük Türk Dili Kurultayına katılarak "Türkmen (Irak) Türkçesinde Başlıca Ağız Ayrılıkları" bildirisini, 2008'de de Kayseri'de katıldığı Irak Türkmen Türkçesi ve Edebiyatı Bilgi Şöleni'nde "Kerkük Türkçesinin Söz Varlığı" ve Ankara'da katıldığı VI. Uluslararası Türk Dili Kongresi'nde "Divanü Lügati't-Türk'ten Kerkük Türkçesine" bildirisini sunar.

Çoban Uluhan 2003 yılından sonra yeni bir atılım yapar. Irak Türkmen Cephesinin öncülüğünde açılan Türkçe kurslarının idareciliğini üstlenir. Uluhan bu kurslar sayesinde bir yandan Irak Türkmenlerinin Latin harfleriyle Türkçe okuyup yazmalarını yaygınlaştıran bir faaliyetin yürütülmesine gayret ederken diğer yandan Irak'taki farklı etnik topluluklara da Türkçe öğretilmesini sağlayan bir sürecin ön saflarında yer almış olur. Saddam döneminde Türkçe kursları açmak yasaklanmışken 2003 sonrasında artık Türkçe kurslarına Araplar da katılarak Irak toplumunun fertleri arasındaki güvensizliğin giderilmesi yolunda önemli bir adım atılmış olur.

Uluhan, Irak'taki yeni dönemde (2003 sonrası) Kerkük Üniversitesindeki Eğitim Fakültesinin Türkçe Eğitimi bölümüne geçerek çalışmalarına burada devam eder. Bu arada, Irak Türkmen edebiyatıyla ilgili araştırmalarını da sürdüren Uluhan son yıllarda iki kitap daha

yayınlar. Bunlardan biri 2014 yılında basılan Arapça شذرات في اللغة و الادب التركي (Türk Dili ve Edebiyatından Parçalar), diğeri ise 2016 yılında okuyucusuna ulaşan "Molla Yasin Divanı'ndan Seçmeler - Sinezenler" dir.

Irak Türkmen ağızlarının dil yadigârlarını araştırmaktan bir an bile geri durmayan Uluhan, 2016 yılında Kardeşlik dergisinde yayınladığı "Nevrûzî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Kerkük Ağzının İzleri" ve 2017 yılında Malatya'da katıldığı IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda "Irak Türkmen Ağızlarında Arkaik Ekler" başlıklı bildirisini ve nihayet 2018 yılında Türkmeneli dergisinde yayınladığı "Nevrûzî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Eski Anadolu Türkçesinin İzleri" çalışmalarıyla alana yaptığı katkılarını sürdürmüştür. Söz konusu makale ve tebliğler, Irak Türkmen ağızlarındaki arkaik unsurları konu ettiğinden, arkaiklik üzerine çalışanlar için oldukça önemli bir malzemeyi de barındırır.

Çoban Uluhan Ocak 2016-Mayıs 2017 yılları arasında Kerkük'te Irak Türkmen Cephesi tarafından yayınlanan aylık Türkmeneli dergisinde "Kerkük Folklorundan Yapraklar" başlığı altında seri yazılar yayınlar. Bu yazıların bir kısmı Irak Türkmenlerinin halk inançları ve çeşitli gelenekleriyle ilgili olsa da diğer bir kısmı Irak Türkmenlerine dair söz varlığını (kelimeler, terimler, atasözleri, deyimler, tekerlemeler, vb.) içerir. Uluhan'ın biraz dağınık hâlde sunmuş olduğu bu malzeme yine de Irak Türkmen ağızlarını araştıranlar için değerli kaynaklar niteliğindedir.

Çoban Uluhan 2014 yılında, Kerkük Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünden emekli olmasına rağmen aynı fakültede ders vermeye devam etmektedir.

ESERLERİNDEN SEÇMELER:

1. Çoban H. Haydar, "Kerkük Ninnileri", **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 353 (Aralık 1978), s. 8526-8527.
2. Çoban H. Haydar, **Irak Türkmen Ağız-**

- ları (Metinler-İnceleme-Sözlük), İ. Ü. Yayınlanmamış Türk Dili Doktora tezi, İstanbul 1979.
3. Çoban H. Haydar, "Irak-Türkmen Ağızlarında Birleşik Kelimeler", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 1, Bahar-1996, s. 219-224.
 4. Çoban Uluhan, "Irak Türkmen Ağızlarında Arkaik Ekler", **IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu** (2-4 Kasım 2017/Malatya)'ya sunulan bildiri.
 5. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar", **Türkmeneli**, S: 96 (Ocak 2016), s. 9-14.
 6. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-4", **Türkmeneli**, S: 100 (Mayıs 2016), s. 15-18.
 7. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-5", **Türkmeneli**, S: 101 (Haziran 2016), s. 26-30.
 8. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-6", **Türkmeneli**, S: 102 (Temmuz 2016), s. 14-17.
 9. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-7", **Türkmeneli**, S: 103 (Ağustos 2016), s. 8-11.
 10. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-9", **Türkmeneli**, S: 105 (Ekim 2016), s. 21-23.
 11. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-10", **Türkmeneli**, S: 106 (Kasım 2016), s. 8-10.
 12. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-11", **Türkmeneli**, S: 107 (Aralık 2016), s. 5-6.
 13. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-12", **Türkmeneli**, S: 108 (Ocak 2017), s. 2-3.
 14. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-13", **Türkmeneli**, S: 109 (Şubat 2017), s. 18-22.
 15. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-14", **Türkmeneli**, S: 110 (Mart 2017), s. 25-30.
 16. Çoban Uluhan (Beşirli), "Kerkük Folklorundan Yapraklar-16", **Türkmeneli**, S: 112 (Mayıs, 2017), s. 25-28.
 17. Çoban H. Uluhan, **Yusuf ile Züleyha** (2 cilt), TDK yayınları, Ankara 2007.
 18. Çoban H. Uluhan, **Türkmen (Irak) Türkçesinde Başlıca Ağız Ayrılıkları**, Büyük Türk Dili Kurultayı (Bilkent Ü., 26-27 Eylül 2006)'ya sunulan bildiri.
 19. Çoban H. Uluhan, "Kerkük Türkçesinin Söz Varlığı", **Uluslararası Çağdaş Irak Türkmen Türkçesi Ve Edebiyatı Bilgi Şöleni** (28-29 Nisan 2008/Kayseri)'ye sunulan bildiri.
 20. Çoban H. Uluhan, "Divanü Lügati't-Türk'ten Kerkük Türkçesine", **VI. Uluslararası Türk Dili Kongresi** (20-25 Ekim 2008, Ankara) Bildirileri, TDK Yay., Ankara, s. 4381-4388.
 21. Çoban H. Uluhan, "Irak Türkmen Folklorunda Leyleler", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S: 22, Güz 2006 (2010), s. 131-151.
 22. Çoban H. Uluhan, "Bilinmeyen Bir Yusuf u Züleyha El Yazması", **TDAY- Belleten**, 1996 (1999), s. 105-128.

KAYNAKLAR:

- Çoban H. Haydar, "Kerkük Ninnileri", **Türk Folklor Araştırmaları**, S: 353 (Aralık 1978), s. 8526-8527.
- Çoban H. Haydar, **Irak Türkmen Ağızları** (Metinler-İnceleme-Sözlük), İ. Ü. Yayınlanmamış Türk Dili Doktora tezi, İstanbul 1979.
- Çoban H. Uluhan, "Divanü Lügati't-Türk'ten Kerkük Türkçesine", **VI. Uluslararası Türk Dili Kongresi** (20-25 Ekim 2008, Ankara) Bildirileri, TDK Yay., Ankara, s. 4381-4388.
- Çoban H. Uluhan, **Yusuf ile Züleyha** (2 cilt), TDK yayınları, Ankara 2007.
- Ercilasun, A. B., **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ yayınları, Ankara 1993, s. 114.
- Gökdağ, B. A., "Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar", **Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S: 1/1, s. 114.
- Hayati Develi, "Irak Türk Ağızları Hakkında Üç Eser", **Kardaş Edebiyatlar**, S. 15 (1987), s. 26-27.
- Hüseyin, Sözlü, **الترکمان المؤلفین معجم (Türkmen Yazarları Ansiklopedisi)** (1. Cilt), Fuzuli yayınları, Kerkük 2013, s. 89-90.
- Özkan, N., "Irak Türk Edebi Dilinin Tarihî Geleşimi", **Turkish Studies**, C: 4, Güz-2009, s. 94.
- Şemsettin Küzeci, **"Kerkük Şairleri** (2. Cilt), Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği yayınları, Ankara 2007, s. 144.

Edebiyatın Büyük Kapısından Giren Küçük Yazar: İlâf Köprülü

“Kudde ile Konçuy” başlıklı bir hikâye vardır, okumuş musunuz bilmem? Okumayanlara şiddetle tavsiye ederim. “Kardaşlık” dergisinin 75. sayısında (2017) ve daha sonra Kardeş Kalemler dergisinin 136. sayısında (2018) yayınlanmıştır. Ben okuduktan sonra, sersem olmuş, başım dönmeye başlamıştı. Çağdaş hikâyeciliğin tüm unsurlarını içermesini bir yana bırakın, kurgu tarafı ağır basan destanî bir hikâye gibi görünse de, içerdği simge ve göndermelerle bitmez tükenmez bir aşk hikâyesi, bizi, davamızı yarıdan ilgilendiren bir aşk hikâyesi.

Hikâyede, tarihimizin önemli kahramanlarından biri olan ve Kudde adı verilen Kürşad, Ötüken yaylasında ava çıkmıştır. Ay yüzlü, güzel Konçuy adında bir kızla karşılaşır. İki genç ilk bakıştan birbirlerine gönül tutuştururlar. Orhun Irmağının kenarında gerçekleşen bir diğer karşılaşmada, iki genç sazlı ve sözlü olarak Kerkük’ün meşhur “men seni sevmişem allam allam” türküsüyle sevdalarını birbirlerine açıklar ve evlenirler. Tanrı dağlarında düğün dernek kurulur. Hikâye, Konçuy’un dilinden yazılan bir dize ile sona erer:

“Sen gurbette Ötüken’de savaşan bir Kudde Ben Kerkük’ün küçük kıızı ay yüzlü güzel Konçuy”

Her bakımdan düşündürücü bir dize... Hikâye, iki sayfalık bir şey, fazla değil. Kim yazmıştır? Okumadan önce yazarın adına bakmış, fakat fazlaca önemsememiştim. Bitirince tekrardan baktım: Edgü Köprülü.

Tanımadığım bir Türk yazarı olduğunu

içimden geçirdimse de fakat bir türlü kendimi kandıramadım. Çünkü metinde her şey, hikâyenin bir Türkmen yazarı tarafından kaleme alınmış olduğunu gösteriyordu. Kim olabilir diye düşünürken, yazarın adına, hikâyedeki karakterlerin adları da karışıyor, kafamı karıştırıyordu. Nerede duymuşumdur bu adları: Edgü... Kudde... Konçuy...

İlkin Konçuy’u yakaladım. Yetmişlerde elime tesadüfen geçen ve döne döne okuduğum Nihal Atsız’ın “Yolların Sonu” kitabında yer alan “Ay Yüzlü Güzel Konçuy” şiiri hatırıma geldi. Kitap hâlâ Kütüphanemde duruyor. Alıp açtım, bir kez daha okudum. Bu kez tadı başkaydı. İçimi kıpır kıpır ediyordu:

Mestim bugün aşkınla
Ay yüzlü güzel Konçuy
Gönlümde esip cınla
Ay yüzlü güzel Konçuy

Şevkinle serap ettin
Aşkınla harap ettin
Payında türap ettin
Ay yüzlü güzel Konçuy

Sensiz yaşamak boştur
Birlikte ölüm hoştur
Coştum daha çok coştur
Ay yüzlü güzel Konçuy

Sevginle geçip serden
Bildim yaralar nerden
Eyvah kara gözlerden
Ay yüzlü güzel Konçuy

Zulmetteki mahımsın
Gönlümdeki ahımsın

Ömrümde günahımsın
Ay yüzlü güzel Konçuy

Lebler sücü bir ras ver
Hem neşe ve hem yas ver
Hançer mi o kirpikler
Ay yüzlü güzel Konçuy?

Almış beni albızlar
Gönlümde yaran sızlar
Kurban sana Atsızlar
Ay yüzlü güzel Konçuy

Hikâyede de “ay yüzlü güzel Konçuy” diye bir tümce geçmekteydi. Konçuy işte o Konçuy’du. Ay yüzlü bir kız, bir sevgili, bir melek, bir prensesti, tam hikâyede olduğu gibi. Oysa Kudde’nin sırrını çözmek için, sözlüklere başvurmam gerekiyordu. Bu sözcüğün tam bizde kullanılan “kudde”, yani “kendini beğenmiş, kendine güvenen” anlamına geldiğini aklımın ucundan bile geçirmemişim. Öğrenince, elimi alınma doğru götürdüm. Ah ne kadar kalın kafalıymışım diye küfürler savuracak kadar kızmaya başladım kendime.

Edgü ise, iyi, güzel, nadir, narin ve nadide gibi bir şey demektir. Bunu internetten öğrendim. Ancak merakımı gideremedi. Çünkü Edgü Köprülü’nün kim olduğunu bildiremiyordu.

Bilenler bilir, her ay Türkmen Kardeşlik Ocağına gelen, abone olduğum Kardeş Kalemler dergisini dört gözle beklerim. Geldi mi, açıp okumadan edemem. Ekim 2017 sayısı elime değerken, aynısını yapmıştım. Edgü Köprülü bu kez, dergide yayınlanan “Bu Vatan Sensiz Olmaz” adlı bir hikâyesiyle karşıma çıkıyordu. Dergi Türk Dünyasının her yerinden seçkin örneklerle yer verdiği için, yazarların adlarıyla birlikte mensup oldukları ülkelerin de adlarını gösterir. Hikâyenin üstünde “Türkmeneli-Irak” yazılıydı. Demek ki, Edgü Köprülü Iraklıdır, Türkmen’dir. Fakat kimdir. Galiba Türkiye’de yaşayan bir

dostumuz. Galiba takma ad kullanmaya başlayan tanınmış bir yazarımız diye bir süre hayaller-tahminler geçirdim. Zira bu hikâye de ötekisi gibi, her bakımdan mükemmeldi. Dili düzgün, üslubu çekici, teması yine davamız ile ilgili:

“Saat sabahın beşini gösteriyor, Gülbahar tedirgindir. Eşi Kürşad, Türkmen Kurtuluş Teşkilatı’na katılmak için hazırlık görüyor. Bu teşkilat, gençlerin gizli kurdukları bir teşkilattır. Harekât var, uzun bir zamandan beridir sürmektedir. 1959’dan Kerkük’ü ele geçirmek isteyenlere karşı yapılan bir harekettir bu. Sekiz gün sonra Kürşad mavi bayrağa sarılı olarak kapıya şehit getirilir. Oğlu Fırat, büyüyünce, o da yeni bir teşkilat içerisinde yerini alır ve babasının başlattığı mücadeleyi devam ettirir.”

Bu hikâyeyi de “Kudde ve Konçuy” adlı hikâye gibi sevmiş ve yazarını daha da merak etmişim. Edgü Köprülü... Kim olabilir diye yine kafamı eşelemiş, kurcalamış, yine çıkaramamıştım. Aklımdan hep, edebiyat ortamında adıyla sanıyla tanınan yazarlarımız geçiyordu. Hikâyelere farklı boyutlar kazandıran unsurlar vardı, tecrübeli yazarların canlandırabileceği, tek ve tek onların işleyebileceği. Hikâyelerde güçlü bir anlatım tarzı vardı, diline hâkim olanlara özgü. Sıradan yazarlara veya yeni yola çıkanlara değil... Ne var ki, çok geçmeden medet gelmişti. Kardeşlik dergisinin 77. sayısında (2018) “En Genç Türkmen Yazarı İle Görüşme” adlı bir yazı yayınlanmıştı. İlk soru ve ilk satırlardan Edgü Köprülü’nün kim olduğu ortaya çıkıyordu. Bir genç yazarımız. Evet, bütün tahminlerimi suya düşüren bir sonuç, Edgü bir genç yazarımız. Bu genç yazarımız tarafından kullanılan bir takma ad, bir imza. Oysa asıl adı: İlâf Köprülü:

“Asıl adım İlâf Talal Hasan. 25.02.2000 tarihinde Altunköprü’de doğup büyüdüğüm gibi, yine burada yaşamaktayım. Lise 2. sınıfa kadar kasabamdaki Akarsu Kız Lisesi’nde

okudum. Lise son sınıfı ise Kerkük'teki Barış Kız Lisesi'nde okumaktayım. Kardeşlik'ta yayımlanan ilk hikâyelerimde Edgü takma adını kullanmamın sebebi, okuyucular tarafından merak edilmektir”.

Şaşkınlığım artmıştı, bir kat daha dehşete bürünmüştüm. Edgü imzasıyla okuduğum hikâyeler, 17 yaşında olan bir genç kızın yazabileceği türlerden değildi. Derin birikimlere, zengin deneyimlere sahip olan bir kültür insanının (adamının) ürünleriydi. Oysa bu genç kızımız, yolunu, yönünü yeni fark edebilen liseli bir öğrenci. Hâlâ dünyasının arayışı içinde olan bir genç. Fakat öyle değilmiş. O, yolunu erken bulabilmiş, yönünü erken seçebilmiştir. İlk yıllarından, ömrünü milletine, milletin kültürüne hizmet etmek için adamaya inanmıştır. Okulunun, öğretmenlerinin kendini yönlendirmede, yetiştirip geliştirmede ne denli rolü olmuşsa, kişisel gayret ile de ele geçirecek okuduğu kitapların, takip ettiği dergi ve gazetelerin, internet üzerinden ulaşabildiği yararlı bilgilerin, bir o kadar önemli payı olmuştur. Zaten kişisel rağbet olmadı ise, bir insanı yetiştirmek, hele edebiyat alanında yetiştirmek, mutlaka ve mutlaka mümkün olamaz. Edebiyat dünyasına atılan ilk adım da kuşkusuz ki, dil etabından geçer. Edgü de yani İlâf da ilkin diline, dilinin güzelliklerine, özelliklerine, inceliklerine varmak için, yalnız okul kitaplarından değil, gereken bütün yolları denemiş ve en iyi bir şekilde yararlanmaya çalışmıştır:

“Türkçeyi öğrenmemde Türkmen okullarının etkisi var elbette. Ancak Türkçemi geliştirmemde nadir bulduğum birtakım kitapların, internet üzerinden okuduğum edebi yazıların, şiirlerin, makalelerin ve bir takım Türkçe film ve şarkı sözlerinin etkisi çok büyük”

Daha fazla okumak, daha fazla araştırmak, incelemek, daha fazla bilgi edinmeyi sağlar kuşkusuz. Dilinizi öğrenmek yolunda attığı-

nız adımların, size tarihinizi, edebiyatınızı, kültürünüzü her yanıyla tanıtmaya yol açabilir. Bunu İlâf Köprülü'nün tecrübelerinden sezmemek işten bile değildir. Hikâyelerinin her birinde, uzak veya yakın tarihimizden esinlenerek alınan unsurlar bulunmaktadır. Gözlerden kaçamayan. Fakat bunlar, tarihi bir pota içerisinde değil, tatlı bir hayal çerçevesi içerisinde okurların önüne çıkarılmaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz “Kudde ve Konçuy” ile “Bu Vatan Sensiz Olmaz” hikâyelerinden bunu çıkarmayanlar, “Kerkük'teki Küçük Kıyamet” (Kardeşlik, sayı: 83, 2019) hikâyesinden çıkaracaklarından eminim:

Hikâyede: “Kerkük'te kuraklıktan, sıcaklıktan tarlalarda önü alınamaz geniş yangınlar çıkar. 74 senesinin Mayıs ayının 15'inden başlar bu olay. O günden itibaren 250 kişinin hayatına mal olur ve daha fazlasının da hayatına mal olmaya devam eder. Halk İstanbul'a olayı bildirmek için Padişah Abdülmecit'e hitaben bir mektup yazmaya karar verir. Bu sırada büyüyen yangınların korkusundan herkes, Kerkük'ün ileri gelenlerinin talimatına göre, sığınaklarda saklanmaya başlar. Bir akşamüstü gökyüzünde bir ışıltı görünür. Işıltı büyüyor git gide. Kerkük'e doğru akmaya başlar, arkasından top tüfek seslerini andıran sesler duyulur. Halk paniğe kapılır. Ne oldu ne oluyor bilmez. Koşar tapınaklara kapanır. Dualar, yalvarmalar, yakarışlar. Aniden gökyüzünden akan ışık durur ve eşliğinde gelen o korkunç sesler de kesilir. Tanrı kullarının haline acıyarak, onları o sıcaklık ve kuraklıktan bir meteor yağmuruyla kurtarmıştır”.

Bu hikâyede de rumuzlar vardır. Kolay anlaşılmayan. Olay 74 senesinin 14 Mayıs ayından başlıyor. 250 kişinin hayatına mal oluyor. Halk, Sultan Abdülmecit'e konu ile ilgili bir mektup yazmayı düşünüyor. Çoraklık var yangın var Kerkük'te. Halk tedirginlik içinde, korku içinde. Bu korkuyla o tedirginlik bir meteor yağmuruyla bitiyor.

Bu rumuzları çözmek geniş bir kültüre sahip olmayı gerektirir. Bu kültür İlaf Köprülünde var mıdır? Elbette vardır. Olmasaydı, hikâyelerine yansımazdı. Buna kanmış ve daha parlak bir gelecek vaat ettiğine ve daha güzel çalışmalara imza atabileceğine derinden inanmıştım. Bu nedenlerden dolayı İlaf Köprülünü “kafama takmıştım”.

2018’in Mayıs ayında, her yıl Avrasya Yazarlar Birliği tarafından düzenlenen Kaşgarlı Mahmut hikâye yarışmasının haberi, değerli dostumuz Yakup Ömeroğlu’dan bir mail yoluyla gelmişti. Mailde Ömeroğlu şöyle diyordu: “Kaşgarlı Mahmut Hikâye Yarışması için dokümanları mail adresinize gönderdim. Yarışmayı geçmişte olduğu gibi bu yıl da birlikte yapabilirsek çok sevinirim.”

Kaşgarlı Mahmut hikâye yarışması Türk dünyası genelinde yapılan iki aşamalı bir yarışmadır. Birinci aşamada her ülkeden katılan hikâyeciler kendi aralarında yarışır. Her ülkenin jüri komitesi kendi birincisini seçer. Türk dünyasında derecelendirmeye gönderir. Bu yarışmanın ikinci aşamasıdır. Birkaç ülkeden oluşturulan diğer bir komite, ülkelerinde birinciliği kazanan hikâyeleri yeniden değerlendirir ve Türk dünyası genelinde dereceye girenleri ilan eder.

2018’de yarışmanın beşincisi yapılıyordu. Kardeşlik Ocağında kollarımızı sıvamış, işe başlamıştık. Yarışmayı dergi yoluyla duyurmaya çalıştığımız gibi, iletişim araçlarıyla da yazarlarımıza bildirerek herkesi katılmaya teşvik etmiştik. Bunlar arasında İlaf Köprülünde vardı. Nasıl da olmaz ya. Hani “Kafama takmış” olduğumu söylemişim az önce. Ancak kendisine ulaşmamız, adresini bilmediğimiz için, kolay olmamıştı. Türkmen Eğitimi Müdürlüğünden, Barış Kız Lisesinden ve Eğitim Müdürlüğünün müfettişlerinden sora sora ulaşabildiğimiz İlaf Köprülünü, yarışmaya katılan beş yazarımız arasında “Dönemeyen Yolcular” adlı hikâyesiyle yerini almıştı. Daha sonra toplanan değerlendirme

komitesi, oy birliğiyle bu hikâyeyi birinciliğe kayak görmüştü. Haberi İlaf Köprülünüye bildirirken çok sevinmişti.

Bu sevinci pekiştiren diğer bir müjde, yine Yakup Ömeroğlu’dan gelmişti. Kasım ayında gönderdiği bir mailde Türk dünyası genelinde dereceye girenlerin adlarını şu şekilde sıralıyordu:

- 1- Reşit Hanadan-Kosova
- 2- Ferzene Akbulatova-Başkurtistan
- 3- Yücel Öztürk-Türkiye
- 4- İlaf Köprülünü-Türkmeneli/İrak

Ve hemen arkasından, Kastamonu’da özel bir törende ödüllerin verileceğini bildiriyordu. İlaf Köprülünü’yu de bu törende görmekte ısrarlıydı. 2 Aralık’tan başlayarak, İlaf ile kurduğumuz temaslar 20 Aralık’a kadar devam etti. Bu sırada vize problemini halletmek konusundan tutun, bir genç kız olarak tek başına çıktığı uzun bir yolculukta karşılaşılabileceği her sıkıntıyı nasıl atlayabileceğine kadar bilgiler veriyor ve dakika dakikasına takip ediyordum. Son mesajını almayınca rahat edemedim:

“Merhaba hocam az önce Erbil’e ulaştım, şu anda Altunköprü yolundayım. İyi geceler...”. Bu mesaj İlaf’tan sabah saat üç dolayında gelmişti. Ödülünü almış, evine dönmüyordu. Derin bir soluk almış ve içimden “bravo” demiştin “edebiyat hayatının ikinci yılını doldurmamışken, büyük bir başarıya imza attın İlaf, bravo”.

Kaşgarlı Mahmut yarışması, sıradan bir yarışma değildir. Türk dünyasının tek ortak hikâye yarışmasıdır. Yarışmaya ilgi, yıldan yıla artmaktadır. Beşincisine 16 ülkeden 250’nin üstünde yazar katılmıştı ve İlaf bunlar arasında mansiyon ödülüne layık görülmüştü. Neden ve nasıl? Çünkü o, yetkin kalemi ve olgun üslubu ile Irak Türkmenlerinin uğradığı en acı dramlardan biri olan Altunköprü soykırımını, Bekdil adında bir

kadının yaşamöyküsü üzerinden, vicdanları titretmek için, dünyanın önüne sergiliyordu:

“Bekdil hele ilkokul öğrencisi iken, daha önceden kaybettiği babasından sonra, bir gün okuldan dönerken, annesinin vefat ettiği faciasıyla karşılaşılıyor. Çok geçmeden baş göz ediliyor. Yani birisiyle evlendiriliyor. Adam Bekdil’e iyi bakıyor, bütün ihtiyaçlarını cömertçe karşılıyor. Dokuz çocuk annesi oluyor. Eşi, bir kalp kriziyle dünyaya veda ederek, Bekdil’i bu çocuklarıyla yalnız bırakıyor. Artık evine ekmek getireni yok. Oturduğu çamur evde çocukları zar zor büyütüyor. Büyük oğlu askerlik çağına geliyor ve annesine “keşke şehit olsam, siz de şehitlik parasıyla bir ev alabilseniz, bu sefaletten kurtulabilseniz” diyerek askerliğe gidiyor. Gidiş o gidiş. Bekdil o şehitlik parasıyla bir ev alıyor. Barınıyorlar. Büyük kızını evlendiriyor. Oğulları için damatlık hayalleri kurmaya başlıyor. Hayat, minnetle de olsa, yüzlerine gülüyor bir az, bir ara. Derken 1991 yılının Ramazan ayının ikinci günü çatıyor. Dağdan inen güçler oturdukları kasabanın Altunköprü’nün etrafını kuşatıyor. Bu kuşatma on gün sürüyor. On birinci gün dikta rejimin barbar askerleri, kasabayı kurtarmak adına, bombardımana tutuyor. Halk arasında bir telaş başlıyor. Herkes can havliyle kasabadan kaçıyor. Bekdil de oğullarından kasabayı terk etmelerini istiyor. Oğulları, yerlerini, yurtlarını ve annelerini yalnız bırakmayı hiç mi hiç düşünmediklerini ısrarla bildiriyorlar. Hatta Kasabada kalan diğer aileler gibi sığınaklara çekilmiyorlar. Rejimin askerleri değişik silah saldırılarıyla kasabaya giriyor. İlkın Türkmen gençlerini topluyor, bir soruşturmadan sonra serbest bırakacaklarını söyleyerek götürüyorlar. Gidiş o gidiş. Bekdil artık ortalıkta deli deli dolaşmakta, oğullarından haber beklemektedir. 28 Mert 1991’de kara bir haber geliyor. Kasabadan alınan tüm gençler hunharca toplu bir halde kurşuna dizilerek şehit edilmişlerdir. Bekdil’in bu dayanılmaz olaya inanası gelmiyor bir türlü.

Hep onların hayaliyle yaşıyor. Biri geliyor, biri gidiyor gözlerinin önünden. Zamanla çürüyor Bekdil ve ruhunu hep onları düşünerek teslim ediyor. Onun için ölüm bir kuş tüyü kadar hafifti. Gidip “Dönmeyen Yolcular” kervanına katılmak, onun için, bir keyifti.”

İlâf Köprülü’nün günümüze kadar, Kardeşlik (Bağdat), Kardeşlik (İstanbul), Kardeş Kalemler (Ankara) ve Türkmeneli (Kerkük) gibi değişik dergilerde yayınlamış olduğu yaklaşık 10 hikâyesini okumuş bulunuyorum. Hiçbirini bitirdikten sonra, zamanımı boş yere harcadığımı hissedemedim. Her hikâyeden ayrı bir tat, ayrı bir zevk aldım. Şurada güçlü bir anlatım, bir ifade tarzı, orada anlatılan olaylarda yaşanan gerçeklerle özel tarihlerin somut ilişkisi, bir diğerinde mekân ve zaman kavramının birbirine karışımı, birbirinde erimesi... Kısacası Türkmen edebiyatında örneğine az rastladığım hikâyeler.

İlâf köprülü edebiyata en büyük kapısından giren en küçük yazarımızdır. Hikâyeciliğe çok erken başladığını söylemektedir: “2009 senesinde ilk kısa hikâyelerimi yazmaya başladım. Ama yayımlamadım. Sekiz yıl sonra, yani 2017 yılında Prof. Dr. Suphi Saatçi ile tanıştım. Bana yazarlığın zeminini hazırlamada büyük katkısı ve desteği oldu”. Bundan önce de İlâf, kuşkusuz ki, yaşadığı aile ve eğitim ortamından da benzer desteği görmüştür. Ve sonuç olarak erken yaşta gurur duyduğumuz İlâf köprülü adında usta bir yazarımız yetişmiştir. Şimdi 19 yaşındadır. Tikrit Üniversitesinin Mühendislik Fakültesinde öğrenimine devam etmektedir. Geç de olsa kedisine: hikâyeciliğimize hoş geldiniz diyor ve sizi şevkle romancılığımızda beklediğimizi bildirmek istiyorum. Gözlerimiz yolda...

Altın suyuyla nemli toprakların hep inler
 Yılların asırların gömemediği diller
 Yedi ceddin el açmış senin için duada
 Bizleri ayıramaz ne mezhep ne de dinler

Çıksam Türkmen ocağı Erbil'in Kalesine
 Ağalar buruğundan Saray Mahallesine
 Dinlesem duvarları küçe küçe dolaşsam
 Kulak versem horyatlar makamların sesine

Sarssam viran evleri uykusundan uyansın
 Atabeyler Gökbörü birbirine doyansın
 Burda bir tarih yatar senin özün ocağın
 Kurumayan kanları topraklardan şahlansın

Hanelerin yıkıldı öksüz kaldı bebekler
 Nar bağların söküldü yarım kaldı dilekler
 Yıksalar da yıkılmaz kalen şahlanacaktır
 Şehitler yadigârı ana toprak Telafer

Viran yurduna dönmüş hanelerin otağın
 Masum yavrularına hasret kalmış kucağın
 Mert şehitler yatağı kahraman Tuzhurmatu
 Toprağına saz ekmiş şair biçmiş orağın

Boşalan bardaklarda sönüp bitmeyen gurbet
 Altinköprü üstünden Erbil'e akan hasret
 Kuru Hasa çayından şahlansın emellerim
 Türkmeneli birleşsin tek dil olsun bu millet

O zaman kollarımı açarım dualara
 Yılların hasretini sığdırırım aylara
 Ölüp ölüp dirilen dilim türküm umudum
 Kanım akıp renk versin karışsın bayraklara

Şeyh Fâiz'in Yayınlanmamış Bir Gazeli

Kerkük'te 19. yüzyılda yetişen ve hayatının tamamını babasının tekkesinde geçiren Şeyh Fâiz, sessiz ve mütevazı bir hayat sürmüş bir şairdir. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında değişik bilgilere sahip olduğumuz Fâiz, Ata Terzibaşı'ya göre Hicri 1250-1315 (M. 1834-1897) yılları arasında yaşamıştır. Erbilli şair ve edip Ataullah Ağa'ya göre ise Faiz'in hayatı H. 1254-1308 (1838-1890) yılları arasında sürmüştür.

Türkiye'de yeterince tanınmayan Kerküklü divan şairi Şeyh Fâiz'in bugüne kadar yayınlanmamış bir gazeli daha bulunmuştur. Daha önceleri Fâiz'in ilk kez yayımladığımız bir kasesi gibi bu gazel de Erbil'in tanınmış şahsiyetlerinden olan şair ve edebiyat meftunu rahmetli Ataullah Ağa'nın kendi el yazması olan şiir defterleri arasında bulunmuştur.

Ataullah
Ağa

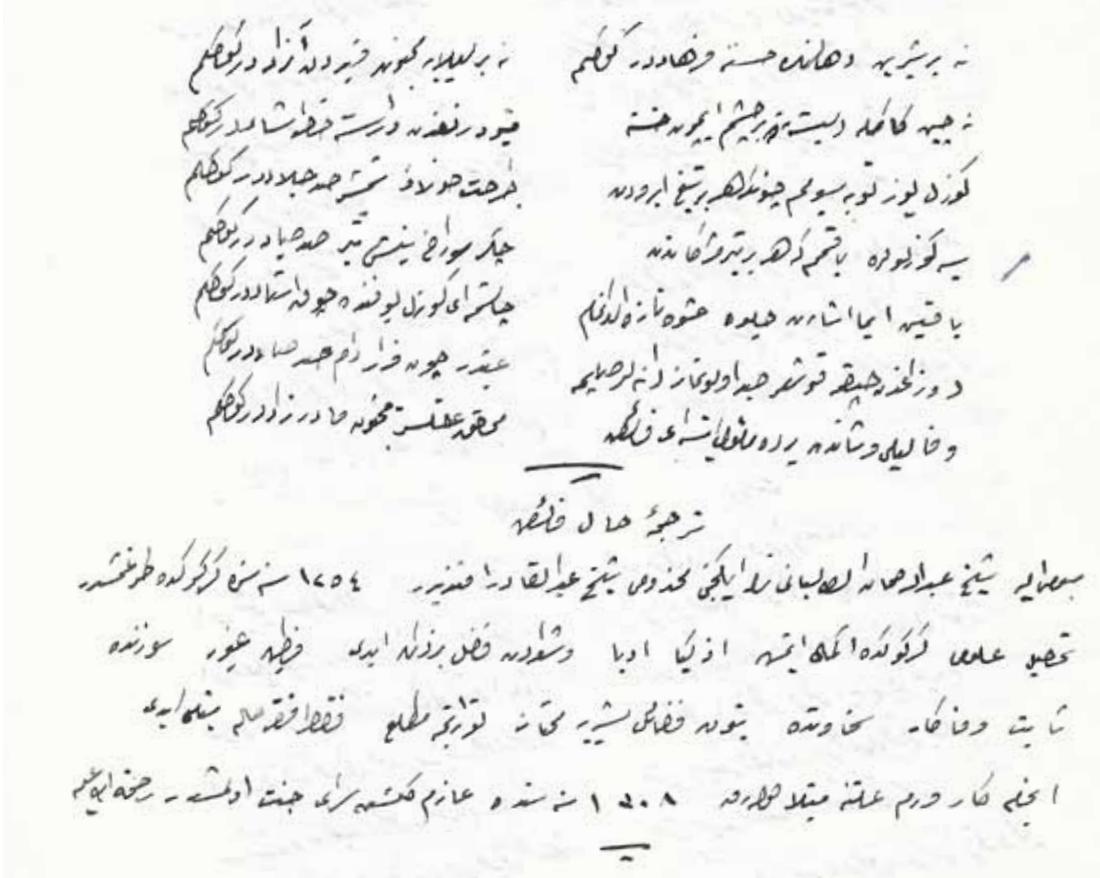
Beğendiği edebî parçaları defterine kaydeden Ataullah Ağa hem umumî Türk şairlerine hem de Irak Türkmen şairlerine ait örnekleri toplamıştır. Ataullah Ağa'nın yine şair olan kıymetli kızı Nesrin Erbil, bu yazma defterlerin bir kopyasını Kerkük Vakfı'na bağışlamıştır. Bu bakımdan Nesrin Erbil Hanımefendiye bu kıymetli bağışından dolayı teşekkürü bir borç biliyoruz.

Irak Türkmen edebiyat tarihi açısından değerli bir kaynak olan Ataullah Ağa'nın yazma şiir mecmualarında Şeyh Fâiz'in bugüne kadar bilinmeyen ve yayınlanmayan bir şiirini burada tanıtmak istiyoruz. Söz konusu ettiğimiz bu şiir Fâiz'in "gönlüm" redifli gazelidir. Ataullah Ağa'nın şiir defterinde Şeyh Fâiz'in kısa biyografisine de yer verilmiştir. Fâiz'in babası ünlü mutasavvıf ve şair Abdurrahman Hâlis Kerkük'te Büyüyük Tekke'nin postnişini idi. Babasından sonra Şeyh Fâiz tekkenin postnişini olmuş ve vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür. Asıl adı Abdülkadir olan şairimizin mahlası Fâiz olduğu için daha çok bu adla şöret olmuştur.

Yazma şiir mecmuasında yer alan Fâiz'in biyografisi Ataullah Ağa'nın el yazısıyla aşağıdaki gibi verilmiştir:

Terceme-i Hâl-i Fâiz

Mumaileyh Şeyh Abdurrahman Talabani'nin mahdumu Şeyh Abdülkadir Efendidir. 1254 senesinde Kerkük'te doğmuştur. Tahsil-i 'ulûmı Kerkük'te ikmal etmiş, ezkiya-ı üdebâ ve şu'aradan fâzil-ı yezdân idi. Fatin, gayur, sözünde sabit ü vefakâr, sahâvette bütün fezâil-i beşeriyeye mümtaz, tevarihe muttali', fakat fakr ü hâle mübtelâ idi. Encâm-ı kâr-ı

verem 'illetine mübtelâ olarak 1308 senesinde 'âzîm-i gülşen-i sarây-ı cennet olmuştur. Rahmetüllâhi 'aleyh.

Biyografinin altında da söz konusu olan gazel yer almıştır. Şeyh Fâiz'in zarif gazellerinden bu parçayı ilk kez edebiyat âlemine sunarken, kendisini rahmetle anıyoruz:

Gazel

Ne bir Şîrîn-dehânın hüsnüne Ferhâddır gönlüm
Ne bir Leylâ'ya Mecnûn kaydden âzâddır gönlüm

Ne çîn-i kâküle dilbeste ne bir çeşm için hasta
Kuyûd-ı zülfdan vâreste hâtır şâddır gönlüm

Güzel yüz tevbe sevmem çünkü her bir tîg-i ebrûdan
Cerâhat hürde-i şîmşîr-i sad cellâddır gönlüm

Siyeh gözlülere bakmam ki her bir tîr-i müjgândan
Çeker sûrâh nîşi tîr-i sad sayyâddır gönlüm

Bakış imâ işâret cilve 'işve nâza aldanmam

Çalışma ey güzel bu fende çok üstâddır gönlüm

Düzâğdan çıkma kuşlar sayd olunmaz dâneler sapma
'Abesdir çün firâr-ı dâm-ı sad sa[yy]âddır gönlüm

Vefâ Leylâveşândan yerde me'mûl etse ey Fâiz
Muhakkak 'aklsız mecnûn-ı mâder-zâddır gönlüm

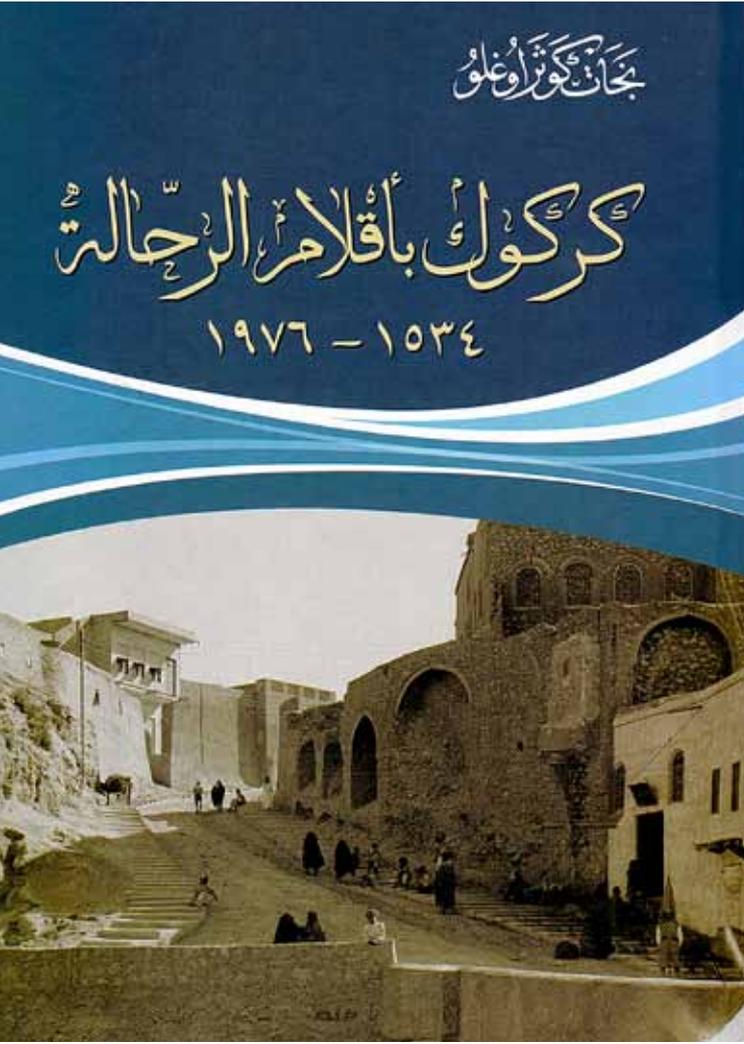
Necat Kevseroğlu'ndan İki Önemli Eser

1. Seyyahların Kalemî ile

Kerkük 1534-1976

Türkmeneli gazetesi ve dergisinin sorumluluğu başyazarı Necat Kevseroğlu, son yıllarda yayımladığı kitaplarla Türkmenlerin tarihi varlığına ışık tutan kaynak niteliğinde eserler vermiştir. Bu yazıda Kevseroğlu'nun son olarak 2019 yılında Kerkük'te yayımlanan iki Arapça eseri tanıtılmıştır. Her iki kitap da Londra'da Darü'l-Hikme yayınevi tarafından basılmıştır.

Eserlerin ilki "Kerkük bi-Aklâm al-Rahhâle 1534-1976" başlığını taşıyor. Kitabın Türkçe başlığı şöyledir: "Seyyahların Kalemî-

den Kerkük 1534-1976". Başlıktan da anlaşıldığı gibi Kevseroğlu 16-20 yüzyıllar arasında Türkmeneli bölgelerini ve özellikle Kerkük'ü dolaşan seyyahların gözlemlerini ele almıştır.

Şehirlerin yer aldığı coğrafyanın tanıtımı açısından büyük önem taşıyan seyahatnameler, tarihî bilgileri destekleyen belgelerdir. Şehirlerin beşerî, sosyal, kültürel, mimarî ve bölge insanlarının gelenek ve görenekleri, dilleri ve etnik yapıları hakkındaki bilgiler için de seyahatnameler başlıca kaynaklar sayılır. Seyahatnameler ayrıca şehir dokusu, cami-mescit, medrese, han, hamam, çarşı ve pazar gibi anıtlar ve evler hakkında ipucu veren birinci elden kaynak niteliğindedir.

Kevseroğlu Kerkük'ü dolaşan bütün gezgin-

lerin eserlerinin yanı sıra, bölge hakkında önemli görüş ve yorumları da kitabına alarak, eserini zenginleştirmiştir. Hatta bölgede konsolos veya elçiliklerde görev yapan yabancı misyonerlerin hatıra notlarını, rapor ve gözlemlerini de ele almıştır. Eserine Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptığı Irakeyn (iki Irak) Seferinde yer alan Matrakçı Nasuh'un önemli yazma kitabı ile başlamıştır. Aynı zamanda ünlü bir minyatür ressamı olan Matrakçı, ordunun izlediği güzergâh üzerindeki menzilleri birer birer çizmiştir. Şehircilik tarihi açısından önemli bu 16. yüzyıl yazmasında Kerkük ve Altunköprü kasabasının minyatürleri bulunmaktadır. Bu arada Bağdat şehri ile çevresinde bulunan pek çok ziyaretgâh ve yatacın minyatürlerini de resmeden Matrakçı, Irak'ın şehircilik ve mimarlık tarihi açısından kıymetli vesikalar bırakmıştır.

Kevseroğlu seyyahların yanı sıra Türkmeneli yöresi ve özellikle bölgenin en önemli yerleşim merkezi olan Kerkük üzerinde yakın tarihte yazılmış olan önemli kaynakları da kitabına almıştır. Böylece araştırmacı, tarihçi, edebiyatçı ve arkeolog kimliklerine sahip önemli şahsiyetlerin Kerkük bölgesi üzerine yazdıkları gözlem, gezi notları, hatıra ve yorumları da ele alarak kitabını zenginleştirmiştir. Kitapta Kerkük'ü ve Türkmeneli bölgelerini gezen seyyahlar ve bölge hakkında hatıralarını kaleme alan yazarlar şunlardır:

- Matrakçı Nasuh 1534
- Leonhard Rawlov 1573
- Carsten Niebuhr 1761-1767
- Domenico d'estiny 1781
- Olivia Lesbian (1756-1814)
- Jackson (1797)
- Abu Talip Han 1799-1803
- John Baptiste Jack Levy Rossouw 1809
- James Silk Buckingham (1786-1855)
- Claudius James Rich (1787-1821)
- Al-Münşi' al-Bağdadî
- Fraser (۱۸۴۲)
- Alusî Seyahati 1850-1852
- John Philip Newman 1875
- Meijer Sun (Mirza Gulam Hüseyin al-Şirazi)

1903

Abdurrazzak al-Hasanî (1903-1997)

Stephen Hemsley Longrigg

Ahmed Hamdi Tanpınar

Taha Bakır-Fuat Safer

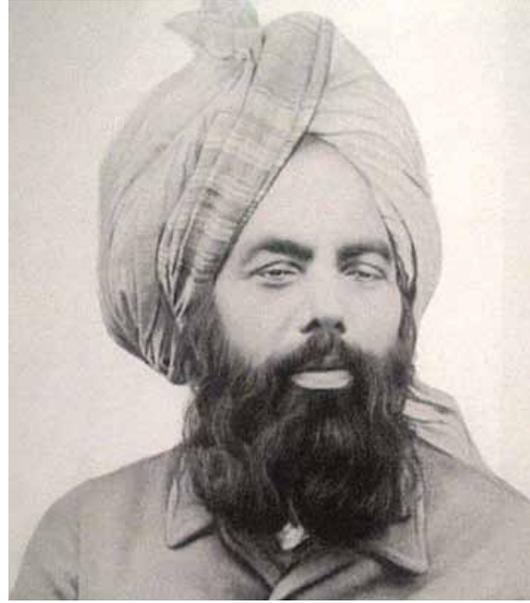
Aziz Nesin

Kitabın ek bölümünde Ayfız adlı seyyahın Cafer Hayyat tarafından yapılan Arapça çevirisi aktarılmış ve son olarak Pedro Teixeira adlı gezginin “The Travels of Pedro Teixeira” kitabından göçebe Türkmenleri anlatan bölümüne yer verilmiştir.

Kevseroğlu değişik dillerde yazılmış olan seyahat kitaplarının büyük kısmını Arapça çevirilerinden derleyerek bir araya getirmiştir. Ancak Ahmet Hamdi Tanpınar ve Aziz Nesin’in hatıralarını Türkçe üzerinden Arapçaya aktarmıştır. Bu eserin büyük bir emek mahsulü olarak hazırlanmış olduğu anlaşılıyor. Yazarı bu konuda tebrik ederken, gözden kaçan birkaç seyahatname ve hatıra notlarına da işaret etmek isteriz. Bunların da yeni baskılarda kitaba ilave edilmesini temenni ederiz.

Gözden kaçan seyahatname kitabının biri Mehmed Hurşid Paşa tarafından yazılan “Seyahatname-i Hudud” adlı eserdir. Bu Hudud Seyahatnamesi, yıllardan beri süregelen Osmanlı-İran sınır anlaşmazlığının giderilmesi için 1847’de Erzurum’da toplanan uluslararası bir komisyonda; Osmanlı Devleti’ni temsil eden Kimyager Derviş Paşa başkanlığındaki Türk Heyetinde bulunan Mehmed Hurşid Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Hudud anlaşmazlıkları o tarihlerde Osmanlı sınırları içinde bulunan Irak ile İran Devletini ayıran sınır çizgisinde yoğun olarak meydana geliyordu. Bu yüzden anlaşmazlığın halli için komisyon heyetinin Erzurum’dan Basra’ya kadar seyahatleri gerekiyordu. Heyet bu geziyi 1848-1852 arası, 4 yılda gerçekleştirmiştir. Bu seyahatname Alaattin Eser tarafından çevrilmiş ve Simurg yayınevi tarafından 1997 tarihinde İstanbul’da basılmıştır.

İkinci çalışma Layard başkanlığında bir ekip tarafından Musul ve çevresinde yapılan arke-

Mirza
Gulam

olojik araştırmalardır. Bu kaynakta Türkmen yurdu Telafer hakkında bilgiler ve şehri tasvir eden bir gravür de yer almaktadır.

Üçüncü gözden kaçan çalışma Kerkük Mutasarrıfı Avnullah Kâzımî’nin kızı tanınmış şair Halide Nusret Zorlutuna tarafından yazılan hatıralardır. Bu hatıra Bağdat’ta çıkan Kardeşlik dergisinde tefrika edilmiştir. Avnullah Kâzımî Kerkük’ten ayrıldıktan sonra Ahmet Hamdi Tanpınar’ın babası Kadı Hüseyin Fikri Efendi Kerkük’e gelmiştir. Duygu yüklü bu hatıralarda Halide Nusret Zorlutuna, Kerkük’e karşı yıllarca çektiği hasreti çok etkileyici biçimde dile getirmiştir.

Büyük emek mahsulü olan bu kitabın, Kerkük ve Türkmeneli bölgesi üzerine araştırma yapanlara kılavuzluk edeceği şüphesizdir. Dolayısıyla Necat Kevseroğlu’nu çalışmasından ötürü tebrik ediyor ve başarısının daim olmasını diliyoruz.

2. Osmanlı Vesikalarına Göre Birinci Dünya Savaşında Irak Şehitleri

Necat Kevseroğlu’nun Kerkük 2019 yılında yayımlanmış diğer kitabı, bugüne kadar derli toplu ve gerçek arşiv belgelerine göre Birinci Dünya Savaşında Iraklıların verdiği şehitlerin kimliklerini ortaya koymaktadır.

484 sayfadan oluşan kitap 8 bölüm ve ekleri

اعداد وترجمة ودراسة

نجات كوثر اوغلو

شهداء العراق

في الحرب العالمية الاولى
في ضوء الوثائق والمصادر العثمانية

دار الحكمة
لنجد

قائمة الشهداء، مستلة من كتاب «شهيدينا»

ihativa etmektedir. Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşındaki durumu ele alınmıştır. İkinci bölümde savaşın başlaması ile ilan edilen cihat ve seferberlik hareketine yer verilmiştir. Üçüncü bölüm Osmanlı arşiv belgelerine göre Kerkük şehitlerinin ayrıntılı dökümlerini içermiştir. Dördüncü bölümde Osmanlı arşiv belgelerine göre Bağdat şehitlerinin dökümleri sıralanmıştır.

Eserin Beşinci bölümünde Osmanlı arşiv belgelerinin ışığında Musul şehitlerinin künyeleri yer almıştır. Altıncı bölümde Osmanlı arşiv belgelerine göre Basra şehitlerinin listelerine yer verilmiştir. Yedinci bölümde Birinci Dünya Savaşında Osmanlı arşiv belgelerinin ışığında Kerbelâ, Sekizinci bölümde Osmanlı arşiv belgelerine göre Süleymaniye

şehitlerinin ayrıntılı dökümleri verilmiştir. Kitabın ekler bölümünde ise bazı belgeler ve fotoğraflar sunulmuştur.

Kevseroğlu eserini hazırlarken önemli bir kaynak olan “Şehitlerimiz: Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İstiklal, Kore, Kıbrıs, İç güvenlik” kitabından yararlanmıştır. Bu eser 1998 yılında T.C. Millî Savunma Bakanlığı tarafından 5 cilt olarak yayımlanmıştır. Bu değerli çalışma uzman bir ekip tarafından Osmanlı arşiv kayıtlarında bulunan savaş kayıplarının sicillerine dayanılarak hazırlanmıştır. Eseri hazırlayan uzman ekip şu isimlerden oluşmaktadır: Hülya Yarar, Cengiz Eroğlu, Ahmet Küçük, Mustafa Delialioğlu, Musa Türker, Tülay Yürekli ve S. Türkay Alışık.

Şehitlerin kimliklerinin tam tespiti için hüviyet formları hazırlanmıştır. Bu formlarda şehidin adı, babasının adı, doğum tarihi, lakabı, ili, ilçesi, nahiyesi, mahalle veya köyü, sınıfı, rütbesi, askerî şubesi, üssü, özel birimi, katıldığı savaş, bulunduğu cephe, vefat yeri, vefat tarihi ve vefat sebebi ayrıntılı biçimde verilmiştir.

Böylece gerçek ve doğru vesikaların ışığında şehitlerimizin tanıtımı yapılmıştır. Milletler ve toplumların hayatta kalmaları ve geleceğe güvenle bakmaları uğruna o toplumun verdiği şehitlerin rolü büyüktür. Milletler de tarih boyunca vatanlarını korumak, kendi topraklarında bağımsız, başı dik ve güven içinde yaşayabilmek için yüzlerce ve hatta binlerce şehit vermişlerdir. Bu bakımdan tarihte vatanımızı, bayrağımızı ve bağımsızlığımızı korumak için verdiğimiz şehitleri tanımamız ve onları her vesileyle tebci etmemiz gerekir.

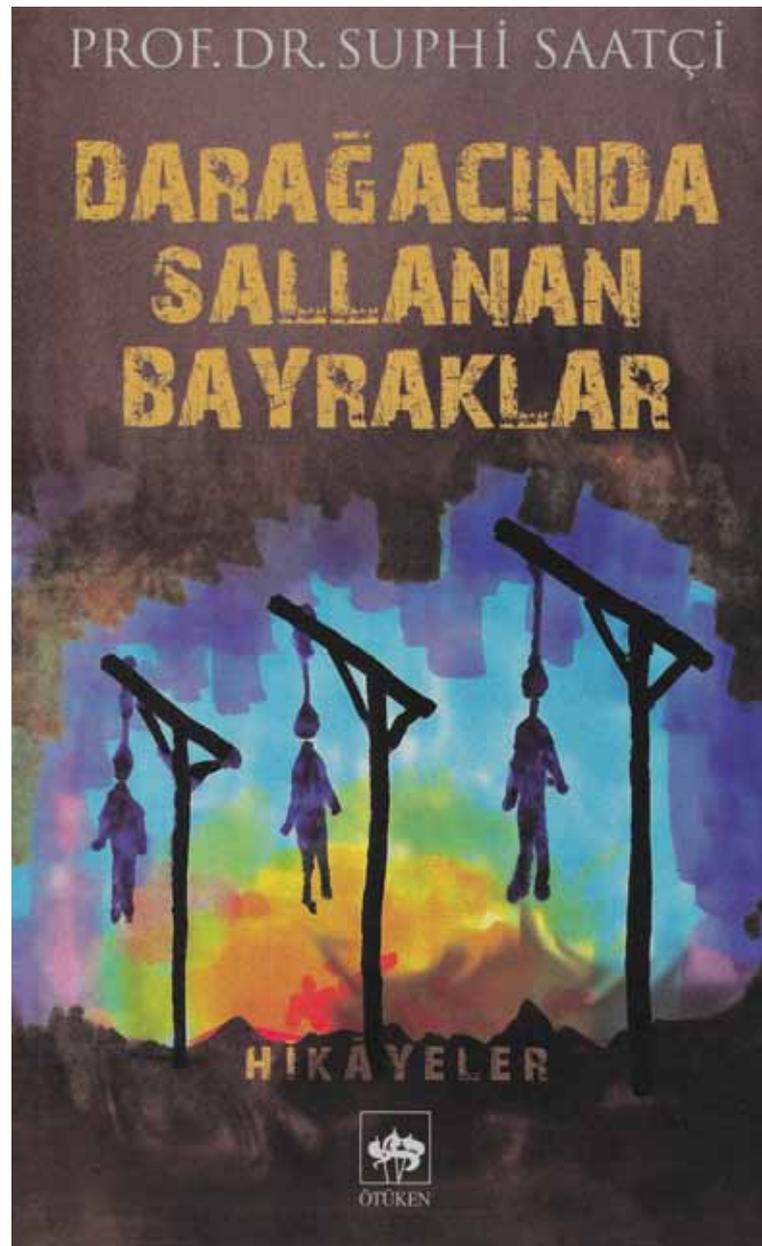
Necat Kevseroğlu da büyük yorgunluklara katlanarak hazırladığı bu eserleri kitaplığımıza kazandırdığı için, bence mübarek ve hayırlı bir görevi yerine getirmiştir. Allah kendisinden razı olsun.

Darağacında Sallanan Bayraklar

Kıymetli okuyucular, bu yazımızda Suphi Saatçi'nin Darağacında Sallanan Bayraklar adlı kitabını tanıttacağız. Esir Türk yurtları meselesi... Bu mesele hayatımda çok büyük bir yeri teşkil etmektedir. Dünya'nın diğer coğrafyalarında yaşayan Türkler'in kültürel, siyasi, sosyal meselelerini elimden geldiğince takip etmeye çalışıyorum ve o coğrafyaları tanımayı amaçlıyorum. Burada yaşayan Türklerin dertleri ile dertlenmek, mutluluklarını beraber paylaşmanın çok mühim bir iş olduğunu düşünüyorum. Bu kitap esir Türk yurtları içerisinde çok önemli bir yer arz eden Irak Türklerinin maruz kaldığı baskı ve zulümleri, yaşadığı acıları ve haksızlıkları anlatan nadide bir eserdir. Tamamen yaşanmış gerçek olayları konu alan bu eser, bir insanlık dramını da gözler önüne sermektedir. Olayın aslı anlatılanlardan daha da ürkütücü olup, olaylar hikâyeleştirilmiş bir biçimde okuyucuya sunulmaktadır. Irak Türkmenlerine karşı gerçekleştirilen faali meçhul cinayetler, baba-annelerini kaybeden çocukların hislerini okuyucu en ince ayrıntısına kadar hissetmeyi başaran Saatçi, Kerkük'ün bağlarını, orada yaşanan saf ve temiz sevdaları da işlemeyi unutmamıştır. Yazar Suphi Saatçi'nin Kerküklü olması ve Irak Türkmen kültürü üzerinde çalışması hasebiyle de Irak Türkmen kültür öğelerine yer verilmiş, hoyratlar ve deyimler ile zenginleştirilmiştir.

İlk hikâye *Türkmen Kızı Zehra* adlı hikâyedir. Burada betimlemenin çok gü-

zel kullanıldığına tanık oluyoruz. Bağdat yönetimi tarafından Kerkük'ü terk etmeleri istenen Bektaş Ali ve ailesinin yaşadığı dramı anlatmaktadır.

*“Giderem buradan artık
Baş açık yaka yırtık
Men dedim gam azalsın
Gam geldi gamdan artık”*

Baskı ve zulümlere dayanamayan Bektaş Ali ve ailesine Bağdat yönetimi tarafından şehri 24 saat içerisinde terk etmeleri istenir. Bektaş Ali'nin en küçük kızı olan Zehra, Türkmeneli'nde olan bitenlere karşı anlam vermemekte ve bu Zehra'yı giderek düşündürmektedir. Bir sabah Bağdat yönetiminin askerleri evi basar ve bu zulme karşı “Türkmen hışmının çağladığını” görmekteyiz. Zehra, güvenlik güçleri ile tartışmaktadır ve tüm Türkmeneli'ne şöyle seslenir:

*“Ey ahali, ben Kerkük'ün kızayım. Bu şehir-
den asla göç etmeyeceğim. Bu zulüm politi-
kasını protesto etmek, Türkmenlere bağımsızlık yolunu açmak ve Türkmen sözcüğünü yükseltmek uğruna, şimdi de kendimi yaka-
cağım. Kerkük bize kalacaktır. Katillere ve zalimlere ölüm”* der ve yanında hazırladığı gaz bidonunu üzerine boşaltarak, kendi ateşe verir. Türkmen kızı Zehra, bir Türk gibi dik duruşunu sergilemiş ve bu soylu davranışı Türk tarihine sevgi ve saygı ile geçmiştir. Bağdat yönetimi bu durumun üzerini kapatmaya çalışıp, şaşkınlığa bürünse de Türkmeneli'nde bu haber dalga dalga yayılmıştır. Bektaş Ali, tek güvencesi ve sırtını yasladığı Ankara'dan bir rüzgar bekler... Ne yazık ki hiçbir ses seda yoktur. Kerkük'ün kızı Zehra, Kerkük'ü terk etmemiş ve “Biz Türkmen'iz her an özgür yaşarız” marşının timsali olmuştur. *Darağacında Sallanan Bayraklar* adlı hikâyesinde Irak Türkmen Milli Hareketi'nin temel hatları ve mücadele biçimi görmekteyiz. “Bizim için hayat inandığımız mücadeledir; haklılığına

inandığımız mücadele. Her şeyin bir bedeli vardır. Biz de davamızın bedelini ölüyoruz. Bizden sonraki kuşaklara örnek olmak, inancımız gereğidir.” diyerek yapı taşını okuyucuya aktarmaktadır. “Hayatta hiçbir şeyden yılmayacaksın. Her türlü engeli aşmak için kararlı, samimi ve dürüst olmak zorundasın. İnsanlar karşısında inandırıcı olmak için, fikrimiz ve zikrimiz bir olmalıdır. Elindeki en büyük sihirli anahtar sevgidir. Gerçek sevgi bizim temel taşıımızdır; bütün gönülleri bu altın anahtarlarla açabileceğini hiçbir zaman aklından çıkarma. Başarısız olduğun zaman, bunun sebebini, samimiyetle kendinde ara. Mutlaka bir yerde hata yaptığını göreceksin. Başarının sırrı kendinde olduğu gibi, başarısızlıkların da sana aittir. Bu değişmez bir hayat kuralıdır” diyerek bütün bir mücadeleye rehber olmuştur. Bu hikâyeye genel bir manada 16 Ocak 1980 yılında Bağdat yönetimi tarafından idam edilen üç Türkmen'in hikâyesini konu edinmektedir.

Öç Zamanı adlı hikâyede Kerkük'te yaşanan bir vahşet konu edinilmektedir. 14, 15 ve 16 Temmuz 1959'da sahipsiz ve silahsız olan halk, üstelik güpe gündüz silahlı saldırıya uğrayıp şehit edilmişti. *Kerkük'te kurulan can pazarında Türkmenler birer kuzu gibi boğazlanmışlardı; işin en kötü tarafı avlanmışlardı.* Bütün bu acıları ve kederleri *milli kini* iliklerine kadar hissedenden Fazıl adlı genç bir arayış içerisine girmektedir. Bu genci biraz tetkik etmek istersek, genç vatanperver milliyetçi bir Türkmen gencidir. Halkına karşı yapılan bu haksız zulüm ve işkenceyi görmekte ve bunun çözümüne dair *arayışın* içine girmektedir. Fazıl'ın yaşadığı muhit ve zamanın zihniyetini iyi tahlil etmek zaruridir. Fazıl, sürekli fikir alışverişi yaptığı, *akılcı ve kararlı bir hareketin* timsali olan Necati ağabeyinin yanına gider gelir.

Necati ağabeyinin şu sözleri mühimdir: “Bu söylediklerin sana ve belki de birçok insana doğru gelebilir. İçinde mantık hatası da yok gibi gelebilir herkese. Ancak şu noktayı iyice aklımıza sokmalıyız Fazıl. Programında insan öldürmeyi dahi caiz kabul eden hiçbir ideoloji doğru ve haklı olamaz. Bu yaklaşım ve bu mantık asla insani olmaz; hatta İslami de olamaz. Bunun bizim töremizde de yeri yoktur. İnsan yargısız, sorgusuz ve sualsiz ölüme mahkûm etmek, adil ve geçerli bir hukuk anlayışı olamaz. İnsan öldürmeyi mubah sayan ideolojiler, siyasi rejimler veya herhangi bir otorite sarsılmaya ve sonuçta çökmeye mahkûmdur. İçinde yaşadığımız dünyanın geçmişine kısaca göz atarsak, bunların sayısız örneklerini görebiliriz” der. Necati Bey’in akılcı, insani ve demokratik bir Türkmen siyasetinin karşısında ise Fazıl’ın aklını karıştıran ve harekete geçiren zıt bir karakter olarak Fethi adlı karakter çıkmaktadır. Katliamdan sorumlu olan Heme Emin adlı kişiden kısas almak isteyen Fazıl’ın yolu Fethi adlı kişi ile keşişir. Burada Fethi, Necati’nin tam zıttı olarak, silah ve öldürme ile işlerin çözüleceğine dair Fazıl’ın ruhunu okşayan nutuklar çeker. Fazıl, kararlıdır ve sabah ezanı sonrası Heme Emin’i dükkânın önünde öldürecektir. Dediğini yapar ve oracıkta öldürür. Olaydan sonra sarsılan Fazıl, bir müddet sonra soluğu tekrardan Necati Bey’in yanında alacaktır. Şöyle bir diyalog geçer:

“Necati söze başladı:

”Bu işi sen yaptın değil mi?”

”Neden cevap vermediğini anlıyorum.” Fazıl titrek bir sesle:

-“Fakat abi, bizim öç alma hakkımız yok mu?” diyebildi. Necati:

“Öç hakkı... Öyle mi? (...) Yaptığın milli bir görevdi. Öç hakkı için çabaladın dur-

dun. Sana anlattıklarımın hiçbirini dinlemedin. İnsan öldürmek gibi, meşru ve insani olmayan bir iş yapmak için benden izin almaya çalıştın. Sana inandıklarımı, milli davamızın ve mücadelemizin ilkelerinin doğrultusunda anlattım. Ama dinlemedin. Kendi bildiğin doğrultuda iş yaptın ve bu yolu seçtin. Öç zamanı, öç hakkı yolunda yürüme karar verdin.

(...) Ancak son kez söylüyorum, seçtiğin bu yol çıkmaz bir sokaktır. Bu yol felaha ermez. Sana saygı duyuyorum, gençsin, idealistsin. Ama kanla, intikamla bir yere varılmaz ve varılamamıştır. Yaptığın işin doğruluğunun muhasebesini vicdanında yap. Yanlış olduğuna kanaat getirdiğin zaman pişman olduğunu kabul edeceksin” diyerek Fazıl’a telkinlerde bulunur.

Saatçi, ilk hikâyelerden bu yana Türkmen Milli Hareketi’nin demokratikliğine, insani ve onurlu bir hareket olduğuna, belirli ilke ve hedeflerinin olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Irak Türkmenlerinin yaşamış olduğu acı ve travmalara farklı perspektiflerden bakmayı ihmal etmemiştir.

- Eve Dönüş
- Şehit Babanın Şehit Kızı
- Evlerinin Önü
- Aynayla Tarak
- Gizli Hikâye
- Yolun Sonu

Hikâyeleri ile devam etmektedir. İlgililere şiddetle tavsiye edilmektedir.

Irak'ta Eğitim Sistemi Yüzünden Kaybolan Nesiller

Bilindiği gibi ekonomi biliminde her hangi bir mal veya hizmetin üretimi için bazı üretim faktörlerinin bir araya getirilmesi gerektiği açıklanmaktadır. Sözü edilen bu faktörler: sermaye, emek, toprak ve girişimdir. Bu faktörlerden emek ve girişim faktörünün üretimde payı çok büyüktür. Adı geçen bu iki üretim faktörü insanoğlu ile ilgilidir. İnsanoğlu üretim sürecinde, bir taraftan üretim faaliyetinde işçi olarak emek harcar; diğer taraftan da insanoğlu işi planlar, yürütür ve riski üzerine alır. Kısaca üretimi organize etmek üzere girişimde bulunur. Bu nedenle, az gelişmiş bir ülkenin kalkınıp gelişmesi için sahip olduğu insan kaynağını en iyi bir şekilde yetiştirmesi gerekir. İnsanların yetiştirilmesi eğitim ile mümkün olabilmekte ve bu eğitim esas olarak okullarda yapılmaktadır. Okullarda insanların en iyi şekilde yetiştirilmesi için her türlü imkân sağlanmalıdır. Zira insanlar ne kadar iyi yetiştirilirse, yapılan iş de o kadar başarılı olur.

Bir toplumu oluşturan tüm fertlerinden yararlanılması gerekir. Ancak toplumdaki her ferdin farklı zekâ ve yeteneğe sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla toplumdaki her ferdin yeteneği ortaya çıkarılmalı ve yeteneğine göre değerlendirilmelidir. Bir ferdin yaratacağı gücü ortaya koyması için her türlü fırsatı verilmelidir. İleri düzeyde gelişmiş ülkeler kendi insanların yetişmesi için her türlü olanağı sağlamaktadır. Hatta birçok gelişmiş ülke, başka ülkelerin yetişen insanlarına da çeşitli imkânlar sağlayarak beyin göçüne yol açmaktadır. Oysa az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) ise, kendi insanın yeteneklerini ortaya çıkarmasına fırsat yaratılmamaktadır. Bunun bir doğal sonucu olarak, insanlar kendi yeteneklerinin dışındaki bir alanda çalışmak zorunda kalmakta veya kendi ülkesinden ümidini keserek şansını yurt dışın-

da aramaktadır. Ek olarak AGÜ'lerde müzik, tiyatro vb. gibi sanat dalları pek önemsenmemekte hatta küçük görülmektedir. Bu yüzden bu dallarda yeteneği olan birçok insan, yaşamını kazanmak için ilgili olmadığı alanda çalışmak zorunda kalmaktadır.

Yukarıda açıklanan durum Irak gibi az gelişmiş bir ülkede de geçerli olmaktadır. Ayrıca Irak'ta uzun yıllar çok istisnai bir durum yaşanmıştır. Zira bu ülkede 8 yıllık Irak-İran savaşının ardından Körfez Savaşları yaşanmış, bu savaşlar nedeniyle birçok genç savaş meydanlarında hayatını yitirmiş veya sakat kalmış; bir kısmı da bu savaşlara katılmamak için yurt dışına kaçmıştır.

Konumuz gereği Irak'ın eğitim ve öğretim sistemini daha yakından incelemekte yarar vardır. Irak devleti 1921 yılında kurulmuştur. Bu ülkenin eğitim ve öğretim sistemi şu şekilde düzenlenmiştir: altı yıllık ilkökul, üç yıllık ortaokul ve iki yıllık lise olmak üzere üç aşamaya bölünmüştür. 1968 yılından itibaren Irak'taki lise eğitim süresi üç yıla çıkarılmıştır. Öğrenciler önce ilkökula yedi yaşını dolduranlar alınmış, daha sonra bu yaş altıya düşürülmüştür. Liseden sonra üniversitedeki eğitim süresi ise, fakültelerdeki bölümlere göre değişmektedir.

Irak'ta yukarıda sözü edilen her aşamanın sonunda, yani ilkökul, ortaokul ve liseden sonra, merkezi bir sınav (bekalorya) yapılmaktadır. Bir öğrencinin merkezi sınavı girebilmesi için; yıl içinde girdiği derslerin sınavlarında aldığı puanın ortalamasının en az 50 puan olması gerekmektedir. Veya öğrencinin her iki dersin ortalaması 50 altında olursa, yine merkezi sınavı girebilmektedir. Sınavlar; haziran ayında bitirme, öğrenci en fazla iki dersten kaldı ise,

eylül ayında bütünleme (ikmal) sınavına girmeye hak kazanmaktadır. Öğrenci bütünleme sınavında başarısız olduğu takdirde, yılını iade etmek zorunda kalmaktadır. Ortaokul veya lisede iki yıl üst üste kalan bir öğrencinin okul ile ilişkisi kesilmektedir. Merkezi sınavlarda sorular Başkent Bağdat'ta hazırlanmakta, öğrenciler belli merkezlerde topluca sınava tabi tutulmaktadır. Söz konusu sınavdaki yanıtlar, sınav için özel olarak hazırlanmış cevap defterine yazılmaktadır. Cevapların objektif değerlendirilmesi amacıyla cevap defterinde, öğrencinin adının ve okulunun yazıldığı bölüm kapatılmaktadır. Cevapların değerlendirilmesi ise, kurulan öğretmenler komisyonları tarafından yapılmaktadır.

Öğrencileri heyecandıran bu sınavların sonuçları öğrenciler için var olma veya yok olma meselesi haline getirilmektedir. Başka bir deyişle öğrencilerin gözünde bu sınavlar, geleceklere yönlendiren önemli bir merhalelerdir.

Esasen bu sınavların bilgiyi tam ölçtüğü de tartışılabilir; sadece büyük bir engel (baraj) olarak öğrencinin geçmesi gerekir. Nitekim bir dönem ilkokuldan sonra yapılan merkezi sınavlar kaldırılmış, o dönemki öğrenciler ortaokul öğrenimlerini başarıyla sürdürmüşler. Ancak bugün merkezi sınav yeniden ilkokuldan sonra uygulamaya konulmuştur. Bir başka örnek ise, Irak'ta herhangi bir üniversiteyi kazanamadığı için yurt dışına çıkıp yabancı bir ülkede üniversiteyi kazanıp, sınıflarını başarıyla geçen öğrencilerin, bu üniversiteden mezun olmadan, Irak hükümetinin bu ülke ile ilişkilerinde çıkan sorunları nedeniyle, bu öğrencileri çağrılıp dışarıda okuduğu fakültenin aynı bölümünde Irak'taki bir üniversitede devam etmelerine izin verilmiştir. Bu örnek de Irak'taki merkezi sınavın öğrencinin bilgisini doğru bir şekilde ölçmemektedir. Zira aynı öğrenci Irak'ta herhangi bir üniversiteyi kazanamadığı halde, yurt dışında bir üniversiteyi kazanmış, ardından bu öğrenciye Irak' daki bir üniversitede okuma izni verilmiş ve üniversiteyi başarıyla bitirmiştir. Oysa bu öğrencilere Irak dışına çıkmadan tekrar üniversiteye giriş sınavına girme hakkı

tanınmış olsaydı; bu öğrenciler Irak'ta kesinlikle istedikleri üniversitede bir bölümü kazanacaklardı.

Benzer şekilde ortaokuldan sonra yapılan merkezi sınav da tartışılır. Ben Kerkük'te Kalede bizim mahallede bazı tanıdıklarım, sırf matematik veya İngilizce dersinden başarısız oldukları için ortaokulu bitiremediler, okul ile ilişkileri kesildi ve yıllarca zorunlu askerlik yapmak durumunda kaldılar. Askerlik dönüşü serbest hayata atılarak yaşamalarını sürdürdüler. Oysa bu merkezi sınav olmasaydı, belki sözü edilen bu arkadaşlar öğrencilik hayatlarını devam ettirebilirlerdi. Ayrıca bir öğrencinin matematik veya İngilizceyi bilmemesi de başarısızlık için bir ölçüt olmamalıdır. Bir öğrencinin hayatının baharında daha 15 yaşında iken öğrenim hayatı sona erdirilebilir mi? Bu öğrencinin okumamasıyla ülke ve toplum ne kazanmış olabilir ki? Tam tersi eğer o öğrenci o yaşta okulla ilişkisi kesilerek okumadan soğutulmasaydı, belki o öğrenci başka bir alanda çok başarılı olabilir ve topluma daha yararlı bir birey olabilirdi.

Esasen Irak'ta ilkokul beşinci ve altıncı sınıf ile ortaokul veya lisedeki tüm sınıflarda yıl içinde sınavlar yapılmaktadır. Şöyle ki: Güz döneminde dört tane aylık sınav yapılır ve bunların ortalaması alınarak güz dönemi başarı puanı saptanır. Bu sınavlardan sonra yarıyıl sınavı yapılır. Bu sınavda öğrenciye dönem içinde o dersten aldığı tüm konulardan sorular sorulur. Yarıyıl sınavından sonra 15 günlük ilkyarı yıl tatili yapılır. Tatilden sonra bahar dönemi başlar ve bu dönemde de üç tane aylık sınav yapılır ve bunların ortalaması alınarak bahar dönemi başarı puanı saptanır. Dönem sonunda öğrencinin yıl içinde aldığı güz dönemi ortalama puanı, yarıyıl sınav puanı ve bahar dönemi ortalama puanı toplanır üçe bölünerek öğrencinin yıl içi başarı notu ortaya çıkar. Öğrenci yılsonunda final sınavına girer. Öğrencinin başarı notu ise, final sınavı puanı ile yıl içi başarı notu toplanır ikiye bölünür, çıkan sonuç puan 50 üzerinde olması gerekir. Bitirme sınavında öğrenci en fazla iki dersten 50 puanın altında alırsa, eylül ayında yapılacak bütünleme sınavına girmeye

hak kazanır. Ancak ilkokul, ortaokul ve lise son sınıf öğrencileri yılsonunda yapılacak merkezi sınava girecekleri için, okulda yapılacak final sınavına girmemektedirler. Burada görüldüğü gibi, bir öğrenci yıl içinde okulda dokuz kez sınava tabi tutulmakta ve gerçek başarısı ortaya konulmaktadır.

Irak'ta ortaokuldan sonra lise, fen ve edebiyat dallarına ayrılmaktadır. Öğrenci lise eğitimine devam etmek istiyorsa, kendi sayısal yeteneğine göre bu iki daldan birini seçmektedir. Liselerin yanında, öğrenci ortaokuldan sonra, ticaret, endüstri ve tarım meslek liselerine de girme imkânı var. Bu okulların son sınıfından mezun olabilmek için merkezi sınava girilmesi gerekmektedir. Sözü edilen bu okulların dışında ortaokuldan sonra, eskiden üç yıl, bugün ise beş yıl olan öğretmen okulları da var. Bu okulları bitiren öğrenciler, ilkokullara öğretmen olarak atanırlar.

Yukarıda açıklandığı gibi üç yıllık liseden (fen veya edebiyat dalları) sonra merkezi sınav yapılmaktadır. Bu sınavla hem öğrenci liseyi bitirme hakkını elde etmekte hem de öğrenci bu sınavda girdiği tüm derslerden aldığı puanlar toplanarak, ders sayısına bölünerek ortalama başarı puanı hesaplanmaktadır. Bu puana göre de öğrenci üniversitenin herhangi bir bölümüne girmeye hak kazanmakta, puanı düşük ise artık üniversite okuma hakkını ömür boyu kaybetmektedir. Eğer öğrenci girdiği sınavda en fazla iki dersten başarısız kaldığı takdirde, iki ay sonra bütünleme sınavına girebilmektedir. Ancak burada esas üzerinde durulması gereken sorun, öğrencinin bu merkezi sınava en fazla iki yıl girme hakkı var. Yani bir öğrenci, ilk yıl girdiği bazı derslerin sınavları çok iyi geçmediğini fark eder ve iyi bir ortalama elde edemeyeceğine anlarsa, diğer derslerin sınavlarına girmeye gerek lise son sınıfına yeniden devam etme hakkı elde edebilmektedir. Dolayısıyla Irak'ta bir öğrencinin hayatının akışını, liseden sonra bu iki yıllık sınav etkilemektedir. Oysa liseden mezun olma sınavı ayrı, üniversiteye girme sınavı ayrı olmalıdır. Bir öğrencinin liseden mezun olduktan sonra, özel koşulları bunun ertesi yıl

üniversitede okuma imkânı olmayabilir. Ancak daha sonraki yıllarda, eğer ayrı bir üniversiteye girme sınavı var ise, öğrenci bu sınava girer ve üniversiteye girme şansını yeniden dener. Ek olarak bir öğrenci, bu yıl kazandığı üniversitenin bir bölümünde bir yıl okur, ikinci yıl tekrar sınava girerek okuduğu bölümü değiştirebilir. Hatta bir öğrenci arzu ederse, üniversiteden mezun olduktan sonra, yeniden sınava girerek üniversitenin başka bir bölümünde okuyabilir. Öğrencinin eğer okuma hevesi var ise, buna da imkânı varsa ikinci kez üniversiteden de mezun olunmasına fırsat verilmelidir. Hatta öğrenci isterse üniversite sonrası lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) eğitimine de devam etmelidir.

İnsanlar okudukça daha bilgili olur, ufku genişler ve topluma daha yararlı bir birey haline gelir. Bir ülkedeki insanlar üniversiteden mezun oldukça kendine güveni gelir, toplum içinde değeri artar ve sözü dinlenir olur. Bir ülke de kalkınmak istiyorsa, önce insanlarını okumaya teşvik etmeli ve okumanın yollarını açmalıdır. İnsanlara yapılan yatırım en yararlı yatırımdır. Bir insanın ancak okuma ile kafası genişir, dünyaya daha geniş bir pencereden bakabilir ve üstlendiği görevleri başarıyla yerine getirebilir. Dolayısıyla bir ülkedeki okumuş sayısı artıçça, o ülkenin kalkınması daha kolay olur. Öğrencilerin okuması için burs ve devlet yurtlar inşa ederek öğrencilerin buralarda kalmalarına imkân sağlamalıdır. O halde devlet herkesin okumasına fırsat vermelidir. Bu durumun tersine, Irak'ta modası geçmiş sınavlarla öğrencilerin önüne bir set çekilerek herkesin okumasına fırsat verilmemektedir. Eskiden Irak'ta liseden mezun olanların toplumda bir yeri vardı, Nitekim liseden mezun olanlar zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulurdu. Ancak 1970'lerin başından itibaren askerden muaflık kaldırılmış, üniversite mezunları için de zorunlu askerlik hizmeti getirilmiştir¹. Dolayısıyla liseden mezun olmayı zorlaştırmanın bir anlamı bulunmamaktadır. Kerkük'te tanıdığım bazı arkadaşlarım sırf bir ders yüzünden liseden mezun olamadılar, eğitim hayatları bir ders yüzünden

1 2003 yılında Irak'ın işgalinden sonra zorunlu askerlik hizmeti kaldırılmıştır.

bitirildi. Oysa bu arkadaşlar belki bu baraj sınavı olmasaydı, eğitim hayatlarına devam edebilir, kaldığı derse dayalı olmayan bir alanda yetişebilirlerdi. Bazı arkadaşlar ise liseden mezun oldular, ancak sınav mezuniyet ortalamaları düşük olduğu için üniversiteye giremediler. Esasen ortaokuldan sonra lisede fen veya edebiyat dalları objektif bir şekilde seçilememektedir. Öğrenci, lisede bu dallardan biri seçtikten sonra geri dönüşü de bulunmamaktadır.

Bugün ileri gelişmiş ülkelerin tarihi incelendiğinde; bu ülkeler üniversitede okuyan ve düşünen insanlar sayesinde gelişmiştir. Oysa konumuz olan Irak'ta bir gencin okumaması için, sıvanda kazanılan düşük ortalama bir engel olarak gencin hayatı boyunca karşısına çıkarılmaktadır. Genç bu durumdan kurtulmak için, çözümü yurt dışında okumanın yollarını aramaya başlamaktadır. Irak'ın dışına çıkan gençler, Irak'ta kazanamadığı üniversitedeki bir bölümü kazanabilmekte ve başarılı bir şekilde üniversiteden mezun olabilmektedir. Hatta bunların bir kısmı üniversite sonrası lisansüstü yüksek lisans ve doktora eğitimi yapmakta, bazıları da üniversiteye intisap edebilmektedir. Burada bu durum analiz edildiğinde; bir genç Irak'ta altı yaşından itibaren 12 yıl (6 yıl ilkököl+3 yıl ortaokul+3 yıl lise) Arapça okumasına rağmen, yurt dışında başka bir dilde üniversiteyi kazanıp, başarıyla bitirmesi, bu gence Irak'ta eğer bu fırsat verilmiş olsaydı, kesinlikle burada da başarılı olacaktır.

Öte yandan Irak'ın ekonomik yapısında özel sektörün payı çok düşüktür. Dolayısıyla Irak'ta esas istihdam kapısı olarak kamu sektörü yer almaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak; öğrenciler liseden sonra daha çok tıp, diş hekimliği ve eczacılık gibi sağlıkla ilgili bölümleri tercih etmektedirler. Zira bu bölümün mezunları kamuda çalışma imkânı bulunmakta, diğer fakültelerin bölümlerinin mezunlarının ise devlet dairelerine atanmaları zor olmaktadır. Bundan ötürü devlet üniversitelerinin tıp, dişhekimliği ve eczacılık gibi sağlıkla ilgili bölümleri daha çok tercih edilmektedir. Öğrenciler merkezi sınavda ancak ortalamaları 95

ve üzeri olanlar bu bölümlere girebilmektedir. Son yıllarda Irak'ta özel üniversite ve yükseköğretim kurumları açılmıştır. Devlet üniversitelerini kazanamayan öğrenciler, eğer yurt dışında okuma imkânı bulamayanlar, büyük paralar ödeyerek özel üniversitelerde okuma imkânı elde edebilmektedirler.

Bütün sistem analizlerinde olduğu gibi, bir sistem işlemeye başladıktan sonra, sistemin çıktısı geri besleme yoluyla aksak yönleri ortaya konulur ve buna göre sistemde düzeltme yapılır. Bu noktadan hareket edilerek, Irak'ta uzun yıllardan beri uygulanmakta olan eğitim sistemi, yani her öğretim aşamasından sonra yapılan merkezi sınavın, ortaya çıkan uygulama sonuçlarından; çağın şartlarına uymadığı için çağın şartlarına uygun yeni bir sistemin kurulması gerekir. Zira Irak'ta uygulanan sistem, yukarıda açıklandığı gibi, insanları kazanma yerine, eleyen ve okumadan soğutan bir sistemdir. Bu sistem aksadığı için bazı yıllarda, lise son sınıf öğrencilerinden merkezi bütünleme (ikmal) sınavında başarısız olan öğrencilere bile yeniden sınav hakkı tanınmaktadır. Oysa önerilen bu sistemde; ilkököl, ortaokul ve liseden sonra yapılan merkezi sınavların kaldırılması; bu aşamalardan geçmek için okullarda ara sınıflarda yapılan sınavlara benzer sınavların yapılmasıdır. Bir başka deyişle, bir öğrencinin ilkökolden, ortaokul ve liseden mezun olabilmek için okulda yapılacak sınav yeterli olacaktır. Liseden sonra üniversiteye girmek isteyenler için merkezi sınavın yapılması gerekir. Bu sınava, bir yaş sınırı konulmadan öğrencinin istediği kadar girebilmesi sağlanmalıdır. Hatta öğrenci liseden mezun olduktan sonra ne zaman kendini hazır hissediyorsa, o zaman sınava girebilmelidir. Zira önerilen bu sistemde, liseden mezun olma sınavı ile üniversiteye girme sınavından tamamen birbirinden bağımsız sınavlardır. Şayet bir öğrenci üniversiteye girmek istemiyorsa ise, üniversite sınavına girmeyebilir.

Bu önerilen sistemin uygulamaya girmesiyle, her okumak isteyenine, okuma fırsatı verilmiş olacaktır. Umarım bu öneri Irak'ta eğitim sisteminde köklü bir değişikliğe yol açmaya vesile olur.

Tevfik Celâl Orhan

(1905-1981)

Kaynaklar:

1 – Şahsi malumatım. 2 – Şairin kendi yazdığı bazı dağınık şiir evrakı. 3 – Konu içerisinde gösterilen dergi ve gazeteler.

Hayatı:

Asıl adı Tevfik, babasının ise Celâl'dir. Şair çok kez kendi adıyla birlikte Orhan lakabını da kullanırdı. Bu edebî tahallusu, eserleriyle etkilendiği Türk şairi Orhan Seyfi'nin adından almıştır.

1905 yılında Kerkük'e bağlı ve babasının vazife gereği bulunduğu Köysancak ilçesinde doğmuştur. İlkokulu Erbil şehrinde bitirdikten sonra ortaokul tahsilini Kerkük'te İlmîye mektebinde sürdürmüş, ama bunu yarıda keserek 1924 yılında iş hayatına atılmıştır. 1935 yılında Kerkük belediye dairesinde bir memuriyete tayin edilmiş, daha sonra sağlık müdürlüğünde uzun yıllar sıhhiye murakı-bı unvanıyla vazife görmüştür. 1971 yılında emekliye ayrılan şair uzun ömrünün büyük bir kısmını bekârlıkla geçirerek kendisini şiir ve edebiyata vermiştir. Nihayet yetmiş yaşlarında kendisine münasip bir kadınla evlenmiş, 26.8.1981 tarihinde Çarşamba günü akşamı yetmiş altı yaşında ölmüştür. Naaşı Kerkük'te Küçük Musalla kabristanında top-rağa verilmiştir. Ölümü dolayısıyla meslektaş Osman Mazlum'un yazdığı:

Âsiyâb-ı dehrde geldi bugün nevbet sana
Gözünü yumdun hayâta sevgilim rahmet sana

matlı şiir, *Kardaşlık* dergisinin Mayıs-Temmuz 1982 tarihli sayısında yanlılıkla şair Esat Naiboğlu'na isnat edilerek yayımlanmıştır.

Tevfik Orhan, arkasından ne bir mal ne de bir evlat koymuştur! O sadece bir yığın şiiriyle yeni ve manevi bir yaşam tarzı yaratmıştır.

Kerkük şairlerinden Mehmet Sadık, Esat Naib, Osman Mazlum ve yazarlardan Abdülhakîm Reji ile yıllar boyu ahbablık yapan Orhan çok kez edebiyat ve makamsever usta Celil Saatçı'nın iş yerinde birlikte toplanarak edebî hasbihâlde bulunurlardı. Bir süre, şehrin meşhuru Çift Kahve ve Mecidiye çayhanelerinde vakit geçiren ünlü şair Hicrî Dede'nin hoş sohbetiyle mütelevviz olmuştur. İki de birde yazıhaneme uğrayan Tevfik Orhan pek halûk ve mütevazı ve gayet uslu ve kibar bir kişi idi. Henüz hayatta iken ölen kardeşi Sadi Celâl de edebî bir melekeye sahipti. 1930'lu yıllarda Kale ilkokulunda öğretmen olan bu zat kardeşi gibi toplum ve çevre saygınlığını pek kazanamamıştır.

Edebî Kişiliği:

Küçük yaştan şiire merak sarmış, yerli ve dış ülke şairlerinin eserlerini izleye izleye edebî melekelerini geliştirerek şiir yazmaya başlamıştır. Kendi anlattığına göre ilk şiirini Erbil şehrinde öğretmen olan Kerküklü Kemal Hassun'un iki yaşına giren kızı Nermin için söylemiştir. Yayın âlemine ise, bildiğimize göre Kerkük'te çıkmakta olan *İleri* gazetesinin 4.5.1935 tarihli nüshasında yayımladığı "Eski Yavuklu" başlıklı bir hikâye ile girmiştir.

Şiirlerini 1940 yılından bu yana *Kerkük*, 1954 yılından sonra *Âfâk*, 1958 ve 1959 yıllarında *Beşîr* gazeteleriyle 1960 yılından beri *Kardaşlık* dergisinde yayımlamıştır.

Az önce adlarını andığımız yerli şairlerimiz-

le sıkı ilişki kurmasına rağmen ne bunları ve ne de eski divan şairlerini şekil ve muhteva bakımından taklit etmemiştir. Divan şiir tekniğini inceden inceye bilmekle ve aruzla şiir yazmakla birlikte bu tarz şiiri benimsemeyen Tefvik Celal, daha çok batı tesirinde kalan ve aruzdan heceye yönelen Türk şairi Orhan Seyfi ve bunun muakkıbı sayılan Faruk Nafiz'in şiirleriyle etkilenmiştir. Hattâ bunlardan Orhan Seyfi'nin hakiki adını almış, Faruk Nafiz'in de "Çoban Çeşmesi" adlı şiir kitabını kendi eliyle istinsah ederek içerdiği manzumelerin üzerinde çokça durmuştur.

Tevfik Orhan, şiirlerini tıpkı makalede olduğu gibi üç bölüme ayırarak bunlara bir başlangıçla bir nevi giriş yaptıktan sonra konuya geçmekte ve küçük bir hatime ile son vermektedir. Bu bölümleri büyük bir ustalıkla birbirine bağlayarak şiirine bütünlük verir. Bazen aralıklı kafiyelerle uzunca ve bazen mini mini tipik, ama mazmunu dolgun ve hece ölçüsüyle yazdığı parlak manzumeleri halkça rağbet görmüştür. Bu manzumelerden bazılarını, Arap edebiyatı mütehasısı Vahîdettin Bahaeddin *Min Edebi't-Türkmân* (1962, Bağdat) kitabında Arapçaya tercüme ile birlikte tahlil etmiştir. Aynı şeyi edip ve yazar Hasan İzzet Çardağlı da *Şu'arâü't-Türkmânü'l-Mu'âsirün* (1990, Bağdat) kitabında yapmış ve kendi görüşüyle değerlendirmiştir.

Tevfik Orhan'ın edebî neşrine gelince bu konuda verdiğimiz hüküm, *İleri* gazetesinin 6.5.1935 tarihli nüshasında "Eski Yavuklu" başlığı altında yayımladığı bir hikâyesine dayanmaktadır ki başkaca yazısına tesadüf edememişizdir.

Bu hikâye, her ne kadar yabancı sözlerden arınmış ve öz dille yazılmış bir eserdir, ama akıcı olmayan üslubu konuşur bir dile kaymaktadır. Buna sebep uydurma ve garip sözlerin hikâyede boylu boyunca kullanılması ve yazarının edebî dile pek hâkim olmamasından ileri geliyor! Şu var ki o tari-

lerde nadir görülen bu yeni tarz yazı sonraki yazarlar için bir başlangıç noktası sayılmaktadır.

Tevfik Orhan düzyazıya, şiirinde olduğu gibi bir yenilik getirmek istemiştir, ama bunda pek başarılı olamadığından kendini şiire adanmıştır.

Şiirinden Örnekler:

Dede Hicrî'nin Ulvi Ruhuna¹

[•• - - / •• - - / •• - - / •• - - Feilâtün feilâtün feilâtün feilün]

*Sonu yok bir yola çıktın ebediyyet yoludur
Belli hep izleri bin derd ile bağrın doludur*

*Seni 'ömrümce unutmam sana ölmüş diyemem
Seni kalbimden atıp yerlere gömmek dilemem*

*Şimdi açmışsa da yerler sana minnetle kucak
Sen emîn ol o büyük na'şını hiç sığmayacak*

*Durmadan kendine alkış düşürürken daha
dün*

Üzerinden bir acı bâd-ı hazân esti bugün

*O dudaklar bize takrîr-i garâm etmeyecek
Ebediyyen bize tefsîr-i merâm etmeyecek*

*O nazarlar bize hiç bakmayacak dalmayacak
O nazarlar sönecek nûrdan eser kalmayacak*

*Ne olur sanki daha nûrunu isâr etsen
Seçili nükteli eş'ârını tekrâr etsen*

*Avuturdun o şiirlerdeki rikkatle bizi
Uyuturdun o nazarlardaki kuvvetle bizi*

*Ey bu toprakta kalan alnı açık rûhu temiz
Biz çırağın seni âtilere de naklederiz*

*Sen yaşarken sana beyhûde gönül bağlamadık
Ecele sustuk ise sanma sana ağlamadık*

1 Bu şiir 25.1.1953 tarihli *Kerkük* gazetesinde yayımlanmıştır.

*Bu hazîn belde ki göğsünde daha izleriniz var
Mümkün mü unutsun seni bir gün eylesin inkâr???*

*Çok daha ilhâm-ı bedâyi' dileriz kabrinden
Bahş eyle Dedem bir parça Nedim devrinden*

*O devirler ki bugün hisleri dâm etmedeler
Acı bir ninni melâlinde devâm etmedeler.*

Usanç Dakikaları²

*Kalmadı bende tâkat bahtıma yalvarmaya,
Üzüntüyle geçirdim elli yıllık zamanı
Ben dünyaya gelmedim böyle masal yazmaya,
Olmak isterdim ancak masallar kahramanı!*

*Baktıkça yaprakları kapkara defterime,
Kirlendi hicran eli o pejmürde kitabı.
Kapandı gençliğimin cenneti gözlerime,
Sorulmasın bu ömrün bu çapraşık hesabı!*

*Kilitledim kalbimi sevgiye, heyecana,
Omuzumda fenanın soğuk elini duydum,
Dün tatlı nüktelerle neşe saçarken yaz
Bugünkü yolda bilmem ne uğruna başkoydum?!*

*Olamadımsa heyhat masallar kahramanı,
Dünyaya gelmedim onunçün elli yıllık zamanı*

*Unuttum da onunçün elli yıllık zamanı
Artık yerim kalmadı bahtıma yalvarmaya!*

Aslı'm³

*Elde devkünk, ayağымda demir çarlık,
Kaf dağının arkasında yürüyordum!
Benzim soluk dil kurumuş dudak barlık
İçimdeki yangın ile koşuyordum*

*İlerimde puslanmış güller vardı,
Göğsünde hiç ot bitmeyen çöller vardı
Adım başı cananlaşan yollar vardı
İşte Aslım seni orda arıyordum!*

*Kumsallarda kayıp akan rüzgârlara,
Sülünlerin kaynaştığı pınarlara,*

*Diken biten o ölümsüz mezarlara,
Kerem gibi sözle sazla soruyordum!*

*Sözlerime ne bir cevap veren vardı,
Ne sizi oralarda [bir] gören vardı,
Ne inilti ne de bir ses sada vardı,
Yalnız korkunç hayaletler görüyordum!*

*Kurtulmanın imkânı yok bu hâllerden
Beni saran çirkin çirkin hayallerden
O tecessüt etmiş olan veballerden
Fütursuzca şuursuzca soruyordum*

*Hep titrek noktalar gibi parıldaayan
O sönük yıldızlar bile zaman zaman
Seni çölde aramışlar gizli ayan
Görmemişler tek ben seni görüyordum!*

*Serap kimin neden kaçan hayalindi
Melâlimi destekleyen o halindi
Gözlerimden eksilmeyen cemalindi
İzlerini her bir yerde görüyordum*

Alın Yazısı⁴

*Yazdım alın yazımı ezelden öz elimle
Attım da kendimi ben sürekli hüsranelara
Ömrümün süresince çarpıştım elemimle
Zora sığıp çömeldim baş eğdim hicranlara*

*Talih bana ümitten bir heva estirmede
Şu ağlayan kalbime bir ışık getirmede
Felaketi önceden hiç aklım kestirmede
Başa vurunca hicran başladım figanlara*

*Bazen bir siyah gözüm füsûnuna kapıldım
Bazen bir altın saçın tellerine asıldım*

*Bazen bir uzun boyun ahenkli yürüşüne
Bazen bir sarışının büyüülü gülüşüne*

*Bir av gibi tutuldum tükenmez melâllere
Kısık nefesle koştum üzücü hayallere*

2 10.11.1954 tarihli Âfâk gazetesinde yayımlanmıştır.

3 24.6.1955 tarihli Âfâk gazetesinde yayımlanmıştır.

4 11.11.1958 tarihli Beşîr gazetesinde başlıksız olarak yayımlanan bu manzumeye Alın Yazısı başlığı tarafımızdan konulmuştur.

Onların hepsi bitti hep birer masal oldu
Elde onlardan artan bir sönük hayal oldu

Unutamam geçmişî hem de serencâmımı
Zevkimi, gençliğimi, sevgimi âlâmımı

Nerde o sevgimizin doğduğu mutlu günler
O günler ki zihinden daha silinmediler

İsterdim ki o günler güzel sonuçlar versin
Ben merâma varırken ömrüm de sona ersin

Çektiklerim⁵

Ne ömrüm sona erdi ne ben merâma erdim;
Gençliğimi savurdum ömrü havâya verdim..
Sevgim, ümidim söndü her bir şeyden el üzdüm
İkbâli, istikbâli azımsar gözle süzdüm!
Mâdemki ben ümitsiz, sevgilisiz, sevgisiz
Bu yaralı gönülle zorluyum sürünmeye;
Yarım diye başkaya yüz çevirmek istemem.
Âyinede gördüğüm donuk çehrem neşesiz,
Değmez dosta, akrana taş gibi görünmeye!
Belki bu çektiklerim. Daha bir şey diyemem.

Eyvallah!..⁶

Ömrümün defterinden yapraklar açıyordum
Meğer ne bedbahtmışım. Kendime acıyordum
Baş sokacak bir evim yoktur ama ne keder?
Kokulardan, renklerden dolan çöl bize yeter
Titreyen bir bacakla gezebilek sahrayı,
İstemem, sizin olsun hükümdarlar sarayı.
Biz susamış solurken bir parça ılık suya
Şampanya patlatın siz, bakmayın gürlütüye!
Bütün inceliğiyle şu hayat kalsın size;
Gözden içe işleyen damlalar yeter bize
Sizin olsun şu dünya: Eğlenin, için, yiyin
Görünürken yol bize “Uğurlar olsun” deyin.

Hancının Cevabı⁷

-Bayan Nesrin Hanım'a-
İki gül var en güzeli güllerin;
Tesellisi bahtından küskünlerin;
Mihverleri sevişen gönüllerin;
Nesrin – Ranâ: Bir sen varsın bir de ben

Bahçelerden bahçelere aşarız,
Salonlarda vazolarda yaşarız,
Damlalaşıp bazı bazı taşarız.
Gözyaşı: bir sen varsın bir de ben.

Âşıkların elinde destelenmiş,
Ozanların sazında bestelenmiş,
Unutulmayan dert ile hastalanmış
Olanlara: Bir sen varsın bir de ben

Yeter artık, ne han tanı ne hancı,
Ne çile çek, ne koy kalbine sancı
Belli etme duyduğun her usancı
Derde dözen: Bir sen varsın bir de ben.

Ay⁸

Kızıl ataş
Gibi bir baş
Yavaş yavaş
Ay doğuyor

Başı duman
Yüce dağdan
İşıldayan
Ay doğuyor

Çehre süzgülün
Üzgülün üzgülün
Sanki küskün
Ay doğuyor

5 18.11.1958 tarihli *Beşir* gazetesinde başlıksız olarak yayımlanan bu manzumeye “Çektiklerim” başlığı tarafımızdan konulmuştur.

6 13.1.1959 tarihli *Beşir* gazetesinde yayımlanmıştır.

7 1.2.1962 tarihli *Kardaşlık* dergisinde şairin *Ranâ Kalender Beyatlı* takma adıyla yayımladığı manzumeyi “Hancı ile Hasbihâl” şiiriyle şöhret bulan bayan şair *Nesrin Erbil*'e seslenerek söylemiştir. Tevfik Celal bu takma adını, Mevlüt Taha'nın “Şehitleri Anarken” kitabında yayımlanan “Olan Oldu Bizlere” başlıklı manzumesinde de kullanmıştır. Bu konuyu ilk kez burada aydınlatmış oluyoruz.

8 1.5.1967 – 1.6.1967 tarihli *Kardaşlık* dergisinin ortaklı sayısında yayımlanmıştır.

Gazi Nakip'in Şiir Defterinden

Mustafa Kemal Ahmet DENDENOĞLU

Şairler daima ortaya koydukları eserleri arasından bir veya birkaç şiirle hatırlanırlar. Bunun Türk Edebiyatında en çarpıcı örneği sanırım “Süzme çeşmin gelmesün müjgân müjgân üstüne” mısraıyla başlayan gazelinin şairi Rasih'tir. Şairin ismi adeta gazeliyle özdeşleşmiştir. Irak Türkmen şairleri arasında da en belirgin örneği “Aynaya Baktım” başlıklı şiiriyle şöhret bulan Mustafa Kemal Dendenoğlu'dur denilebilir. Nitekim Dendenoğlu'nun şiiri, ses sanatçısı Abdurrahman Kızılay tarafından bestelenince Türkiye'de de bilinen ve çok sevilen şarkılar arasına girmiştir. Burada şair Mustafa Kemal diğer Türkmen şairleri gibi Gazi Nakip'in şiir defterinde çok beğenildiği *Aynaya Baktım* şiiriyle *Perihan* ve *Son Günler* başlıklı manzumeleri kendi kalemiyle hatıra olarak yazmıştır.

Perihan

Bu dünyada neyim var ki senden başka Perihan'ım
Ne hastayım ne de yorgun ben aşkından perişanım
Aşk şarabın içen gündün bitmiyor ah u figanım
Ben seni nasıl unutam adın kalbimde yazılmış

O titreyen dudağından anladım ki aşk ateştir
Yana yana küle döndüm sen yanmazsın kalbin taşdır
Benim gibi bir öksüze ta ölünce dert yoldaştır
Harabeler meskenimdir zalim felek yuvam yıkılmış

Akar sular bulaklardan yeşil gözün daha çok saf
Güle güle sana ettim malım değil kalbim ithaf
Bağlamadan şu yarımı meğer sende yokmuş insaf
Yazık yazık küçük yaşta bağrım yanık yüzüm solmuş

Uzaklaşma baş ucumdan yavaş yavaş ellerim tut
Gidiyorum gurbet ele daha dönemem beni unut
Güneşimin karşısında eksik olmaz kara bulut
Güller açmaz bülbül ötmez bağım bahçem viran olmuş

Siyah zülfün pasban olmuş kızarmış al yanaklara
Bal yerine zehir satar dertli mahzun aşıklara
İnan ki yok şu cihanda *Kemâl* gibi bahtı kara
Ben seni nasıl unutam adın kalbimde kazılmış

İmza

Mustafa Kemal Ahmet
Kerkük 19.10.1969

Aynaya Baktım

Aynaya baktım saç beyaz olmuş
Nedendir rengim sararmış solmuş
Böyle değildim bana ne olmuş
Ağla gözlerim sen bu halime

Gördüm yârin de solmuş cemali
Kırılmış neşesi gitmiş emeli
Geçip de gençliğim neyleyim malı
Ağla gözlerim sen bu halime

Hayatım geçti görmedim sefa
Yalan dünyada olur mu vefa
Yarımdan gördüm binlerce cefa
Sızla gözlerim sen bu halime

Kalbimde ateş hiçbir gün sönmez
Bu yaman halim bir kimse sormaz
Geçer sevgilim bir bakıp durmaz
Dostlar ağlayın siz bu halime

İmza

Mustafa Kemal Ahmet
Kerkük 19.10.1969

Son Günler

Yazık ki gönül verdim bir vefasız kadına
Bilmedim diken imiş ben gül dedim adına
Gökte kuşlar ağladı gönlümün feryadına
Malım canım gençliğim aşka kurban eyledim

Gâh yalvarım gâh öpüm elinden ayağından
Bir yudum su içmedim o serin bulağından

Bağrım delik deşikti ateşli aşk dağından
Malım canım gençliğim aşka kurban eyledim

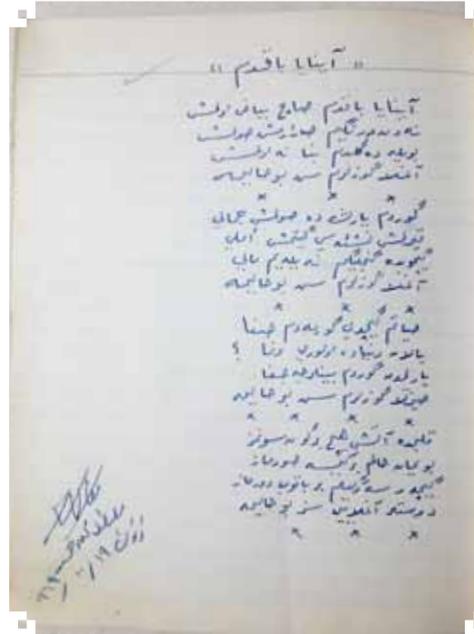
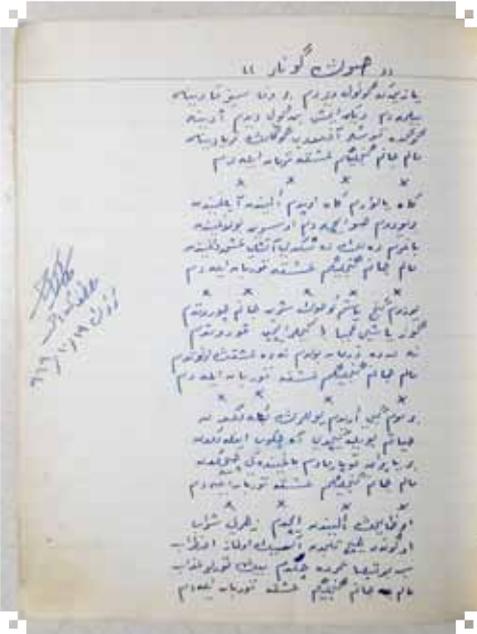
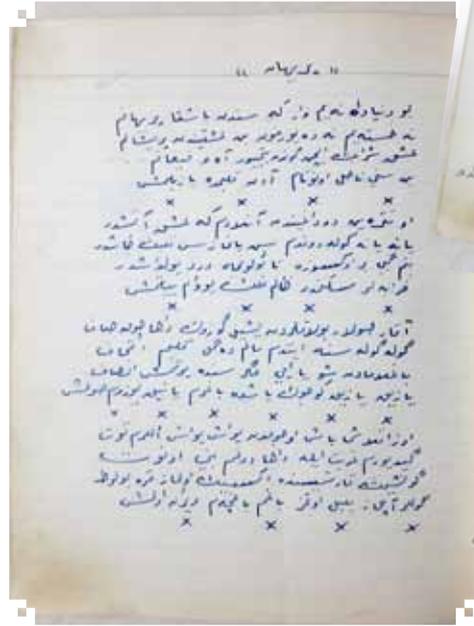
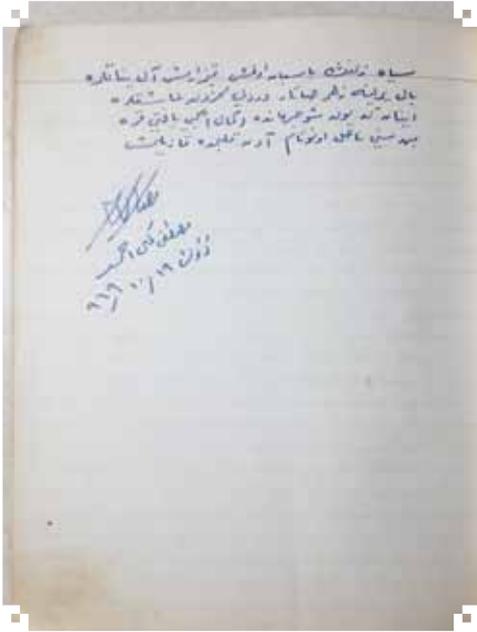
Yüzüm genç yaşım küçük şirin canım çürüttüm
Gözyaşımı acaba kimler için kuruttum
Ne derde derman buldum ne de aşkın unuttum
Malım canım gençliğim aşka kurban eyledim

O zalimin elinden içtim zehirli şarap
O günden hiç kalbimden eksik olmaz ıstırap
Ben bu kısa ömürde çektim bin türlü azap
Malım canım gençliğim aşka kurban eyledim

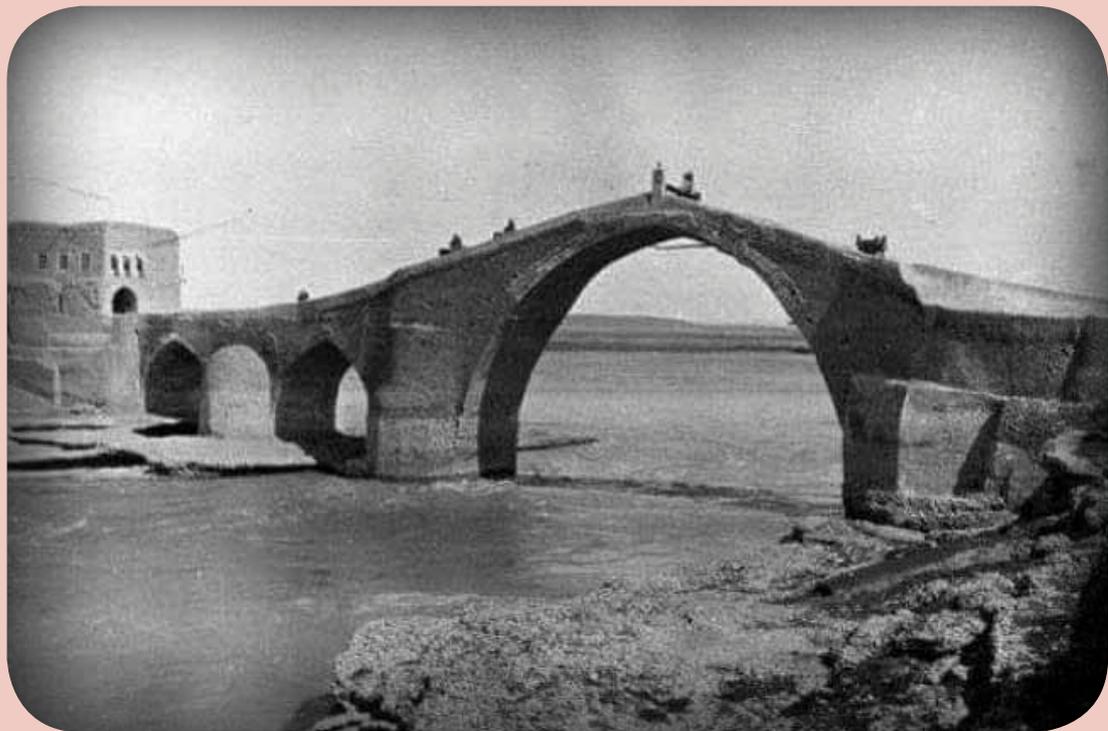
İmza

Mustafa Kemal Ahmet
Kerkük 19.10.1969

Bir mum gibi eridim yolların beklemekten
Hayatım böyle geçti ah çekip inlemekten
Bir yaprak kopardım bağındaki çiçekten
Malım canım gençliğim aşka kurban eyledim

Türkmen Albümünden

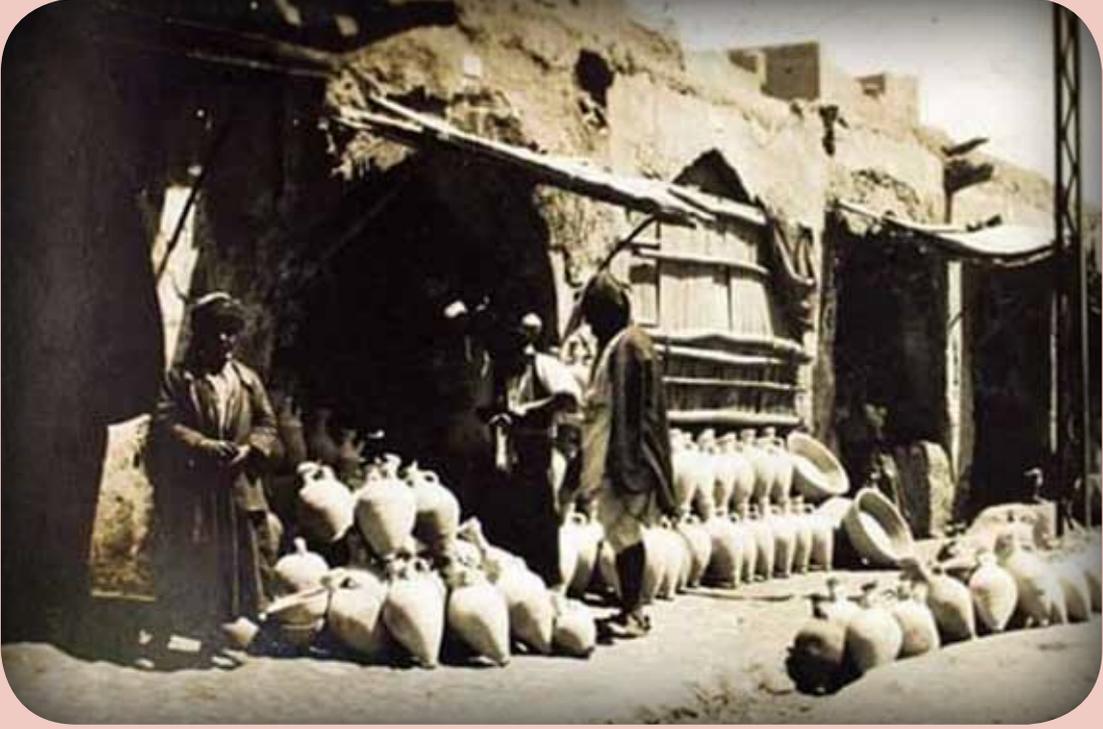

Altunköprü'nün tarihi köprüsü (1910)

Kerkük Atlas caddesi (1951)

Editörün Seçtikleri

Kerkük'te Büyük Bazar'da küze satan dükkanlar (1950)

Kerkük Evkaf caddesi (1950)

Yeter ki bırakın yakam
Kendi hayatıma bakam
Sizin olsun taht u makam
Bana kalemim yetiyor

Siz girin tuhaf işlere
Konun kokuşmuş leşlere
Deyin o ayyaş keşlere
Bana kalemim yetiyor

Size mubahtır her oyun
Orda aslan burda koyun
Para için eğin boyun
Bana kalemim yetiyor

Alın tüm dünyayı alın
Şato villalarda kalın
Hiç doymak bilmeyin çalın
Bana kalemim yetiyor

Dedim ya durmayın çalın
Çalın çaldıkça alçalın
Cepler sıcak ense kalın
Bana kalemim yetiyor

Kazın ona buna kuyu
Budur topunuzun huyu
Katın rakıllara suyu
Bana kalemim yetiyor

Milleti kör mü sandınız
Yalandır bütün andınız
Dünya ahiret yandınız
Bana kalemim yetiyor

Yitirmişler öz özlerin
Hırs bürümüşdür gözlerin
Yalan süslüyor sözlerin
Bana kalemim yetiyor

Ben sıradan bir yazarım
Kalem bilir gam azarım
Siz saklayın ben yazarım
Bana kalemim yetiyor

Hepinizi tek tek, tarttım
Sizleri tartıkça arttım
Kalemdir en güçlü kartım
Bana kalemim yetiyor

Erbiloğlu durmaz, yazar
Dokundurur azar azar
Nasılsa, son durak mezar
Bana kalemim yetiyor

Hak ismini duyunca zalimin ödü kopar
İnsanlığı kandıran alimin ödü kopar
Bütün ilm ü marifet haktan kuluna gelmiş
Kitaba sığdırılan talimin ödü kopar

Hak ismini duyunca haksızlar hak savunur
Beynini küf kaplamış karalar ak savunur
Adaletin kaynağı olan o Hayyü'l-kayyum
İmtihan dünyasında kirliyi pak savunur

Çardağı gam olanın tek tesellisi haktır
Hakka karşı gafilin acısı müstahaktır
Bu fani insanoğlu mağrur olmaya görsün
Mağrura haktan gelen her tür musibet haktır

Ey adem oğlu senin etin nedir budun ne
Ses telleri paslanmış sazın nedir udun ne
Düşünmez misin bir gün fenaya yolculuğu
Hâlâ bu ölümsüzlük çaban ne umudun ne

Hakkı hatırlatmaya Mehdi İsa mı gerek
Kılıcın konuştuğu ahdi İsa mı gerek
Hakkın kelamı olan Kur'an kâfi değil mi?
İslam'da zikredilen vaadi İsa mı gerek

KERKÜK VAKFI
KERKÜK FOUNDATION

QARDASHLIQ

REVIEW OF CULTURE ART LITRERATURE AND FOLKLORE

Year: 22 Issue: 85 January - March 2020

ISSN : 1302-2857

On behalf of the Kerkük Foundation
Owner of the right and editor in Chief
Erşat HÜR MÜZLÜ

Editor and Genel Coordinator
Suphi SAATÇI

Correspondence Address
P. O. Box 20 Cerrahpaşa/İSTANBUL
Tel. (0212) 584 00 75
Fax (0212) 584 00 76
www.kerkukvakfi.com
www.kardaslik.org
email: kardeslik@kardeslik.org

Administrative Office
Haseki Sultan Mahallesi Kuka Sokağı
Huzur Apt. No: 1/1
Fındıkzade/İSTANBUL

Representatives
Habib HÜR MÜZLÜ (Ankara)
Timur TAŞ (İzmir)
Ali İhsan NAQIB (ABD)

Consulted by an Anditorial
Reference Council
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Mahir NAKİP
Prof. Dr. Suphi SAATÇI
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM

Editorial Board
Kemal BEYATLI
AydiL EROL
Erşat HÜR MÜZLÜ
Habib HÜR MÜZLÜ
Mahir NAKİP
Acar OKAN
Suphi SAATÇI
Suphi SALT
Nazım TERZİOĞLU

QARDASHLIQ

Published quarterly in Turkish, English,
and Arabic
by İzzettin Kerkük Culture
and Research Foundation
(Kerkük Fondation)

Authors are responsible for the articles and photographs published in
this review. Articles and photographs published in the review may be
used elsewhere by indicating the source

Contents

The International Legal Rights Of The Iraqi
Turkomans • *Yücel GÜÇLÜ*

42

Section in Turkish

01-40

Section in Arabic

45-64

The International Legal Rights Of The Iraqi Turkomans

The Anglo-Iraqi Treaty of Alliance of June 30, 1930, signifying the end of the British mandate in 1932, failed to specify minority rights.¹ In this treaty Britain did not press for the inclusion of safeguards for the minority communities. If such safeguards were necessary, the British government thought that it was the responsibility of the League of Nations to insist upon them, while considering the question of the termination of the mandate and the admission of Iraq into the League. Such a procedure would not be unusual since on several occasions in the past the League had required applicants for membership in the organization to give pledges regarding the good treatment of minorities. The League accepted this view. The emphasis which it placed on the giving of guarantees by Iraq regarding the minorities, however, indicated the seriousness with which it regarded the question.²

On September 4, 1931, the Council of the League of Nations requested the Permanent Mandates Commission to submit its opinion on the proposal of the British government for the emancipation of Iraq. The task entrusted by the council to the commission consisted of giving opinion as to whether, in the case of Iraq, the time for putting an end to the mandatory regime—a regime which, from its inception, had possessed certain special features—had arrived; and defining the guarantees that would, in that case, be given by Iraq to the League of Nations. The commission pointed out that the question as to whether a people, which had hitherto been under the mandatory regime, had become fit to stand alone was above all a question of fact. In determining their ability to do so, it was neces-

sary not only to ascertain whether the country—which was desirous of emancipation—had at the present time the essential political institutions and administrative machinery of a modern state, but also whether it showed evidence of such social conditions and civic spirit as would be required to ensure the regular working of these institutions and the effective exercise of civil and political rights as established by law.³

The Permanent Mandates Commission expressed that it had no opportunity to observe firsthand the moral condition and internal policy of Iraq, the degree of efficiency reached by its administrative organization, and the spirit in which its laws were applied and in which its institutions functioned. In judging the actual situation in Iraq, the commission could therefore only endeavor to reach a conclusion on the basis of the annual reports of the mandatory power and the special report entitled “Progress of Iraq during the Period 1920-1931,” together with the explanations furnished year by year the accredited representatives of the mandatory power during the examination of these reports and the numerous petitions addressed to the League of Nations by inhabitants or by third parties with the observations of the mandatory power upon them. The views of the British government as to the political maturity of Iraq were the views of the guide who had constantly seen and directed the rapid progress made by that country during the mandatory regime.⁴

Some members of the Permanent Mandates Commission, and especially its Belgian representative and rapporteur, Pierre Orts, former Secretary General of the Ministry of Foreign Affairs, was not convinced that the guarantees laid down in the Iraqi Constitution adequately safeguarded the future of racial and religious minorities. The

1 Text of the treaty in Treaty Series No.15 (1931), Treaty of Alliance between His Majesty in respect of the United Kingdom and His Majesty the King of Iraq, with an exchange of notes, Baghdad, 30 June 1930. Command Papers 3797 (London: His Majesty's Stationery Office, 1931).

2 Colonial Office Papers, The National Archives, Kew, London (henceforth referred to as CO) 730/152, File 78058. Minute (Hall), July 26, 1930.

3 League of Nations, Permanent Mandates Commission, Minutes of the Twenty-first Session, October 26-November 13, 1931, p.1.

4 Ibid., p.2.

mandates section of the League of Nations Secretariat had exhaustively collected material about the mandates. The commission, the majority of whose members were natives of nonmandatory states, received information from various sources. In addition to that provided in the reports of the mandatory power and the replies of the accredited representatives, there were the petitions from and information from other private sources. The commission had received information to the effect that Article 6 of the Iraqi Constitution, which provided that all Iraqis were equal before the law, would be a dead letter, and the protection of minorities therefore illusory.⁵

The Permanent Mandates Commission was concerned about the future security of minority communities; and in its report of November 13, 1931, in a rare exercise of its limited rights, expressed the opinion that as part of the conditions of its emancipation from the mandatory regime and in addition to satisfying certain tests of its capacity for full self-governance, Iraq must also be prepared to offer to the League of Nations guarantees on certain matters of international concern. In accord with the recommendations of the commission, the League Council appointed a special committee to draft a formal declaration of guarantees. Of these guarantees, those to which the commission had directed its principal attention were the protection of minorities, the judicial rights of foreigners, and the concession of the most-favored-nation treatment to states members of the League, which is subject to reciprocity.⁶

When Iraq's application for admission to the League of Nations came up for consideration in 1932, the Council of the League required and received from the Iraqi government a written declaration defining the areas where the minority languages, local administration, law courts, and primary education were to function. The declaration of May 30, 1932, was to rank as part of the constitution, reaffirming Iraq's undertakings in regard to minorities. The mechanism was certification that Iraq, as the first Arab state to be admitted to the League, had been prepared for and was ready to assume its place among modern nations, capable of governing itself in accordance

with the standards of the Geneva institution.⁷

Of the sixteen articles in the declaration assented to by the Iraqi government, ten deal with the protection of minorities. These articles—which were drafted in consultation with Nuri Said, the Iraqi Prime Minister—are based on the terms of a similar declaration that Albania was required to give before it was admitted to the League of Nations, but include some additional guarantees. In making public the text of the articles, the League expressed satisfaction that many of the “constitutional and legal provisions of Iraq are based on a very liberal conception of the rights to be accorded to racial, linguistic and religious minorities.”⁸

Under Article 1 the stipulations contained in the declaration were recognized as fundamental laws of Iraq; and no law, regulation, or official action should conflict or interfere with these stipulations; nor should any law, regulation, or official action, then or in the future, prevail over them. In conformity with Article 4, notwithstanding the establishment by the Iraqi government of Arabic as the official language and notwithstanding the special arrangements to be made by the Iraqi government—under Article 9 of the present declaration—regarding the use of the Kurdish and Turkish languages, adequate facilities would be given to all Iraqi nationals whose mother tongue was not the official language for the use of their language—either orally or in writing—before the courts.

Article 8 stated that in the public educational system in towns and districts in which were residents a considerable proportion of Iraqi nationals whose mother tongue was not the official language, the Iraqi government would make provisions for adequate facilities for ensuring that in the primary schools instruction should be given to the children of such nationals through the medium of their own language.

According to Article 9, Iraq pledged that in the districts of Mosul, Arbil, Kirkuk, and Sulaimaniya and in the subdistricts in which the population was predominantly of Kurdish race,

7 Text of the Declaration of the Kingdom of Iraq, Made at Baghdad on May 30, 1932, on the Occasion of the Termination of the Mandatory Regime in Iraq, and Containing the Guarantees Given to the Council by the Iraqi Government in League of Nations, *Official Journal*, July 1932, Annex 1373, pp.1347-1350.

8 See League of Nations Document, C.444.1932.VI, May 30, 1932.

5 Ibid., p.110.

6 CO 730/162, File 88058. Minute (Hall), June 4, 1931; Foreign Office Papers, The National Archives, Kew, London 371/16028. E369/9/93. Departmental Memorandum, January, 21, 1932.

the official language, side by side with Arabic, should be Kurdish. In the subdistricts of Kirkuk and Kifri, where a considerable part of the population was of Turkoman race, the official language, side by side with Arabic, should be either Kurdish or Turkish. Iraq undertook that in the said subdistricts officials should, although subject to justifiable exceptions, have a competent knowledge of Kurdish or Turkish as the case may be. Although in these subdistricts the criteria for the choice of officials would be, as in the rest of Iraq, efficiency and knowledge of the language, rather than race, Iraq undertook that the officials should, as hitherto, be selected, so far as possible, from among Iraqis from one or other of these subdistricts.

In accordance with Article 10, the stipulations of this declaration—so far as they affected persons belonging to linguistic or religious minorities—were declared to constitute obligations of international concern and would be placed under the guarantee of the League of Nations. No modifications could be made in them without the assent of a majority of the Council of the League of Nations. Any member of the League represented on the council should have the right to bring to the attention of the council any infraction or danger of infraction of any of these stipulations, and the council might thereupon take such measures and give such directions as it may deem proper and effective in the circumstances. Any difference of opinion as to questions of law or fact arising out of these articles between Iraq and any member of the League of Nations represented on the council should be held to be a dispute of an international character under Article 14 of the Covenant of the League of Nations. Any such dispute should, if the other party thereto demanded, be referred to the Permanent Court of International Justice. The decision of the Permanent Court should be final and should have the same force and effect as an award under Article 13 of the Covenant.

It is of great importance to note that this Iraqi declaration to the League of Nations recognized Kirkuk and Kifri as predominantly Turkoman. Turkish was mentioned as one of the official languages of these districts. Equal minority rights were granted to the Kurds and Turkomans alike. Most writers on Iraq in this period seem to have overlooked this crucial point. As cited in the preceding paragraphs, the declaration includes a number of international obligations and sets out

guarantees for the rights of the Turkomans that Iraq is not allowed to amend or abolish. Most fundamentally, Iraq, in 1932, recognized for the first time the Turkomans as an officially constituted ethnic minority with legal rights—a condition, determined by the League of Nations, for gaining independence.

Iraq became a member of the United Nations on December 21, 1945, while it was still a member of the then existing League of Nations and without having then or since sought, obtained, or effected any reduction in the formal international obligations it incurred voluntarily and laid out bindingly in the 1932 declaration. Resolutions passed at the end of the twenty-first and last formal meeting of the League of Nations Assembly on April 18, 1946, in Geneva reaffirmed those guarantees upon which Iraq's independence and territorial integrity depended. These obligations have been transferred to the United Nations and are still in effect to this day.⁹

But even before this, the Iraqi government—aware of the apprehensions expressed by the League of Nations, the European press, and the Parliament at Westminster—had set about reassuring them by the enactment of some laws for the benefit of minorities. For linguistic minorities, the Local Languages Law No.74 of 1931 provided that the official language should be Kurdish or Turkish in a number of the northern districts and, in addition, that in all primary schools in these districts the language of instruction should be that of the majority of pupils. The law accepted Kirkuk and Kifri as areas inhabited by Turkoman majorities.¹⁰

9 For the assumption of the United Nations of the functions and powers belonging to the League of Nations under the international agreements, see League of Nations, *Official Journal*, Records of the Twentieth (Conclusion) and Twenty-first Ordinary Sessions of the Assembly, Texts of the Debates at the Plenary Meetings and Minutes of the First and Second Committees, Special Supplement No. 194, 1946, pp.221-224. For the transfer to the United Nations of certain functions and activities of the League of Nations, see *Yearbook of the United Nations 1946-1947* (Lake Success, New York: Department of Public Information, 1947), pp.110-113.

10 Peter Sluglett, *Britain in Iraq, 1914-1932* (London: Ithaca Press, 1976), pp.182-194; Cecil John Edmonds, "The Kurds of Iraq," *The Middle East Journal*, Vol.11, No.2 (Winter 1957), 59; idem, "The Kurds and Revolution in Iraq," *The Middle East Journal*, Vol.13, No.1 (Winter 1959), p.10.

على تلبية متطلبات المجتمع وتطلعاته وطموحه وتلافي الآثار السلبية التي تتركها مستقبلاً في حال نضوبها أو تدهور إيراداتها أو انخفاض أهميتها الاقتصادية أو زيادة الاعتماد عليها دون أخذ مسألة العدالة الاجتماعية والبيئة بعين الاعتبار كما هو حاصل في حال سيادة النظرة السياسية.

ويفضل اللجوء الى تحجيم دور الدولة في الاقتصاد وفسح المجال امام القطاع الخاص لتنشيط الاقتصاد تحت اشراف الدولة، لان التحجيم سيؤدي الى ترجمة القراءة الاقتصادية على ارض الواقع وتحجيم النظرة السياسية وعدم توظيف الايرادات النفطية لصالح المشاريع السياسية العشوائية وقصيرة المدى.

المصادر

القطاع النفطي العراقي- معضلات الواقع، فرص وتحديات المستقبل - الاستاذ احمد موسى جواد

قطاع النفط في العراق بين الواقع المؤلم والأفاق المستقبلية - د.فلاح خلف الربيعي

الاقتصاد العراقي ومخاطر الهيمنة النفطية - مركز الفرات - أ.م.د. حيدر حسين آل طعمة

عمرها وازدادت سرعة نضوبها والعكس صحيح.
2_ ان اسعارها متذبذبة ومتقلبة تبعاً للظروف الطبيعية والاقتصادية والسياسية التي تحصل في الاسواق العالمية كون النفط سلعة استراتيجية يتم تحديد اسعارها دولياً وليس محلياً، اي لا يمكن للدولة المنتجة لها ان تحدد اسعارها.

3_ انها مُعرضة للمخاطر المستقبلية التي تهدد هيمنتها وقيمتها الاقتصادية وذلك بحكم التطور التقني الباحث عن إيجاد البدائل المنافسة لها كالنفط الصخري مثلاً.

4_ التلوث البيئي الذي تسببه هذه الثروة لمالكها دون تمتعهم بالمنافع التي توفرها والتي هي من حقوقهم.

5_ ثروة وطنية عامة تشمل الجميع ولا تقتصر على جيل دون آخر ولا فرد دون اخر ضمن جيل معين.

تغليب القراءة الاقتصادية هو الحل

وفقاً لخصائص الثروة النفطية المذكورة آنفاً يكون الحل هو تفعيل القراءة الاقتصادية لإدارة هذه الثروة، حيث تؤدي (القراءة الاقتصادية) إلى التفكير بزراعة النفط فوق الارض بعد استخراجه من باطن الارض، وذلك من خلال استخدام الايرادات النفطية في بناء اقتصاد قوي متين قادر

100 عام، وفي حال تم بلوغ الهدف الذي رسمته وزارة التخطيط في خطتها 2013-2017 إلا وهو الوصول بالإنتاج اليومي الى 9.5 مليون برميل يومياً، فإن عمر النضوب سيكون 43 عام، إلا ان هذا الهدف لم يتحقق لحد الآن مع انتهاء عام 2017. ولكن من الممكن ان يرتفع الإنتاج الحالي مستقبلاً إلى 6 مليون برميل يومياً ويكون عمر النضوب هو 68 عام، في عام 2086، ولكن السؤال المطروح على ماذا سيعتمد العراقيون بعد نضوب النفط؟

ويلاحظ استمرار فعالية النظرة السياسية للموارد النفطية وتوظيفها بالشكل الذي يخدم المشاريع السياسية الضيقة، أي استخدامها من أجل الوصول الى السلطة السياسية عبر سياسة التوظيف المثقوبة لحصد أكبر عدد من الاصوات الانتخابية والفوز بالسلطة السياسية التشريعية أم تنفيذية ام قضائية لمدة قصيرة كون هذه السلطة اصبحت احدى وسائل تكوين الدخل المترف سواء من خلال الامتيازات المخصصة لها ام من خلال المزايدات التي تحصل بين الفرقاء السياسيين أم غيرها.

حيث لم تأخذ النظرة السياسية الثروة النفطية على انها ثروة ناضبة وإيراداتها متقلبة ومعرضة للمخاطر المستقبلية بفعل التطور التكنولوجي، فضلاً عن التلوث البيئي وأنها ثروة عامة تشمل الجميع، ولذا فاستمرار النظرة السياسية على حساب القراءة الاقتصادية والمشاريع الحقيقية سيعيد انتاج الاثار السلبية المذكورة أنفاً ويجعلها متكررة ومستمرة مع استمرار سيادة النظرة السياسية على القراءة الاقتصادية.

خصائص الثروة النفطية

يمكن النظر الى الثروة النفطية من زاوية معينة تختلف عن النظرة السياسية، فهي ثروة لها مجموعة خصائص متمثلة بالآتي:

1_ غير متجددة اي انها ثروة ناضبة وان مدى سرعة نضوبها مرهون بمدى الضغط عليها، اي كلما زاد انتاجها كنتيجة لزيادة النمو الاقتصادي او النمو الصناعي او النمو السكاني، كلما انخفض

ومن جانب آخر، ان انتعاش القطاع الريعي سيسهم في ارتفاع أجور العاملين فيه وهذا ما يحفز العاملين في القطاعات الأخرى على الانتقال للقطاع الريعي رغبة بالأجور المرتفعة فينخفض حجم القوى العاملة في القطاعات الأخرى فترتفع أجورها في هذه القطاعات ومن ثم ترتفع تكاليف الإنتاج فترتفع الأسعار وتنخفض القدرة التنافسية فتزداد البطالة ايضاً.

نتائج تغليب النظرة السياسية على القراءة الاقتصادية

وهذا ما حصل بالعراق فعلاً حين تسيدت النظرة السياسية على القراءة الاقتصادية تجاه الموارد النفطية، حيث نلاحظ ارتفاع مساهمة القطاع النفطي في العديد من المؤشرات الاقتصادية وأهما الناتج المحلي الاجمالي عندما شكلت أكثر 46% بالمتوسط للمدة 2006-2016، وأكثر من 90% من الإيرادات المالية والصادرات السلعية بالمتوسط لنفس المدة، وكذلك ارتفاع حجم البطالة بأغلب انواعها، حيث تتراوح ما بين 30-40 والبعض يقول وصلت 50 و60 بالمائة. أضف الى ذلك شيوع الفساد بمختلف اشكاله، حتى احتل المرتبة 166 من أصل 176 دولة ضمها تقرير منظمة الشفافية العالمية لعام 2016. فضلاً عن بلوغ حجم الفقر 22.5 بالمائة حسب ما اشارت اليه وزارة التخطيط، وزيادة حالات الانتحار وتعاطي المخدرات وارتفاع الامية وزيادة الامراض وغيرها. وما يؤكد هذا الكلام هو احتلال العراق المرتبة 121 من أصل 188 دولة في مؤشر التنمية البشرية الذي تصدره الامم المتحدة.

يعد العراق من البلدان الغنية بالموارد النفطية وذلك بحكم امتلاكه احتياطي نفطي يقدر بأكثر من 148 مليار برميل من النفط الخام في عام 2016 حسب احصائيات منظمة الأوبك، وبهذا الاحتياطي فهو يحتل المرتبة الرابعة عالمياً بعد كل من فنزويلا (302) والسعودية (266) وإيران (158) مليار برميل لنفس العام.

على ماذا سيعتمد العراقيون بعد نضوب النفط؟ في ضوء الإنتاج الحالي البالغ تقريبا 4 مليون برميل يومياً، فإن عمر نضوب النفط سيكون

ثروة العراق النفطية بين السياسة و الاقتصاد

بالأموال الكافية، والذي من شأنه يؤدي إلى تقليص البطالة وتحسين التجارة استيرادا وتصديرا، كما تسهم موارده في زيادة الاحتياطي الأجنبي الذي يدعم العملة الوطنية التي تنعكس على حياة المواطن بشكل مباشر.

غياب القراءة الاقتصادية وحضور النظرة السياسية

وفي ظل تغيب القراءة الاقتصادية ذات الأفق المستقبلية وحضور النظرة السياسية ذات الأفق الآنية والتفكير بمصالحها الخاصة على حساب المصالح العامة، تجاه الثروة النفطية وإيراداتها المالية ستظهر النتائج سلبية وعلى رأسها مشكلة المرض الهولندي المتمثلة في زيادة الاعتماد على المورد الريعي، ويؤدي إلى تقلص مساهمة الأنشطة الإنتاجية في الاقتصاد، وذلك بحكم زيادة العملة الأجنبية في الاقتصاد فيزداد الطلب على العملة المحلية فترتفع أسعارها ومن ثم ارتفاع أسعار المنتجات المحلية فتتخفف قدرتها التنافسية وانخفاض الصادرات وزيادة البطالة، هذا من جانب.

المدخل: تحتل الثروة النفطية في الوقت الحاضر دوراً مهماً وكبيراً على المستوى المحلي والإقليمي والدولي، سواء بشكل مباشر أو غير مباشر وفي أغلب المجالات وخصوصاً السياسية والاقتصادية والاجتماعية وحتى العسكرية وغيرها، وذلك لما يتمتع به النفط من مميزات تجعله يحتل هذه الأهمية الكبيرة كارتفاع درجة الحرارة التي يولدها وسهولة نقله وانخفاض تكاليف إنتاجه وزيادة عدد مشتقاته ودخوله في إنتاج ما يقارب 350 ألف منتج بالإضافة إلى انه اقل تلويثاً للبيئة، فضلاً عن الموارد المالية، التي يولدها من خلال بيعه كمادة خام او مشتقات نفطية للعالم الخارجي وذلك بعد سد الاستهلاك المحلي وتصدير الفائض نحو الخارج، حيث تسهم موارده في حال تم توظيفها بناء على التخطيط والبناء الاقتصادي السليم، في استمرارية النمو الاقتصادي على المدى البعيد، وتحقيق الاستدامة المالية المتمثلة في قدرة الدولة على الإيفاء ببرامجها الايرادية الانفاقية دون خفض برامجها والوفاء بالتزاماتها المالية المستقبلية، ورفد احتياجات التنوع الاقتصادي

الممتلكات العامة من يحميها

توعية اولادها منذ نعومة اظفارهم وتبيان اهمية الحفاظ على ممتلكات البيت والحي والشارع والمدينة وبالتالي كل الممتلكات العامة للدولة والخاصة للمواطنين

فقد يتربى الابن في بيت يكون فيه الوالدان يرتكبان مثل هذا التصرف بالاشياء داخل البيت او خارجه ويكونان قدوة غير صالحة للابناء ويتركون الطفل ينمو ويكبر ويترك في الشارع يلعب ويلهو ويفقد الوالدين.

اما الجهة الاخرى التي تقع عليها مسؤوليات ومهام جسام فهي المدرسة التي يتوجب عليها تنمية روح المواطنة الصالحة والشعور بالمسؤولية تجاه الممتلكات والمال العام وحب المحافظة عليها وحب النظافة والجمال والعدالة عبر تنمية هذه الصفات الجيدة الايجابية من خلال الدروس المنهجية كالتربية الاخلاقية او استقطاع دقائق من الدرس الاول لشرح مثل هذه الامور وما شاكلها وارشاد التلاميذ الى كيفية التعامل مع المال العام.

ولا يفوتنا هنا ان نركز على دور هام لطرف اخر في هذا المثلث المهم الى جانب الاهل والمدرسة، فان لوسائل الاعلام المعني بالموضوع لا سيما القنوات التلفزيونية التي تدخل ودون استئذان كل البيوت، يتوجب عليها تقديم كل ما ينفع العائلة والمجتمع بشكل عام وتقديم برامج تربوية لا تشمل الاطفال فحسب، بل شرائح اخرى كثيرة من المجتمع العراقي، بالاضافة الى عرض فواصل تمثيلية غير مباشرة و فقرات اعلانية وارشادية وتوعية جميع ابناء الشعب حول هذا الموضوع المهم والحيوي.

ان الوطن امانة غالية و ثمينة في اعناقنا وكل ممتلكات الوطن هي ممتلكاتنا ويتوجب الحفاظ عليها من العبث والسرقة والنهب والتدمير.

الممتلكات العامة بكافة اشكالها وانواعها هي نوع من المال العام وهي ملك لجميع ابناء الشعب دون استثناء وواجب الجميع الحفاظ عليها. ولا شك ان هناك ادوارا ومسؤوليات تقع على عاتق عدة جهات في البلد من اجل التقليل من حالات العبث بالممتلكات العامة ان لم نقل القضاء عليها تماما، وهو امر مستبعد جدا خاصة في المرحلة الراهنة التي تمر بالوطن.

ان ظاهرة تخريب الممتلكات العامة والعبث بها ظاهرة ليست بالجديدة علينا فقد لاحظناها في مجتمعاتنا منذ امد بعيد وتتجسد هذه الظاهرة في تكسير الاسيجة الحديدية للحدائق العامة وتحطيم سور خشبي او ان نرى كراسي الحافلات الحكومية وسيارات النقل العام بمقاعد ممزقة او اصبحت سبورة تدون عليها رسائل وذكريات من استقلها.

لكن اقصى درجات العبث والهدر بالمال العام وتخريب الممتلكات سواء العائدة للقطاع العام او الخاص هو ما تتعرض له الممتلكات من سلب ونهب وتحطيم و حرق وتدمير عند كل مناسبة اليمة سواء كانت في الحرب او عند سقوط الحكومة واثناء اعمال الشغب وهي افعال تتميز بالعنف والدمار وتجعل مؤسسات الدولة ومبانيها العامة والكثير من الممتلكات الخاصة عرضة للتدمير والنهب وتتركها خرائب وابنية خالية متوشحة بالسواد والرماد نتيجة اعمال الحرق المتعمد.

ان هذا الامر مرفوض رفضا تاما من قبل الاكثية ابناء الشعب سواء كان هذا التخريب بدرجات عالية او واطئة وهي مقاصد للسرقة او التخريب خاصة عند تحطيم بعض الاشياء دون سرقتها مثل زجاج النوافذ والعبث بالمحتويات غير المنقولة للبنية.

ان للمجتمع والدولة دورا اساسيا للحد من هذه الظاهرة السلبية، وتقع المسؤولية على الجميع دون استثناء وخاصة العائلة التي يجب عليها

حقوقهم في هذا البلد. من ما ذكرنا أعلاه يتبين لنا ما يلي :-

- إن جميع الشعوب والقوميات هي منبع واحد ولا يمكن أن تكون اللغة أساسا للمفاضلة.

- إن تعدد اللغات والقوميات هي واجبة ولا يمكن الاستغناء عنها.

- إن النسب للقومية والنظر للآخرين بروح استعلائية هي مرفوضة وممنوعة.

- إن الأنساب لا يمكن إن تكون الأساس الوحيد للقومية.

- لا يجوز التنصل من القومية أو القبيلة والانتساب إلى الغير. ونحن كتركمان العراق تعرضنا في العهود السابقة إلى ضغوطات كبيرة جدا من اجل الانسلاخ من قوميتنا والانصهار في القوميات الأخرى، ومورست تجاهنا شتى أنواع التهيب والترغيب وكان نتيجتها تمرير آلاف المعاملات تحت عنوان ما يسمى "تصحيح القومية"، في الشريط الإحصائي والتي كانت ضرورية لتمشية أية معاملة مهما كانت بسيطة في دوائر الدولة وأجبرت العشائر التركمانية على تغيير أنسابها والانتماء إلى أصول وانساب عربية ما انزل الله بها من سلطان تحت إشراف الأجهزة الحكومية ومراقبتها.

واليوم فنحن نقف في أعتاب مرحلة مهمة في وقت تشهد الساحة السياسية العديد من المتغيرات المتلاحقة التي سيكون لها التأثير الكبير لإثبات وجودنا كقومية أصيلة كان ولا يزال له الدور الكبير في تاريخ و بناء هذا الوطن. وقد حيانا الله جل جلاله بهذه اللغة وجعلها أمانة في أعناقنا وسنقف بين يدي الله وسنسال عما قدمناه في حياتنا (وقفوهم إنهم مسؤولون) وإلا ستلاحقنا لعنته إلى يوم القيامة.

كانت تفرضها الحياة اليومية. وعدنان هو الجد الثاني والعشرون للرسول (e) ورغم معرفه الرسول من كونه من أحفاد إبراهيم (u) إلا انه لم يذكره لدى انتسابه توخيا للدقة فإذا كان الرسول (e) هو اعلم خلق الله يرفض التعمق في النسب خوفا من الوقوع في الخطأ فما بال من جاءوا بعد مئات السنين حاملين معهم انساب القبائل و جازمين في صحتها والأمر من ذلك أولئك المصدقين بهذه الأنساب متناسين قول الرسول (e) (كذب النسّابون) وتحذير الرسول (e) لنا عاقبة من تنسب إلى غير أبيه ومواليه إذ قال (من ادعى إلى غير أبيه أو انتمى إلى غير مواليه فعليه لعنة الله المتتابعة إلى يوم القيامة). أما النسب الأعمى للجنس أو القبيلة أو القومية أو التفاخر بالأنساب فهي مذمومة لأنها من الجاهلية ولا فضل للإنسان فيها فهي من اختيار وتقدير الخالق له بقوله (وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ {68}) القصص ولا يحاسب العبد يوم القيامة على ما لا اختيار له فيه ولا يسأل عن نسبه (فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ {101}) سورة المؤمنون . وقد قال عليه الرسول (e) في الحديث الشريف (ليس منا من دعا إلى عصبية وليس منا من قاتل على عصبية وليس منا من غضب على عصبية).

فإذا كان من العيب ولسانه إن ينسب على الإنسان لقوميته فذلك من غير المعقول أن يتنصل بعض الناس من انتمائهم القومي لينتسبوا إلى غيره ظنا منهم إن هذا الانتساب يرفع من قدرهم في هذه الدنيا أو من اجل الوصول إلى مكاسب دنيوية نتيجة الممارسات الخاطئة للحكومات السابقة التي راحت تخالف مشيئة الله سبحانه وتعالى (وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ {118}) سورة هود، وتعمل على صهر القوميات ضمن قومية واحدة وحرمان بقية القوميات من الحقوق والامتيازات التي يستحقونها ضمن كونهم مواطنين لهم

ويحاول إن يتصل من لسانه من أجل انتفاع دنيوي.

ومن هذا يتبين إن لغة الإنسان هي التي تحدد انتماء القومي. والدليل على ما نقول إن الرسول الكريم محمد (e) وهو من نسل إبراهيم عليه السلام وإن الأخير لم يكن عربياً لكن الرسول عليه أفضل الصلاة والتسليم كان عربياً وأكد عربيته في أكثر من موضع. لكنه لم يفضل قوميته على بقية القوميات على الرغم من كون القرآن بلغة قومه (أي العربية) واعتبر الوسيلة الوحيدة للمفاضلة هي التقوى فروى عنه في الحديث الشريف انه لا فضل لعربي على عجمي إلا بالتقوى فقال (يا أيها الناس إلا إن ربكم واحد وإن أباكم واحد لا فضل لعربي على عجمي ولا عجمي على عربي ولا أسود على أحمري ولا بالتقوى، أحمري على أسود، إلا هل بلغت قالوا نعم) وعليه فإن معيار المفاضلة بين البشرية قد حصره بالتقوى وإن ما دون ذلك لا أهميه لها حيث (إلا) أداة حصر واستثناء حصرت المفاضلة بصفة التقوى فقط واستثنت بقية الصفات ومن ضمنها اللغة من المفاضلة على الرغم مما تمتلكه هذه اللغة من مكانة وقدرية تكونها لغة القرآن الكريم التي خاطب بها سبحانه وتعالى عباده. وقد ورد في المأثور من القول (إنما العربية للسان) أي أن من تكلم العربية وعاش ضمن مجتمع عربي عاملاً ضمن عاداتهم وتقاليدهم فهو عربي وكذلك بالنسبة لبقية القوميات وعليه وكما أسلفنا تكون اللغة هي المعتمدة أو الأساس في تحديد القومية وليست الأنساب، وإن الأنساب هي وسيلة لمعرفة صلة القرابة والتي هي مهمة لتحديد مواضيع الميراث والمصاهرة و صلة الرحم حيث ورد عن النبي (e) انه قال (تعلموا من النسب ما تعرفون بها أنسابكم وتصلون به أرحامكم) وقد حكي عن الرسول (e) انه إذا انتسب توقف عند عدنان بن قحطانية وقال (كذب النسابون). لصعوبة الوصول إلى معلومات دقيقة وحقيقية نتيجة الظروف الصعبة والتغيرات والهجرات المستمرة التي

التوحيد بل بعث الله النبيين مبشرين ومنذرين كل لسان قومه ليبين لهم الطريق الصحيح (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِيَ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) {4} سورة إبراهيم) بلغتهم التي يتكلمونها و يفهمونها أمور دينهم و دنياهم وفي مختلف مجالات الحياة اليومية.

ويتبين من ما ورد أعلاه إن الرسل أرسلوا بلسان قومهم أي اللغة التي كانوا يتكلمون بها. أي أن اللغة أصبحت من سمات القوم وبتعبير آخر إن اللغة هي الصفة المميزة للقومية وليست الأصل والنسب لأن الأصل والنسب لجميع القوميات هي واحدة في كل من آدم و آدم من تراب، والقرآن الكريم مليء بالآيات التي تحدث ويخاطب الرسل بها مجتمعهم بصيغة (يا قوم) أي أن الرسل خاطبوا قومياتهم بألسنتهم المحلية كما جاء ذلك في الآية 4 من سورة إبراهيم. وأعتبر القرآن الكريم هذا الاختلاف في الألسن آية من آيات الله بقوله (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ) {22} سورة الروم. وأوجب علينا تدبيرها والإمعان فيها ووصف المعرضين عن آيات الله بالظالمين بقوله (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاؤُهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا) {57} سورة الكهف. وبشر الذين يكفرون بآيات الله بعذاب أليم وقدمها على قتل الأنبياء فقال (إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) {21} (سورة آل عمران .

فإذا كانت آيات الله بهذه المنزلة العظيمة واللسان من هذه الآيات فما حال من يحاول أن يمحي هذه التعددية ويحصرها في لسان واحد كما حدث في العهود الماضية أو يتنكر مما انعم الله عليه

القومية بين اللغة والنسب

يعني وجود لغات متعددة أصلاً وإنه إستحدثت لهجات جديدة لقوم كانوا يتكلمون لغة واحدة وتخصص كل لهجة بأسلوب يميزها من غيرها من الكلام . فإختلاف الألسن هو في النهاية إبتعاد كل لهجة عن غيرها وإبتعادها كلياً عن اللغة الأصلية وتحول اللهجة إلى لغة قومية جديدة.

وهكذا وبمرور الزمان ونتيجة إختلاف البيئة والتأثيرات الحياتية وتوسع إنتشار البشر أدت إلى تباعد جذري في أسلوب النطق وتكوين مفردات جديدة ومسميات أوجدتها الحاجة إليها وبالتالي تكوين لغة جديدة تميز المجتمع المحصور في تلك المنطقة. وقد تكون هذه اللغة متداخلة في بعض مفرداتها مع لغات الأقوام القريبة منها لكونها ها من أصل واحد، وتطورت في ظروف متشابهة لقربيها من بعضها البعض أو استحدثت في لغة معينة واستعارتها بقية الأقوام للحاجة إليها كما نجدها في وقتنا الحاضر في المصطلحات العلمية والاقتصادية وغير ذلك.

وقد بين سبحانه وتعالى في سورة القمر (إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ) {49} ولم يترك الأمور فوضى حسب مشيئة البشر وكان من مشيئته أن خلق البشر على هيئة شعوب وقبائل وجعل ذلك وسيلة من وسائل وسبل التعارف بين البشر فقال في سورة الحجرات (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) {13} .

وما كان الله سبحانه وتعالى أن يترك الناس سدى بعد ابتعادهم عن دين أبيهم آدم وتباعد الأقوام بعضها عن بعض وظهور أديان بعيدة عن

خلق الله سبحانه وتعالى الخلق بالحق والإتزان والتناسق، فكان كل شيء بقدر (إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ) {49} سورة القمر وكرم الله سبحانه وتعالى الإنسان بالعقل تخصيصاً له لم يحض به غير من مخلوقاته وأنعم عليه بالنطق واللغة ليستطيع إن يعبر عما لديه من أحاسيس وأن ينقل للأخرين ما عنده من معان .

لقد حاول الكثيرون منذ قديم الزمان وحتى عصرنا الحاضر تغيير وجود اللغة فمنهم من قال إن نشوء اللغة كان تواضعاً وإصطلاحاً كأصوات يجمعها الإنسان من هنا وهناك على حد زعمهم، وإعتقد آخرون إن اللغة هي هبة من الله للإنسان وإحتجوا بقوله تعالى (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) {31} سورة البقرة والصحيح إن أصل اللغة هو إلهام من الله سبحانه وتعالى بدليل الآية السابقة وهي بعد ذلك إصطلاح وتوفيق في حياة الناس من جديد.

أنطق الله سبحانه وتعالى أمنا حواء بلغة أبينا ادم وقد علماها أبناءهما بعد أن هبطا إلى الأرض ليتعلمها بعد ذلك الأحفاد، فلغة ادم هي لغة الأرض وأهل الأرض كلهم من آدم (u) فلا بد أن تكون اللغات في الأصل لهجات خرجت من تلك. وقد يرى البعض أن هذه النظرية تتعارض مع قوله سبحانه وتعالى (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ) ({22}) سورة الروم. إن هذه الآية توجب وجود لغات عديدة للتعلم لا لغة واحدة، إلا إن العلماء قالوا في ذلك إن إختلاف الألسن لا

سادسا- تأسيس حكومة تكنوقراط مؤقتا الى ان تستقر الأوضاع وتنفذ القوانين بحرفيتها وتدور عجلة المشاريع.

سابعا – إعطاء الاولوية للمحاكم التنفيذية والقضاء المستقل لضمان الاستقلال في الأحكام والقرارات.

ثامنا - أن يكون الأمن الداخلي بيد الشرطة والحدود بيد الجيش والغاء جميع الميليشيات ومصادرة أسلحتهم وان تكون خدمة الجيش إلزاميا لكي يتكون الجيش من كل انسان عراقي بالتساوي.

تاسعا – أن نحافظ على علاقتنا الطبيعية مع دول الجوار وبقية أنحاء العالم. لقد خضنا التجربة سابقا وأدركنا بما فيها الكفاية بأن الحروب والصدام والانتقام لا تولد إلا الخراب ونسلا بعيدا عن الحضارة.

عاشرا -إلغاء قانون التقاعد الجديد لأنه قانون مجحف وعشوائي وضع بصيغة غير مدروسة وإلغاء أجهزة الحماية إلا على نطاق ضيق. وتعديل قانون التقاعد للمسؤولين الذين استغلوا مناصبهم من أجل رفع رواتبهم التي لا يستحقونها، وأن تنظم الحقوق التقاعدية وفق قوانين حضارية.

أحد عشر- أنتم خرجتم من اجل الانسان العراقي فنقل لكل إنسان عراقي الجنسية وعراقي الأصل بأن له حق العمل في الجنوب او في الشمال من وطننا العزيز وألا يكون هناك فرق في التعيين او في المناصب او إدارة الدولة حسب اللغة أو النسب والانتماء الحزبي.

ثاني عشر- يجب ان لا يكون هناك أي تحفظ في احياء أية مراسيم إن كان دينية أو تقليدية أو عدم الحد من إقامة الاحتفالات أو المهرجانات أيًا كانت مسيبتها.

دعوني ألفت النظر الى انه لا وطن مع المندسين ولا وطن مع الفاسدين ولا وطن مع المحتلين، فهلموا الى كلمة سواء بيننا وبينكم ألا نعبد الا الله وألا نحب الا الوطن وأن نحافظ على العراق بكل تعقل وحنكة وإلضاع ما نريد، وما نريده هو الوطن. الوطن العراقي يكفي كل العراقيين.

في المشاكل هو أن الانسان العراقي لا يطمئن على مستقبله لحين الحصول على وظيفة في الدولة تحميه من الفصل وإنهاء الخدمة الذي يتعرض له في القطاع الخاص، علاوة على ضمان شيخوخته براتب تقاعدي مجز يغنيه عن الحاجة إلى الناس. وهذا أساسا مغاير لقوانين الحضارة، فيجب ان نطلب من الدولة ان تعطي لكل عراقي ان كان في القطاع العام او القطاع الخاص راتب التقاعد بعد دفع البديل للرجال لمدة ٢٥ عاما وللنساء ٢٠ عاما، حتى وان كانت المرأة ربة بيت، وهذا النظام متواجد في الدول المتحضرة، وبهذا القانون سوف تنتهي مشاكل البطالة ويُفتح باب القطاع الخاص للعمل وتأسيس المعامل وغير ذلك، ويكون نبراسا للتقدم من كل النواحي ويُقلل من الاعتماد على النفط فقط، فلا يفكر الانسان العراقي ان يدخل عملا في القطاع العام الذي تتحكم فيه الدولة، تصوروا ان التقدم من جميع النواحي يأتي من قبل القطاع الخاص لان الانسان العراقي يبدأ بالتفكير في فتح معامل وفي فتح المعامل يقلل من البطالة و يبدأ الانتاج وتتقدم الدولة وينتعش التصدير وتقل الحاجة المفرطة إلى الاستيراد غير المجدي.

ثالثا – البدء في تحديث المدارس ومناهجها من المرحلة الابتدائية لتدريس أجيال جديدة لزرع ثمرة حب الوطن وأرضه وشعبه الذي يعيش على تلك الأرض منذ الازل وتوفير وتأمين الإمكانات المادية لكل طالب الى ان ينتهي من دراسته وبهذه الوسيلة سينمو لديه الإحساس بالمسؤولية التي تقع عليه، ينبغي فتح مدارس مهنية بحيث يكون كل متخرج متخصصا في عمله وتولد أيد عاملة متخصصة في مهنتها.

رابعا – تحديث الطب، كانت لنا شهره في الطب ومستوى الأطباء، ولكن أكثرهم هاجروا إلى خارج البلد ولذلك يجب أن تكون هناك خطة ومشروع لإعادة هؤلاء إلى وطنهم لإضفاء أهمية على قطاع الصحة، وفتح المدارس المهنية الطبية الوسطية بشكل واسع وتحديث نظام متابعة المستشفيات الخاصة بشكل مستمر.

خامسا -الانتماء الى وظائف الدولة يجب ان يكون هناك امتحان عام للكفاءة دون التوسل إلى اتباع سبل الوساطات والمحسوبيات.

أيها الأحرار في ساحة التحرير لي رأي

خرجنا من أجل المساواة في العدالة والمساواة في العمل والمساواة في المسؤولية والمساواة في المناصب الرئاسية والفرعية.

ولنبداً بالضرورات:

اولا – أن تحضير دستور وقانون أساسي لا يكفي ما دامت هيئة الدولة لم ينلها الاحترام والصيانة، وإذا كانت المجموعات المختلفة تنتقي مواد معينة بذاتها للعمل بها دون الأخرى. في هذا النطاق نتمتع في الدستور (الدائم) للدولة العراقية ومنتساءل، أليست الدساتير عند الضرورة منفتحة على التغيير والتحديث. يمكن الإجابة على ذلك بالإيجاب.

اذن لماذا لا نرجع الى دستور عام ١٩٢٥ فهناك فرق رهيب بين دستور ١٩٢٥ والدستور الحالي الذي صدر بعد ثمانين عاما من صدور الدستور الأول. فقد اضطر الدستور الحالي إلى الإشارة الى المكونات العرقية والمذهبية والدينية والفوارق الطبقية خمسا وعشرين مرة، فالدستور يقول، أننا سنة وشيعة وعرب وكرد وتركمان وكرد فيليون، ويقول إن في هذا البلد مسلمون ومسيحيون ويزيديون وصائبة مندائيون وكلدان وأشوريون، ويستطرد أن هناك اللغات العربية والكردية والتركمانية والسريانية والأرمنية.

يعني ذلك أن مفهوم المواطنة قد اضمحل ليحل محله الانقسام بكل اشكاله وتفرعاته. في حين أن دستور العراق لعام ١٩٢٥ وفي مادته السادسة يقول إنه لا فرق بين العراقيين في الحقوق امام القانون وإن اختلفوا في القومية أو الدين أو اللغة. ولكم ان تحكموا، أي من النصين يتطابق مع المفاهيم الحضارية والمدنية؟

ثانيا. – المشاكل التي تحصل في التعيينات هنا أو هناك وبدون عدالة وظيفية واضحة، والسبب

قبل أن أدلي برأيي اردت ان انقل لكم مقتطفا من كتاب النهج السياسي لتركمان العراق للأستاذ أرشد الهرمزي يقول فيه:

(سألني محدثي في لقاء تلفزيوني: ماذا تغير في العراق، ماذا انحسر وما هو باق؟

وقد كان الجواب واقعيا بقدر ما هو مؤلم. في العراق حكومة وأحزاب ومدن وأنهار، ولكن هناك ما يفقده الجميع، ألا وهي الدولة. فالدولة عقد اجتماعي وعندما يجمع القاطنون في أرض معينة على العيش سوية ويشعرون بالانتماء تظهر الدولة الى الوجود.

إن من اهم مقومات الدولة هي المؤسسات وسيادة القانون. فإذا قتمت بإزالة المؤسسات مثل الجيش وقوى الأمن والإعلام وسبل التواصل فإن أركان الدولة تهتز بشكل عميق. وإذا لم يتم الرجوع الى القانون دون تمييز وتغليب الأسس القانونية يظهر تعدد الأحكام وهذا ما لا ينسجم مع مفهوم الدولة.

لنضرب مثلا على ذلك، فلو فرضنا ان مجموعة أثنية لا تشعر بالاحترام إزاء الراية المرفوعة على السارية بدعوى انها لا تمثلهم، وإذا كانت المحاكم لا تصدر قراراتها باسم الشعب بل باسم مجموعة معينة فان انهيار الدولة أمر لا شك فيه).

إذا لا بد أن ينجح العصيان المدني من أجل العراقيين ومن أجل دولة مدنية مبنية على المساواة، والسبب الأهم في إنجاحها أنكم خرجتم من أجل العراق والعراقيين بدون تمييز بين البشر أو بين طائفة أو عرق أو انتماء ما. نحن بلد الحضارات وتم اقتباس حضارتنا في انحاء شتى من العالم، وهذا إن دل على شيء فإنه يدل على أننا لانفرق بين البشر مهما كان جنسهم وأن الحضارة هدفها الأول هو الانسان.

هيئته لكن المشروع اوقف ولا اعرف السبب، وفي عهد النظام السابق ايضا شكلت لجنة لنفس الغرض لكن المشروع لاقى المصير نفسه وتوقف، اما الان نسمع الرواية نفسها ولا نعرف هل سيلاقي المشروع نفس المصير ام لا.

- كيف ترى مدينة اربيل في شهر رمضان المبارك بين الحاضر والماضي؟

- لشهر رمضان المبارك قدسية ونكهة خاصة لدى تركمان اربيل الذين كانوا يستقبلونه بكل لهفة، وفي هذا الشهر تتبادل الدعوات وتتهيا مادب الافطار في البيوت والجوامع وتقرأ المناقب النبوية الشريفة. ولقدسية هذا الشهر تتم المصالحة بين العوائل او الاصدقاء ان كان هناك نوع من العتاب واللوم، فيتم اصلاح ذات البين في هذا الشهر خصوصا. وكانت لهذا الشهر خصوصية اخرى وهي قيام الاثرياء في هذا الشهر بتوزيع الزكاة لتتقى اموالهم ويتم توزيعها على الفقراء بشكل خفي ويتم توزيع زكاة الشخص على عائلة او عائلتين حتى تستفيد من هذا المبلغ ولم يكن لدى الاثرياء سوى ارضاء ربهم ويخشون الرباء. كما وهناك لعبة فولكلورية تركمانية الا وهي لعبة الصينية (سني زرف) المشهورة التي يمارسها تركمان مدينة اربيل في شهر رمضان في المقاهي الى وقت السحور. وكل المناطق التركمانية في العراق تمارس هذه اللعبة الرمضانية الشهيرة، لان اللعبة فولكلورية وخاصة لدى تركمان العراق، وكانت في السابق تتبادل الدعوات بين المناطق التركمانية ويلعبون هذه اللعبة بمثابة السباق، اما الان فلرمضان قدسية نفسها لدى تركمان مدينتي لكن اخذت تقاليد الماضي تؤول الى الزوال لأن المدينة توسعت ولم تكن كالسابق خاصة بالتركمان وقد تفرقوا في احياء بعيدة ولا يلتقون الا في المناسبات.

- ثمة عملية احصاء سكاني ستجرى في العراق عامة اجلا ام عاجلا ما تقييمكم لهذه العملية و بماذا تتصح التركمان؟

- قبل بدء هذه العملية نحتاج الى توعية كثيفة من خلال جميع الوسائل الاعلامية وعقد ندوات من قبل المثقفين من ابناء شعبنا التركماني لتوعية المواطنين حول هذه العملية، والا هم من ذلك ان الانسان التركماني يجب ان يحتكم الى ضميره وان لا يخشى لومة لائم ولا ينكر قوميته ويعلم تركمانيته بكل صراحة، اكرر واقول ان الانسان التركماني جميل بتركمانيته وانه سيبقى تركمانيا حتى لو انكر اصله فأنه معروف بتركمانيته ويقال له انه تركماني وسيكون مصيره الخجل والخذلان عندما يقال له انه تركماني وانكر قوميته ولا يتحجج بقرية من القرى لينتسب اليها، فالتركمانية ليست عيبا ولا اثما .

لنا من قبل اشخاص من خارج المدينة لان عندما تقول الاربيلي يعني التركمان والعكس صحيح، لكن البعض يستخدم هذا المصطلح لسبب انه يخشى ان يقول تركماني ولا يحبذ ان يقول كردي حيث يشعر عندما يقول انا كردي قد خان قوميته لكنه يفضل ان يقول اربيلي لإرضاء الطرفين وهذا خطأ، ما دام ان التركمان في العراق موزعون في المدن العراقية لذا يجب القول انا تركماني اربيلي او تركماني كركوكلي او تلغري او مندلاوي او طوزلو او كوبرلو او خانقيني... الخ.

- لكننا نلاحظ منكم من يقول بين حين واخر انا تركماني؟

- نعم اقول وبكل صراحة انا تركماني اربيلي أي من مدينة اربيل ولا اخشى احدا لأن التركمانية ليست اثما، ويبقى ذلك على ضمير الانسان نفسه هل بإمكانه ان ينكر اصله من اجل وظيفة او مصلحة؟ طبعاً هذا سيكون اثما عندما ينكر الانسان اصله.

- لنعد الى سوق القيصرية، هل لنا ان نسمع نبذة عن تاريخ هذا السوق واصحاب المحال فيه ومهنتكم التي ورثتموها؟

- نحن نمتهن الخياطة وورثناها ابا عن جد وكنا اول محل في هذا السوق (القيصرية) التي بنيت بعد الحرب العالمية الاولى وبني السوق من قبل الحاج قادر والد كل من (شهاب جلبي وفتح جلبي ومحمود جلبي) وكنت اسمع من جدي بأن السوق تم بناؤه بالرخام، وتم استيراد مواد الانشائية من مدينة حلب السورية ومدينة الموصل وحتى المعمارين الماهرين كانوا من هاتين المدينتين، وكان للسوق اقواس (طاق)، كما ويحتوي السوق على ملاجئ تحت المحال وفوقها غرف يتخذها التجار مكاتب لهم امثال (شهاب جلبي- ملا ياسين- ابراهيم ايكي اروادلي- حسن خياط والد الحاج شريف والحاج صالح- الحاج جبار- الحاج علي- الحاج علي كلناز- عزيز الحاج علي- الحاج عباس- الحاج قروك- الحاج ده لي سليم الخ) وكان اصحاب المحلات كلهم من التركمان باستثناء بعض المحال التي كانت تعود لليهود.

- نرى الاهمال الواضح في هذا السوق حيث هدم القسم العلوي منه ولم يتم اي ترميم فيه. الى ماذا يعود هذا الاهمال وهل في نية الجهات هدمه او ترميمه؟

- كل الاملاك حين وفاة مالكها تتحول الى الورثة وتلاقي الاهمال لأن لم يكن هناك مالك واحد بل عدة مالكين، أما بالنسبة لبنائه مجددا او هدمه، بعد الثورة أي في العام 1958 شكلت لجنة من الاثار واجرت الكشف على سوق القيصرية لغرض ترميمه على

اربييل

مركز المدينة تأخذ منحى اخر ولاقى المهاجرون ترحيبا من ابناء هذه المدينة واحتضانهم وايوائهم وتعليمهم حرفهم ومهنتهم تم تصاهروا فيما بينهم والى يومنا هذا وكما تراها اربييل الان حيث اصبح التركماني فيها غريبا.

- لا نرى في الدوائر والمؤسسات في اربييل موظفين او مدراء عامين الا عددا قليلا لا يتجاوزون اصابع اليد الواحدة وفي بعض الدوائر لا نشعر بوجودهم نهائيا ولا يتحدثون اللغة التركمانية حتى مع المراجعين التركمان ما قولكم حيال ذلك؟

- كان مدراء الدوائر والمدارس والموظفون والمعلمون كلهم من التركمان، لكن بعد ثورة تموز قدمت الى اربييل احزاب كردية جعلت الدراسة في المدارس باللغة الكردية، وتم اعداد كوادر تابعة لها ولم تعد بحاجة الى التركمان وتم تعيينهم في تلك الدوائر، والان يوجد تركمان في الدوائر والمؤسسات لكن ليس بالمستوى المطلوب، اما بالنسبة لعدم تحدثهم بلغتهم فيما بينهم وحتى مع المراجعين من ابناء جلدتهم، فان ثمة اسباب كثيرة تقف عائقا امام هذه الظاهرة وهي الموظف او المدير التركماني ان وجد في دائرة ما يخشى ان يتحدث بلغته لأنه قد يفقد تقديرهم واحترامهم في الدائرة أو يدخل الى دائرة الشك ويؤدي الى عدم ترقيته او فقدان بعض من الامتيازات وحتى الى فقدان وظيفته، واني الومهم على ذلك واقول لهم انه تركماني مهما تحفظ على قوميته ومهما اخفى لغته فانه تركماني، وليعرف انه جميل بتركمانيته لأن اللغة التركمانية لغته الاصلية ولغة ابائه واجداده.

- هناك ظاهرة بين تركمان اربييل الا وهي استخدام كلمة (اربييلي) بدلا من التركمان كيف تقرأون هذه الظاهرة وماهي الاسباب وراء تبديل كلمة التركماني بـ (اربييلي)؟

- للأسف الشديد انا ايضا اسمع هذا المصطلح من بعض التركمان، ان مصطلح (اربييلي) يرجع الى انتسابه الى المدينة التي يسكنها. فان (الاربييلي) ليست قومية، وعندما كانت مدينة اربييل فقط يسكنها التركمان فيقال لتركمان هذه المدينة اربييلي لعدم وجود غير التركمان في هذه المدينة، وهذا يقال

المدينة التاريخية المعروفة بتركمانيتها منذ القدم بقيت بنكهتها التركمانية على الرغم من التغييرات الديموغرافية والهجرة الجماعية التي تعرضت لها، بقيت بفضل سكانها الاصليين من التركمان تجسد تاريخها العريق لكل قاص و دان. حتى ان الغريب من خارج العراق لو تجول داخل احيائها واسواقها القديمة وهي تتحدث بلغة تركمانية صرفة يجعل الباحث يقر بتركمانية هذه المدينة.

الحاج خليل عزيز الحاج علي جلناز ابن لهذه المدينة المولود في قلعتها الشامخة وفي محلتها المشهورة (السراي) عام 1928 يسرد لنا تاريخ هذه المدينة وتاريخ حياتها منذ عقود من الزمن الى يومنا هذا بعد ان استضافنا في محله الصغير لبيع الاقمشة داخل سوق القيصرية.

- بما انكم من الابناء الاصلاء لهذه المدينة ومولود في قلعتها الشامخة نود ان نبدأ حوارنا من قلعة اربييل، كيف كانت القلعة قديما وكيف تراها الان؟

- كانت مدينة اربييل منذ القدم وقلعتها موطننا للتركمان ومهدا لحضارتهم، وكانت الحياة في هذه المدينة بسيطة ومشاركة بين ابناءها وتقارب فيما بينهم ويشاركون افراح واحزان بعضهم البعض. وكانت القلعة تتكون من 580 بيتا تركمانيا. ولا يوجد بيننا غير التركمان كما هو الحال بالنسبة لمركز مدينة اربييل. اما الان فقد افرغت قلعة اربييل من ساكنيها ولم تبقى فيها حياة وهي اشبه الان بمدينة اشباح، حيث كانت عائلة كردية واحدة تسكن في محلة (اوست اجوخ محله سي) الواقعة قرب تكية شيخ عبدالكريم الحالية ومعروف بـ (كورد تك) أي الكردي الوحيد، ثم بدأت الهجرة نحو هذه المدينة بعد الحرب العالمية الثانية، حيث ان الفقراء في القرى ضاقت بهم المعيشة وهاجروا نحو المدينة وعملوا لدى اهالي المدينة وكانوا يعملون في الطين أي ان بيوت المدينة كانت من الطين وكان اصحاب البيوت يصقلون سقوف دورهم كل عام لتقيهم من امطار الشتاء، واخذت هذه الهجرة تتسع شيئا فشيئا، وفي العام 1958 أي بعد ثورة عبدالكريم قاسم عندما توترت العلاقة بين الاغوات من اصحاب الاملاك والاراضي والفلاحين والفقراء، بدأت الهجرة نحو

1970

دماء على سفح القلعة

يُجهزوا عليه بوابل من الرصاص، حين علموا أن السكاكين لا تكفي لقتله.

في غمرة الذهول التي انتابت كركوك على وقع الحادث، هرعَت الجموع الغاضبة من أبناء المدينة، مُيَمَّةً وجهها شطر المستشفى الجمهوري، حيث يحاول الأطباء هناك، انقاذ حياة الشاب الجسور (ممت) المئخن بالجراح ، لكن محاولاتهم باءت بالفشل، وأرتقت روح الشهيد المغدور الى بارئها، تشكو لجبار السماوات ، ظلم وعتو جبابرة وأكاسرة الارض !.

في ظهيرة ذلك اليوم المأساوي، زفت مدينة كركوك، جثمان شهيدها، في موكب جماهيري واسع، نظمته بشكل عفوي الآلاف من أبناء كركوك الذين خرجوا شبيبا وشبانا، نساء ورجالا ، ليودعوا بصمت مهيب شهيدهم الشاب، في منظر لا يمكن نسيانه، حيث أغلقت المحال التجارية وأعلن الحداد العفوي العام وأقفلت الأسواق بينما أنتشرت القوات الحكومية المدججة بالسلاح في الشوارع والساحات وعلى جسر الشهداء ، وقطعت الطريق المؤدي الى السوق الكبير، وأعلنت حالة تأهب قصوى، والكل منذهل ومشدوه من مهابة ذلك المنظر الذي سيظل عالقا في اذهان من شهد تلك الحادثة التي كان بطلها ، الشهيد ممت الذي خط بدمه الطاهر، أروع واسمى معاني التصدي للظلم وللظالم .. الرحمة على روح شهيد السابع من تموز عام 1970، محمد فاتح سعاجي، وارواح كل شهداء القضية والوطن.

حين بكت كركوك في ذلك الصباح التموزي الساخن ، قبل 94 عاما بالتمام والكمال، كان من حقها ان تبكي وتنتحب، وتعلن العصيان ضد مسلسل القتل المغلف بدوافع سياسية و بالحق الدفين ، وتضغط على جروحها التي كانت لم تندمل بعد، منذ احداث الرابع عشر من تموز 1959 ، اذ كان لا يفصلها عنها سوى أحد عشر عاما، وصور تلك الماساة لم تنزل عالقة في نفوس شيوخها وضحاياها ، وهم كثيرون يومذاك.

في ذلك الصباح التموزي وحين كان الشاب ذو العشرين ربيعا (ممت) يزاول عمله المعتاد بمحل والده في سفح القلعة الغربي ، حدث شجار بينه وبين اغراب قادمين من خارج المدينة، كانوا يرومون الشر، ويبحثون عن اوهى حجة كي يسفحوا دما تركمانيا، فوقع اختيارهم عليه ، ليكون فيما بعد، رقما يضاف الى قائمة ارقام ضحايا الحقد التي كانت تضم بين دفتيها العشرات بل المئات من الأسماء التركمانية التي قتلتها بلا هوادة غزيرة الانتقام من كل ما هو جميل وجدير بالحياة.

لم يكن محمد فاتح سعاجي (ممت) ، الشاب العشريني الممتليء عنفوانا ورقة، وهو يودع امه وشقيقتيه، ليرافق اباه الى محله، كعادته كل يوم، أن ذلك الوداع سيكون اخر وداع بينه وبينهم ، ولم يكن يدري ماذا يخبئ له القدر بعد ساعات، حيث وقع الحادث الاليم الذي هز المدينة بعنف، فخر (ممت) مضرجا بدمائه بعدما قاوم المهاجمين الجناة بكلتا يديه، الى أن خارت قواه بعد ان أحاطوا به احاطة السوار بالمعصم، واشبعوه طعنا بالسكاكين ، قبل أن

بشير، وعازف الكمان غانم حداد، وكانت تلك مشاركته الوحيدة في الإذاعة. الا أنه استمر في مسيرته الغنائية الشعبية، الى ان تعرض الى الإصابة الى الجلطة الدماغية التي أبعدته عن جمهوره ومحبيه، وظل بعد ذلك بعيدا عن الساحة الغنائية، ولكن قريبا من قلوب محبيه، وسيظل كذلك ما دامت الذائقة الفنية الاصيلة مازالت تستطيع التمييز بين الغث والسمين، وبين الاصيل والطارئ من المغنين والمطربين وقرء المقام .

نجوم مجالس الطرب واندية الغناء والحفلات والمناسبات الشعبية التي تسميها العامة (اكلنجه) أي السمر. ومع افتتاح القسم التركماني باذاعة بغداد في الأول من شباط عام 1959، زار وفد فني موسيقي يمثل الإذاعة مدينة كركوك، لغرض تقييم الأصوات الغنائية الساندة، وتشجيعها للتسجيل، وكان أن اختاروا المغني سمه بربر مع ثلة من المغنيين، ليكونوا باكورة الأصوات المشاركة في الإذاعة، فسجل (بربر) أغنيته الشهيرة (ده ده حمادي) بمصاحبة عازف العود الشهير جميل

سمه بربر .. صوت جسد الاصاله بكل جمالها

اقرانه وزملائه المطربين الشعبيين، لا يقبل ان ينعته احد بالمطرب، بل كان يصير على تسميته بـ (اوخوجو) لما لهذه التسمية من وقار ومظاهر رجولية، تقتضيها الحالة الاجتماعية السائدة في كركوك في تلك الأيام.

أجاد المغني سمه بربر الغناء بالطريقة الكركوكلية الاصلية في المقام ومقامات الخوريات والغزل والبسات الشعبية السائدة وأمتاز بحسن اختياره للمفردة الغنائية الشعبية، وللخوريات الفلكلوري الأصيل، تساعده في ذلك ذاكرة قوية اخترنت مئات القصائد، ومثلها من الرباعيات الشعرية (الخوريات) وأنواع الغزل والبسات التركية التي كانت شائعة في تلك الفترة الزمنية. وكان ينتقي مفرداته الغنائية بدقة ورهافة، علما بما يطلبه المتلقي وما لا يطلبه، فكان ان غنى اغنيته الشعبية، التي صارت فيما بعد العلامة الفارقة في مسيرته الغنائية، وهي البسة الشعبية المعروفة (كه ل بزه كله م سيزه ده ده حمادي وهي من نغم البيات، غناها (بربر) لأول مرة، ومن ثم أنتشرت بسرعة كبيرة، حتى غناها كبار المطربين الاثراك فيما بعد، وما زالت تحافظ على طراوتها وشبابها المتجدد. وأجاد (سمه بربر) غناء مقامات الخوريات التي تحتاج الى صوت متكامل الجواب ويرتقي الى درجة جواب الجواب، كمقام كسوك ونوباتجي والبشيري وهي مقامات صعبة الأداء، وتحتاج الى نبرة قوية ساطعة، ونفس طويل، وصياغة وذبذبات مختلفة عن بقية المقامات. وكان يجيد الانتقال المرن والسلس من نبرة القرار الى الجواب، حسب ما تقتضيه طريقة الأداء والقراءة، واحيانا يتسلق صوته أكثر فأكثر، حتى يصل الى درجة جواب الجواب، بنحو عجيب وفريد.

وظل القاريء المغني "سمه بربر" الصوت المحبوب والمطلوب حتى مطلع السبعينيات، وله جمهوره الواسع من متذوقي الطرب الأصيل والغناء التقليدي السائد. وكان مع زملائه المغنين الشعبيين عزالدين نعمت وصديق بنده غفور، ورشيد كوله رضا، من المغنين النخبة الذين يحضون بالقبول والرضى والاستحسان وكانوا

في تموز عام 1977 حمل إلى البريد، رسالة من هيئة تحرير مجلة الاخاء (قارداشلق) مذيبة بتوقيع رئيس تحريرها السيد (جلال طه عبد القادر) تمنى فيها قيامي بمهمة المراسل الفني والرياضي لها في كركوك، وبعد اخذ ورد ودراسة الموضوع بكل جوانبه، وافقت مبدئيا على التكليف، حرصا مني على خدمة الفن والادب والرياضة التركمانية، وارشقتها بغية الحفاظ عليها من النسيان والضياع، بفعل تقادم السنين وعوامل الزمن، فكان ان أجريت سلسلة لقاءات موسعة مع مشاهير أهل الرياضة والفن والأدب، وكان المغني الشعبي المعروف إسماعيل حاج محمد المعروف باسمه الفني (سمه بربر) من ضمنهم، حيث أجريت معه لقاء مطولا وكتبت عنه مقالا نشر في العدد 1 / 2 لسنة 1979 حزيران عام 1979، وكنت قبلها تربطني علاقة صداقة ومعرفة عائلية به وبأنجاله طارق وفائق وحقي وعلي، كما كان والدي المرحوم يتردد على محله باستمرار، بحكم العلاقة والصداقة القديمة. وكان القارئ الكبير دايب إسماعيل (هكذا كنا نخاطبه) قد أصيب في سنة 1978 بجلطة دماغية الزمته فراش المرض، وظل أسير الكرسي المتحرك الى ان وافته المنية في 17 / 6 / 1981، ودفن في مدفن العائلة بمقبرة (ابي علوك). وللتذكير، أود أن اذكر حقيقة ربما غابت عن بال الكثير من أبناء الجيل المعاصر، حيث أن العادة كانت تقضي قديما بتسمية من يتولى قراءة المقام ومقامات الخوريات والغناء الشعبي، بـ (اوخوجو) أي (القارئ) خلافا للتقاليد الموسيقية الأخرى، تشبيها لقارئ المقام بقراء القران الكريم والمواليد الدينية، وربما للتذكير بالصفة المقدسة، والهالة الوقارية لهم. وقد سمعت من أكثر من مصدر تاريخي واجتماعي موثوق به، أن كلمة (مطرب) كانت صفة معيبة وقتذاك، وأن مجتمع كركوك المحافظ حتى عقد خمسينيات القرن الماضي، كان يعتبر إطلاق صفة مطرب على شخص ما، بمثابة الذم له، والانتقال من قدره، ولكن الأمور تغيرت بتبدل الزمان والتغييرات الاجتماعية التي طرأت على نمط الحياة بعد ذلك.

لذا كان المرحوم (دايب إسماعيل) ومثل بقية

والتقوى والذكر، والمناقب النبوية وتمسك الاسرة التركمانية بالتقاليد والعادات التراثية في مختلف المناسبات والظروف. وفي الكتاب معلومات مفصلة عن التسميات المستعملة لدى التركمان في كركوك من الالقب والمطبخ والاطعمة والاكلات القديمة وتربية الحيوانات والشقاوات والبصوان (الحارس الليلي) والمواسم والاحوال الجوية، والعسكرية ايام زمان واسواق كركوك والمقاهي والبريد والهاتف وجمعية الهلال الاحمر، والجمعيات الخيرية، والامثال الشعبية، والمصطلحات اللغوية، وبرز الشخصيات المعروفة قديما في المدينة، ويلقي نظرة على متحف كركوك.

ويهدف الكتاب، كما ذكر المؤلف، الى تعريف ابناء الجيل الجديد بالاجيال الغابرة وما كان عليه الوضع في مدينة كركوك، وتوثيق عادات وتقاليد المدينة التي قد يطويها النسيان، ويشير الى صعوبة جمع اوليات الكتاب وتدوينها. واستعانته بجملة من المصادر، ويتوجه بالشكر لمن دعمه في هذا المشروع. ويضم الكتاب في صفحاته صورا نادرة عن المدينة وشخصياتها واصحاب المهن.

لقد سدّ هذا الكتاب فراغا في المكتبة التركمانية، ويلاحظ مدى الجهد المضني الذي بذله الباحث في سبيل اعداد اوليات هذا الكتاب، وجمعها من مختلف المصادر، من كتب ومجلات ولقاءات شخصية ومشاهدات عيانية.

وفي الوقت الذي نشيد بجهود المؤلف، نتمنى ان يتم تقادي الاخطاء الطباعية التي رافقت هذه الطبعة، في الطبعة القادمة، والاشارة اليها في الجزء الثاني من الكتاب الذي نأمل ان يبصر النور قريبا.

الاحذية والسراجين والنجارين والبنائين والمعارض والموبليات وحرقة حذاء الخف وصباغي الصوف وصنف تصليح المذياع والاجهزة الكهربائية ومصلي الساعات والمصورين واصناف المهن الأخرى.

وتحت عنوان الحركة الرياضية، يتحدث المؤلف عن (الزورخانه والمصارعة والفروسية)، ونشر صورة (رائد الحركة الكشفية والرياضية) الاستاذ المرحوم (عز الدين مجيد خضر) (كولمز زادة) ووضع تحت الصورة اسم (عز الدين بهلون) باعتباره من رواد المصاعة، في حين ان هذه الصورة لا تعود الى المصارع الأخير. هذا ما وودنا التنويه به لملاحظة ذلك عند اعادة الطبع، او عند صدور الجزء الثاني من هذا الكتاب، كما نشر صورة المرحوم (صابر علي) باعتباره من رواد المصارعة، في حين ان من المعروف انه من رواد الرياضة في كركوك، (ص 216) ونتمنى ان يخصص المؤلف في الجزء الثاني من هذا الكتاب صفحات عن الحركة الرياضية ونشاتها في كركوك.

وفي الكتاب معلومات وافية عن عادات وتقاليد الزواج في كركوك قديما ومراحل الزواج والاحتفالات التي ترافق هذه المراحل، ويستعرض المؤلف العادات والتقاليد التي ترافق فترة الحمل والولادة ثم الختان (الطهارة) واستقبال شهر رمضان المبارك والالعاب الشعبية التي تمارس في ليالي رمضان، وتقاليد وعادات العيد، ثم الاستعداد لأداء فريضة الحج والعودة من الديار المقدسة والطقوس والفعاليات التي تمارس في شهر محرم الحرام وشهر صفر، ومعلومات مفصلة عن المقابر في كركوك، ومراسم الوفاة.

وخصص المؤلف صفحات لإستعراض العادات والتقاليد والمعتقدات الشعبية والغيبية في كركوك، ثم يستعرض اسماء في الذاكرة، ويتطرق الى الصم والبكم والاماكن التي يخلو فيها من ينقطع للعبادة

كركوك عام 1929، وانشاء محطة القطار واسماء المحطات التي يقف عندها القطار بين بغداد وكركوك، ثم دخول السيارات الى المدينة، والدراجات الهوائية والبخارية لاستخدامها في التنقل، واسماء الشخصيات الذين تملكوا السيارات في البداية، مع اسماء الاوائل من النساء اللواتي قدن السيارات في المدينة، وتبع ذلك فتح محلات تصليح السيارات . ويقف المؤلف عند تأسيس مصلحة نقل الركاب في المدينة عام 1955، وارقام الخطوط والمناطق التي تشملها هذه الخطوط، وظهور اشارات المرور لأول مرة، وتأسيس مشروع اسالة الماء، واسماء السواقي والمناطق التي تمر بها، وانتشار (الكهاريز) ثم انارة المدينة وطرقاتها وشوارعها بطرق بدائية الى حين تأسيس دائرة الكهرباء.

وخصص المؤلف صفحات للحديث عن الخانات، واسماء هذه الخانات واصحابها، في الصوبين الكبير والصغير، والفنادق والديوانيات واشهرها، والحمامات والطواحين ودور العرض للافلام السينمائية.

ويعطي المؤلف لمحة تاريخية عن الطب في المدينة وتطور الادارة الصحية فيها والمؤسسات الصحية والمستشفيات واوائل اطباء الذين خدموا فيها، واطباء الاسنان ومركبي الاسنان والصيدليات والطب الشعبي.

ولا ينسى المؤلف الحديث عن ايام الجوع والقحط التي عانى منها اهالي المدينة في ايام الحرب العالمية الاولى، ويتحدث عن اسطورة متعلقة بالموضوع، كما يتطرق الى انشاء دور العجزة والمؤسسات الخيرية والاسواق والقيصرية والمقاهي والكاзиноها واصناف المهن كبايعي الاقمشة والخياطين وبائعي القهوة والحلاقين والدباغين وصنف البيطرة وصانعي البرادع والاقفال والخبازين والفخار والحاف والبسط والمخدرات، وبائعي التبغ والحلويات والزجاج والنفط وبرادو الاسلحة والصفارين، وصناع

تاريخية)، وسيرة القافلي، وبانوراما التاريخ والانسان في ثلاثة أجزاء، وطبابة الاسنان في كركوك (دراسة تاريخية)، اضافة الى نشره البحوث العلمية والادبية والمقالات.

واهدى المؤلف كتابه الى ابناء كركوك الاعزاء والى الذين هم تحت التراب والذين صنعوا التاريخ والحضارة والى الذين خلد التاريخ اسماءهم باحرف من نور، وبيّن في مقدمة الكتاب، ان مدينة كركوك مدينة عريقة احتضنت اجيالاً واجيالاً، وتخرج في مدارسها علماء وشعراء وفنانون وحرفيون اكفاء، مدينة اناسها لهم عاداتهم وتقاليدهم وتراثهم وتأريخهم، ومن باب الوفاء، ولكي لا يندثر كل هذا التاريخ تحت التراب، ويتعرض للتدمير والتخريب او يطويه النسيان، فقد اعد هذا الكتاب.

فمدينة كركوك معروفة بتراثها وتقاليدها وعاداتها، ويتوارثها الابناء عن الاباء والاجداد، ويتميز هذا التراث بالجمالية والعفوية والشفافية والصيغ التراثية الجميلة، بالرغم من قدمها ومرور سنوات طوال عليها، وقد لا يعرف نشأتها او مصدرها، الذي يغوص في عمق التاريخ.

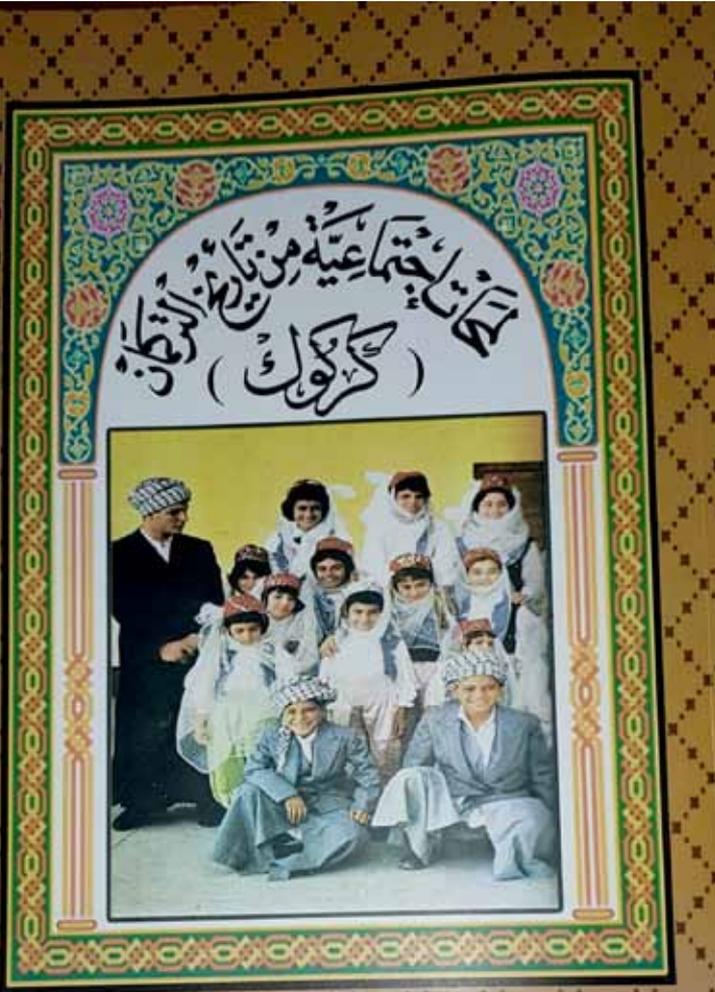
ويقدم المؤلف معلومات تاريخية مفيدة لقلعة كركوك والصوب الكبير (بيوك ياخا) وصوب القورية وبدايات السكن في محلات هذا الصوب، والجسر الحجري (داش كوبري)، ويستعرض الحياة الاجتماعية في كركوك قديماً، واختلاف البناء والمواد الانشائية المستخدمة في البناء والملابس التي تعبر عن تقاليد الشعب التركماني وثقافته، وبدايات التعليم في الكتاتيب، واسماء معلمي الكتاتيب، وختمة القرآن الكريم (ختمة كونو) والمراسيم التي تجري بهذه المناسبة، ويتحدث عن تأسيس المدارس الابتدائية، وملابس الطلاب والتغذية المدرسية ورفع العلم، والحركة الكشفية والرياضية، كما يتطرق الى وسائل النقل العام في كركوك بدءاً من (عربانة) والخطوط التي تتبعها هذه الخطوط، وتمديد خطوط السكك الحديدية الى

لمحات اجتماعية من تاريخ التركمان في كركوك

والمؤلف من مواليد مدينة كركوك عام 1952 وانهى المراحل الدراسية الابتدائية والمتوسطة فيها، والاعدادية في بغداد، وتخرج في كلية طب الاسنان بجامعة استانبول عام 1982، وشغل عدة مناصب ادارية، وتفرغ عام 2001 للعمل في عيادته الخاصة. وازافة الى انصرافه الى التأليف، فقد صدر له كتاب الطب في كركوك (دراسة

لمدينة كركوك تاريخ عريق موغل في القدم، وقد مرت عصور ودهور عليها، وللحياة الاجتماعية لها نكهة خاصة تميزها عن باقي المدن، ولأهلها الاصليين، التركمان، حياتهم الاجتماعية المتنوعة، كتنوع الزهور والورود، كما ان لهم عاداتهم وتقاليدهم ومعتقداتهم الشعبية والغيبية والمهن التي يمتنونونها، وبمرور الزمن وكرّ الايام، تتغير هذه العادات وتختلف التقاليد وتتبدل المهن، حسب تطور الحياة، وانقراض مهن قديمة وظهور مهن جديدة، واندثار ابنية قديمة وتهدم البعض منها، وتشيد ابنية جديدة تحل محلها. ولاشك ان من واجب ابناء المدينة، ممن لهم خبرة ودراية ومعلومات تراثية وتاريخية عن المدينة والحياة الاجتماعية للأبناء المدينة، في التاريخ القديم او التاريخ الحديث، ان يكرسوا جهودهم في تدوين كل ذلك ونشرها قبل ان يتسلل الاندثار اليها وقبل ان نفقد من كان شاهدا او معاصرا لتلك المعالم والاثار والعادات والتقاليد، لتبقى حية في ذاكرة الزمن ويطلع الابناء والاحفاد على جذور تاريخهم قبل ان يطويها النسيان في خضم الحياة المتسارعة الخطوات وانهماك الفرد بهوم حياته وتدبير أمور معاشه والتفكير في مستقبله ومستقبل اولاده من بعده.

وحسنا فعل الباحث الدكتور ابراهيم خليل سعيد في تكريس جهوده في اعداد هذا الكتاب الذي أسماه (لمحات اجتماعية من تاريخ التركمان (كركوك) وهو الجزء الاول الذي صدر في كركوك عام 1440 للهجرة الموافق 2019 وبحجم موسوعي وفي (421) صفحة.

مما يدل على عدم صواب تلك المقولة.

العمال المضربين: ان الشركة قدمت هذا التعهد وان هذا التعهد سيجري احترامه.

ويتلخص رد شركة النفط والحكومة البريطانية على مطالب العمال وكيفية تعاملهما معها بما يلي⁶:

وَأدَّت أحداث مجزرة كورباغي رد فعل عنيف لدى المواطنين والصحافة العراقية بالرغم من فرض الحكومة العراقية رقابة صارمة على الصحف آنذاك، مما أدى الى ارسال الحكومة مسؤولا الى كركوك هو احمد الطه نائب رئيس محكمة الاستئناف ببغداد للتحقيق حول ملابسات الحادث. وقدم المذكور تقريرا جاء فيه باختصار ما يلي:

1 - ان نشاط المضربين كان سلبيًا بمعنى انهم لم يعمدوا الى العنف.

2 - لم يكن في اجتماعات العمال ما يخشى منه على الأمن.

3 - ان الشرطة نفسها كانت تعلم بهم قبل الحادث وكانت تراقبهم ولم يزيدوا في اليوم الأخير الذي وقع فيه الحادث في عملهم شيئًا.

4 - ان العمال المجتمعين كانوا جميعًا عزلا من السلاح.

5 - ان كل ما قام به العمال المجتمعون في كورباغي، ان البعض منهم رجم الشرطة بالحجارة بعد ان ضربتهم الشرطة بالعصي واطلقت النار عليهم ورفقتهم.

6 - ان معظم القتلى والجرحى قد أصيبوا من الخلف أي بعد ان ادبروا.

7 - ان الشرطة تجاوزت في إجراءاتها حد المعقول في أمر تشتيت المجتمعين.

8 - ان الإدارة قد أوقفت أشخاصا ليست لهم يد في التحريض على الحادث.

وعند اطلاع وزير الداخلية عبد الله القصاب على هذا التقرير استنكر اطلاق النار على العمال بدون مسوّغ قانوني، واقترح على رئيس الوزراء نقل محافظ كركوك حسن فهمي ومدير الشرطة في المحافظة عبد الرزاق فتاح، غير ان رئيس الوزراء ارشد العمري لم ينفذ هذا الاقتراح الذي قيل بانه كان بسبب ممارسة السفارة البريطانية في بغداد ضغوطا عليه، فقدم الوزير استقالته من الوزارة بسبب ذلك.

وكانت هذه المجزرة هي الثالثة التي تصيب الشعب التركماني في العراق بعد أحداث مجزرة تلعفر في عام 1920 ومجزرة التياريين عام 1924 في كركوك، ولم تكن الأخيرة قطعا مع كل أسف.

1 - السكن: شحة مواد البناء عائق امام التحقيق السريع لهذا المطلب، اما تعويض العمال عن بدلات السكن، فان كلفته عالية أيضا نظرا لانتشار مقرات العمال في انحاء مختلفة من العراق ولعدم وجود ضوابط حكومية على نسب الإيجارات، وان الاستجابة لمطالب العمال سيؤدي الى مطالبة سائر العمال في جميع انحاء القطر بمعاملتهم بالمثل.

2 - التأمينات الاجتماعية: ان هذا المطلب مطلب تعجيزي، ولا يوجد رب عمل في البلدان المتقدمة سواء في بريطانيا او الولايات المتحدة الامريكية يضمن هذه الحقوق لعماله، وان هذا الموضوع من مسؤوليات الدولة.

3 - زيادة الأجور: ان الشركة قامت بالفعل بزيادة مخصصات غلاء المعيشة اعتبارا من بداية شهر تموز/ يوليو الحالي. وان الشركة وافقت على مفاتحة مقر الشركة في لندن لاستبدال ذلك بزيادة الأجر الأصلي. وان زيادة الأجور في كركوك ستتبعها زيادة فورية في نسبة التضخم في المدينة مما يولد زيادة كبيرة في الأسعار.

4 - المواصلات: ان الشركة تهين وسائل نقل للعمال من مركز معين من مشارف المدينة الى مقرات أعمالهم رغم صعوبات قلة عدد السيارات وشحة اطاراتها، وانه ليس من المنطقي تسيير حافلة نقل داخل حدود البلدية لأن ذلك من مسؤوليات بلدية كركوك.

5 - معاملة العمال بنفس معاملة منتسبي شركة النفط في حيفا من حيث مخصصات مخاطر الحرب: ان المخصصات المذكورة تدفع في حيفا بسبب الأوضاع الراهنة في فلسطين والتي تختلف كلية عن العراق. وان المخصصات التي تدفع من قبل شركة النفط في حيفا تستند على القوانين الفلسطينية وتطبق على سائر ارباب العمل في فلسطين، ولا دخل لذلك بما تدفعه شركة النفط في كركوك التي تتبع القوانين العراقية.

6 - امتناع شركة نفط العراق من الانتقام من

6- انظر حول تفاصيل ذلك: ارشد الهرمزي، حقيقة الوجود التركماني في العراق، استانبول، ٢٠٠٥، ص ١٠٨ وما بعدها. وقد استند الكاتب في الحصول على هذه المعلومات عن طريق اطلاعه شخصيا على الوثائق البريطانية المحفوظة في ملفات وزارة الخارجية البريطانية وفي دائرة حفظ الوثائق البريطانية في لندن.

مع إصابة أكثر من ثلاثين شخصا مدنيا بجروح⁵. وفي اليوم التالي للمجزرة بدأت مراسم تشييع جناز المقتولين في الحادث في جو ساد الحزن والالم الشديد بين المواطنين

- كانت مطالب العمال تنحصر في ما يأتي:
- 1 – انشاء مساكن صحية ولائقة للعمل او منحهم بدلات سكن مناسبة.
 - 2 – التأمين الاجتماعي ضد البطالة والعجز والشيخوخة.
 - 3 – تحديد الحد الأدنى لأجور العامل بما لا يقل عن 250 فلسا لليوم الواحد مع مخصصات غلاء معيشة تبلغ 170 فلسا.
 - 4 – توفير المواصلات من والى مقر العمل.
 - 5 – منح العمال بدلات مخاطر الحرب بواقع اجر يماثل 72 يوما في العام اسوة بعمال شركة نفط العراق في حيفا.
 - 6 – توقف الشركة عن الفصل التعسفي للعمال وعدم معارضة العمل النقابي.

لم تكن هذه المطالب تعجيزية، بل انها كانت من بديهيات الحقوق التي كانت الدول المتحضرة قد بدأت بالاعتراف بها ومنحها لعمالها منذ بدايات القرن العشرين بل وقبلها أيضا، خاصة وان شركة النفط كانت تجني أرباحا هائلة من تصدير النفط المستخرج من حقول كركوك ولم تكن تعطي للحكومة العراقية الا النزر اليسير من الأرباح الصافية والتي كانت تعادل 4 % منها.

ونرى ان شركة النفط – مع جشعها واستخفافها بالعمال العراقي – كانت تبدي مرونة في الموافقة ولو على البعض من هذه المطالب لولا انها كانت تتضمن السماح بتشكيل نقابة عمال تتولى الدفاع عن حقوق العمال، وهو المطلب الذي كانت الشركة تراه عملا تحريزيا يتبناه الشيوعيون والحزب الشيوعي بالأخص. وهذا ما تحججت به شركة النفط والحكومة العراقية القائمة آنذاك عندما ادعت وقوع تأثيرات خارجية على العمال بكروك، وادعت الشركة ان تسعين في المائة من عمالها يدينون بالولاء للشركة وان العمال قد تعرضوا للتحريض من قبل بعض مثيري الشغب. وطالبت الشركة حكومة العراق تأمين اخراج مثيري الشغب من منطقة كركوك، في حين ان المطالب كانت جماعية، بل وقد اشترك في الاضراب العمالي اكثر من خمسة آلاف عامل،

5- انظر بالنسبة لهذه الأرقام: نجات كوثر اوغلو، صفحات من تاريخ كركوك منذ فجر التاريخ الى 1958، كركوك 2009، ص 301.

عند مطالبته بأبسط حق من حقوقه. وكانت مطالبهم تنحصر في زيادة الأجور اليومية وتحسين الظروف المعيشية. ولم تكن لهم اية مطالب سياسية تستدعي معاملتهم بهذه القسوة المفرطة. قدم العمال وجلهم من التركمان مطالبهم هذه تحريريا الى إدارة شركة النفط، غير ان إدارة الشركة تجاهلت تلك المطالب، فاضطر العمال الى اصدار بيان تحريري نشره في الصحف البغدادية يتضمن مطالبهم المشروعة تلك. وقابل وفد منهم محافظ كركوك وعرض عليه مطالب العمال، فأصدر المحافظ بيانا أوضح فيه انه فاتح مدير شركة النفط لتلبية تلك المطالب. واستجاب العمال لبيان المحافظ واعطوا الشركة مهلة لمدة أسبوعين تنتهي في الثالث من شهر تموز/ يوليو. ولما لم يأت كل ذلك بنتيجة ملموسة، اعلن العمال اضرابا عن العمل وبدأوا بالتجمع في منطقة (كاور باغي) لتدارس امرهم ولتوضيح ماهية مطالبهم الى الرأي العام. غير ان إدارة شركة نفط العراق عمدت، بدلا عن الاستجابة لتلك المطالب ولو جزئيا، الى مفاتحة مديرية شرطة كركوك، عليها تقضي على هذه "الفتنة" في مهدها بالأساليب البوليسية. وفعلا تولت إدارة الشرطة اعتقال قسم من العمال المنظمين للاضراب وادعتهم السجون، مما زاد من هياج العمال وتصميمهم على نيل مطالبهم³. والجدير بالذكر ان عام 1946 شهد العراق فيه سلسلة من الاضرابات العمالية ببغداد شمل اضراب عمال السكك الحديدية في 28 شباط من اجل إعادة فتح نقابة السكك وزيادة أجور العمال، واضراب عمال المطابع في 5 مارس لطلب اجراء انتخابات حرة للهيئة الإدارية⁴.

قامت الشرطة المحلية بعد استلامها امرا من المحافظ بمحاصرة العمال المجتمعين في منطقة كاور باغي من جهتي الغرب والجنوب في الثاني عشر من تموز/ يوليو 1946، وأمرت العمال بالتفرق، ولما لم يستجب العمال لهذا الامر بادرت قوات الشرطة الى تفريق المتجمهرين عنوة، وتطور الأمر الى اطلاق النار عشوائيا على العمال المضربين بعد ان كانت تلك الاجتماعات مستمرة على مدى ثمانية أيام من اعتبارا من الثالث من ذلك الشهر. وقد نتج عن هذه العملية مقتل عشرة من العمال وجرح حوالي 27 عاملا ومقتل عدد من المدنيين بينهم امرأة وطفل واحد

3- انظر: صبحي ساعتي، الكيان التركماني في العراق، ترجمه الى اللغة العربية: حبيب الهرمزي، منشورات مؤسسة وقف كركوك، استانبول 2014، ص 191.

4- انظر: عزيز قادر الصمانجي، التاريخ السياسي لتركمان العراق، لندن، 1999، ص 124.

الحلقة الثالثة

مجزرة كاوور باغي في كركوك

يتوفى منهم باللهجة التركمانية¹. وكان من بينهم اشخاص لهم وزنهم في كركوك مثل (جبار توما) مدير المدرسة الثانوية الوحيدة في كركوك في الاربعينيات من القرن الماضي، و(بطرس هندي) الذي كان صحفياً مشهوراً يحرر المقالات في الجرائد اليومية البغدادية في الخمسينيات من نفس القرن. اما كلمة (كاوور) التي تعني (المسيحي)، فهي كلمة محرّفة من كلمة (كبر - gebr) التركية، وكانوا يدعون في العهد العثماني (كبران-gebran) بصيغة الجمع وتعني (المسيحيون)، وكانت هنالك ضريبة (جزية) تفرض عليهم في تلك العهود لقاء اعفائهم من أداء الخدمة العسكرية، وكانت هذه الضريبة تدعى (اسبجاء كبران - Ispençe-i gebran). ولم تكن كلمة (كاوور) يقصد بها في كركوك الاستخفاف او الهزاء، ولم يكن مسيحيو القلعة يتمتعون من هذا التعبير².

* * *

سمّيت هذه المجزرة بهذا الاسم لوقوعها في منطقة (كاوور باغي) بكركوك، وهي مذبحه قامت بها قوة من الشرطة المحلية ضد عمال شركة نفط العراق المطالبين بحقوقهم العمالية من شركة نفط العراق في اليوم الثاني عشر من شهر تموز/ يوليو من عام 1946.

كانت شركة نفط العراق IPC المملوكة للبريطانيين تقوم بتشغيل العمال بأبخس الأجور ولم تكن توفر لهم مستلزمات الوقاية والأمن العمالي، وكان العامل يطرد من عمله شرّاً طردة

1- ندرج ادنا مقطعا من هذه المراثي لتوضيح الصورة للقارئ الكريم:

ايشيدك أي قارداشلر كوزدن آقيتين ياشلار
اولوم كه باشلار اجل ياقلاشير قالماز قوم قارداشلار
ربم عاف ايله بني
دخي قالمادي جارام جون يولجيام كيدرهم
حقه يالواررام غفران ديلرم جاغير ياننه وارارم
ربم عاف ايله بني

2- يفيد الكاتب والمؤرخ التركماني الأستاذ نجا كوثر ان مسيحيي القلعة كانوا يتمتعون من هذه الكلمة ويرون انها تعني (الكافر) في حين انهم مؤمنون بالله، وكانوا يطلبون تسميتهم (خرستيان) أي المسيحي (مكالمة تلفونية لكاتب المقال معه بتاريخ 23 شباط/ فبراير 2020).

يروى لنا تاريخ العراق الحديث صفحة أخرى من صفحات المظالم التي تعرض لها التركمان في العراق على مر العصور بسبب من مطالبتهم بحقوقهم المشروعة التي كفلتها لهم القوانين الدولية والمحلية والشرائع السماوية والوضعية. وكانت هذه المأساة هي التي سميت في التاريخ التركماني باسم "مجزرة كاوور باغي".

ويجدر بالذكر هنا ان نبين بأن كلمة "كاوور باغي" تعني في اللغة التركية (التركمانية) "بستان المسيحي". وهو عبارة عن منطقة شاسعة تضم مساحة واسعة من المزارع والبساتين كانت تقع على اطراف مدينة كركوك من جهتها الشمالية وكانت هذه البساتين تحوي المئات من أشجار الزيتون وغيرها، وقد تم فتح طريق مبلط بالأسفلت يمر من خلال المنطقة ويقسمها الى قسمين. اما الآن، فقد تحولت المنطقة الى حي كبير يضم مدرسة ومئات من دور السكن وثم الحق قسم منها الى المطار العسكري بكركوك، غير ان المنطقة لا تزال تحمل اسمها القديم "كاوور باغي".

من هو هذا المسيحي الذي سميت البساتين والمنطقة بإسمه؟ الواقع ان أيا من المصادر لم تلق ضوءاً على هذه النقطة، ولكن المعتقد انها كانت ملكاً لشخص مسيحي من تركمان العراق الذين كانوا يسكنون قلعة كركوك، وكان أهالي المدينة يطلقون عليهم اسم (قلعه كاوورلري) أي: "مسيحيو القلعة". وكان هؤلاء المسيحيون يسكنون في قلعة كركوك منذ اقدم العصور قبل اضطرارهم الى هجرة المدينة بسبب الاحداث الأليمة التي وقعت في المنطقة سواء في العهد الملكي او في العهود التي تلتها. وهم تركمان اقحاح (أي من العنصر التركماني / التركي) وكانوا يتكلمون بلهجة تركمانية لا تختلف اطلاقاً عن المسلمين التركمان الذين كانوا يؤلفون سكان تلك المدينة المنكوبة على مر العصور. وكانوا يمارسون طقوسهم الدينية وينشدون المراثي التي يسمونها (مدراش) عند تأبينهم من

KERKÜK VAKFI

قارداشلق

مجلة ثقافية فنية أدبية تراثية

السنة ٢٢ العدد ٨٥ كانون الثاني-آذار ٢٠٢٠

ISSN : 1302 - 2857

قارداشلق

مجلة ثقافية فنية ادبية تراثية

صاحب الامتياز باسم وقف كركوك
المدير المسؤول
ارشاد هورموزلو

رئيس التحرير
صبحي ساعتجي

العنوان البريدي
P.K. 20 Cerrahpaşa / İSTANBUL
Tel: (0212) 584 00 75

العنوان الالكتروني
www.kerkukvakfi.com

المقر العام

Haseki Sultan Mahallesi Kuka Sokağı
Huzur Apt. No: 1 / 1
Fındıkzade / Fatih / İSTANBUL

الهيئة العلمية

ا.د. ياوز اقبنار / ا.د. زينب أيكن
ا.د. عبدالخالق باقر / ا.د. هاشم قاربوز
ا.د. ماهر نقيب / ا.د. صبحي ساعتجي
ا.د. صائم سقاو غلو

الممثلون

حبيب هورموزلو (انقرة)
علي احسان نقيب (الولايات المتحدة)

هيئة التحرير

كمال بياتلي / ايديل ارول
ارشاد هورموزلو / حبيب هورموزلو
ماهر نقيب / اجار اوقان
صبحي ساعتجي / صبحي صالت
صبحي ناظم توفيق / ناظم ترزي أوغلي

قارداشلق

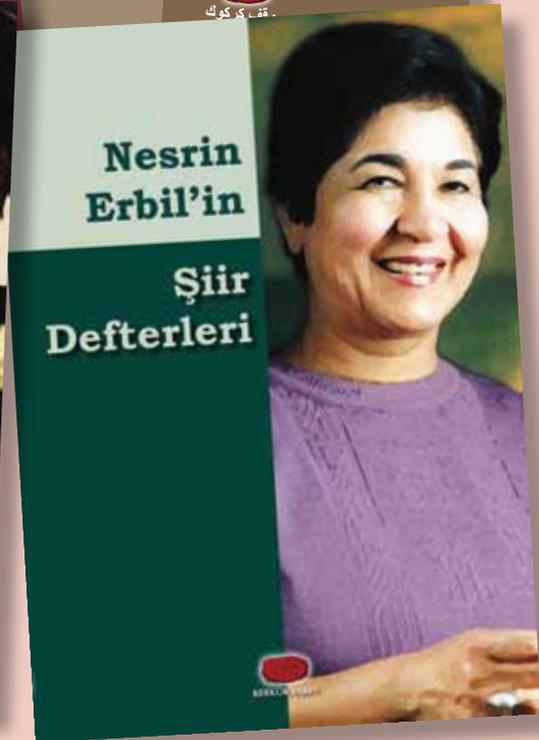
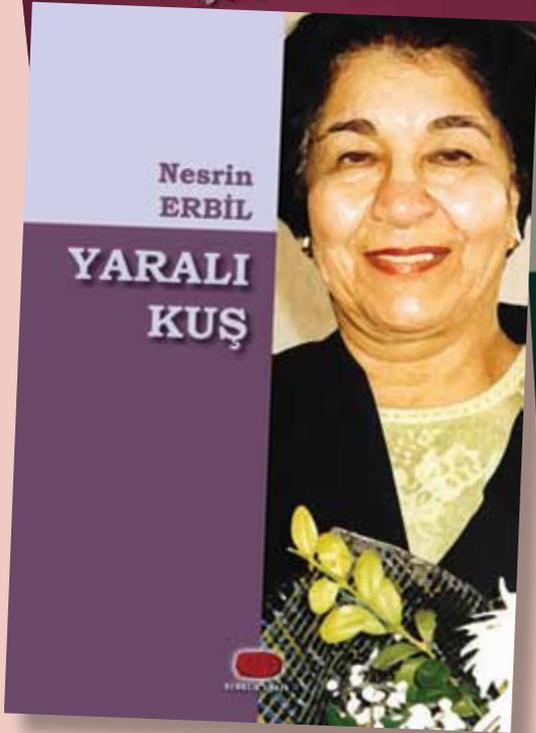
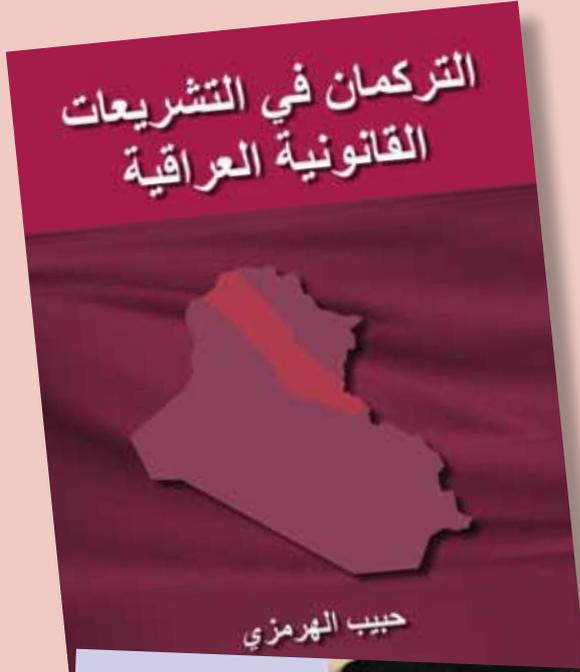
مجلة محكمة

تصدر عن وقف كركوك باللغات التركية والانكليزية
والعربية مرة كل ثلاثة اشهر

*

ترجع مسؤولية المقالات التي تم نشرها الى كتابها ويمكن
اعادة نشر الصور والمقالات شريطة
الإشارة الى مصدرها

63	مجزرة كاوور باغي في كركوك حبيب الهرمزي
60	لمحات اجتماعية من تاريخ التركمان في كركوك الدكتور ابراهيم خليل سعيد
57	سمه بربر .. صوت جسد الاصاله بكل جمالها جمهور كركوكلي
56	1970 دماء على سفح القلعة جمهور كركوكلي
55	اربيل ناظم الصانع
53	أيها الأحرار في ساحة التحرير لي رأي يلدرم حسني زادة
51	القومية بين اللغة والنسب مقداد حودي
48	الممتلكات العامة من يحميها عباس احمد
47	ثروة العراق النفطية بين السياسة و الاقتصاد ثروت عبدالرحمن بكر
41-44	القسم الانجليزي
1-40	القسم التركي

Yeni çıkan kitaplarımızı
Kerkük Vakfı'ndan isteyiniz.

85

العدد

السنة 22

قارداشلىق
حامد

مجلة ثقافية فنية ادبية تراثية
كانون الثاني-آذار 2020

KARDAŞLIK
QARDASHLIQ

Tarihi Kerkük Kışlası

قشلة كركوك التاريخية

KERKÜK VAKFI